

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

SAŠA JERELE

POLITIČNA MISEL ADOLFA BIBIČA

Magistrsko delo

Ljubljana, 2010

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

SAŠA JERELE

RED. PROF. DR. IGOR LUKŠIČ

POLITIČNA MISEL ADOLFA BIBIČA

Magistrsko delo

Ljubljana, 2010

»Do učiteljev so računi vedno neporavnani.«

Igor Lukšič

POLITIČNA MISEL ADOLFA BIBIČA

Politična misel Adolfa Bibiča je teoretski in institucionalni temelj slovenske politične znanosti. V svojem delu je Bibič zagovarjal znanost, ki politično in družbeno stvarnost obravnava celostno, tako v teoriji kot v praksi. Pomen dela, ki ga je Bibič opravil na področju institucionalizacije politične znanosti, v okvirih politične teorije in znanstvenih raziskav, je razviden tudi danes in za politologijo izrednega pomena, ker z njim začenja svojo znanstveno pot. Dejansko naravo sveta in dejansko naravo politike v njem je raziskoval v okvirih teoretičnih in metodoloških izhodišč, ki danes predstavljajo bogat vir politološkega znanja in še vedno aktualen nabor političnih konceptov. Teorija interesov, utemeljena v dualizmu politične države in civilne družbe, na močnih in stabilnih asociacijah zgrajen pluralizem, premišljanje oblik političnih sistemov in političnih ureditev so zgolj grob obris njegovega znanstvenega opusa. Adolf Bibič je s svojim delom na današnji Fakulteti za družbene vede utemeljil študij politologije in vplival na vsebinski sestav študija fakultete in še posebej na vsebino študija politične znanosti. Delovanje v okviru *Teorije in prakse*, Slovenskega politološkega društva, Jugoslovanskega politološkega društva, Mednarodnega združenja za politično znanost IPSA je Bibiču nudilo priložnost poglobljanja teoretičnega znanja in vzpostavljanje povezav ter stikov, s katerimi je politologijo ne samo približal domači javnosti, temveč je na tak način vzpostavil in utrjeval demokratičnost slovenske družbe.

Ključne besede: politična znanost, civilna družba, interes, politični pluralizem

POLITICAL THOUGHT OF ADOLF BIBIC

Political thought of Adolf Bibic is the theoretical and institutional foundation of Slovenian political science. In his work, Bibič advocated such science that treats political and social reality in a holistic way, both in theory and in practice. Importance of his work in the institutionalization of political science, within the limits of political theory and scientific research is showing today the utmost importance for political thought in Slovenia, as it began its scientific way. Indeed, the nature of the world and the actual nature of the political reality, it is studied within the framework of theoretical and methodological grounds, which now represent a rich source of knowledge and political science and political phenomena. Political theory of interests rooted in the dialectical relation of the political state and civil society, on strong and stable association built pluralism, theory of political systems and political organization are only rough outline of scientific contribution. His work within the scope of today's Faculty of Social Sciences had a political and substantive impact on the faculty study composition and especially in the political science course content. His contribution within the science magazine *Theory and Practice*, the Slovenian Political Science Association, the Yugoslav Political Science Association, International political science Association IPSA had been opportunity of deepening the theoretical knowledge and to build personal links and contacts, it was also opportunity with which the political science become close to a domestic audience and above all it was a way to establish and consolidate democracy in Slovenian society.

Keywords: political science, civil society, interest, pluralism

KAZALO

1.	UVODNA MISEL O POLITIČNI MISLI ADOLFA BIBIČA	6
2.	METODOLOŠKI OKVIR	9
2.1.	RAZISKOVALNO VPRAŠANJE IN TEZA	11
3.	UTEMELJITEV POLITIČNE ZNANOSTI	13
3.1.	OSNOVNI ELEMENTI POLITIČNE ZNANOSTI.....	18
3.1.1.	SMOTRI POLITOLOGIJE	20
3.2.	HUMANISTIČNO USMERJENA POLITIČNA ZNANOST	21
3.2.1.	INTERNACIONALIZACIJA POLITIČNE ZNANOSTI ALI POLITOLOGIJA BREZ MEJA	25
3.3.	POLITIČNA TEORIJA.....	35
3.3.1.	TEORETSKI TEMELJI SLOVENSKE POLITOLOGIJE.....	38
4.	CIVILNA DRUŽBA IN POLITIČNA DRŽAVA	42
4.1.	DIALEKTIKA RAZMERJA CIVILNE DRUŽBE IN POLITIČNE DRŽAVE	45
4.1.1.	MARXOVA POLITIČNA TEORIJA IN NJENA METODOLOŠKA IZHODIŠČA	48
4.2.	CIVILNA DRUŽBA NA SLOVENSKEM	57
4.3.	INTERES IN INTERESI.....	60
5.	PLURALIZEM IN DEMOKRACIJA.....	67
5.1.	PLURALIZEM SAMOUPRAVNIH INTERESOV.....	68
5.2.	KONCEPTUALIZACIJA INTERESNIH SKUPIN.....	73
5.3.	DEMOKRATIČNOST, KONSENZ IN DRŽAVLJANSTVO.....	77
6.	SKLEP.....	81
7.	LITERATURA.....	85

1. UVODNA MISEL O POLITIČNI MISLI ADOLFA BIBIČA

Prof. dr. Adolf Bibič (1933–1996), slovenski politolog, velja za utemeljitelja politologije na Slovenskem in v širšem prostoru nekdanje Jugoslavije. Po doktoratu na Pravni Fakulteti in nekaj mesečnemu opravljanju sodniške funkcije, se je odločil za akademsko kariero. Sprva je študij nadaljeval v Beogradu, nato pa se je vrnil v Ljubljano na Inštitut za sociologijo in filozofijo. Kmalu po zaposlitvi na Visoki šoli za politične vede ga je vedoželjnost odpeljala najprej v takratno Sovjetsko Zvezo, kasneje v Združene države Amerike, Francijo in Nemčijo.

Predmet raziskovanja magistrskega dela bo politična misel Adolfa Bibiča, ki jo bomo poiskali v njegovih knjižnih delih, člankih in razpravah. Cobissova bibliografska baza izpiše preko 300 enot, od tega se nekateri članki in prispevki pojavijo v slovenskem in tujem jeziku, vendar je število na tem mestu nepomembno. Bibičevo intelektualno zapuščino bomo skušali organizirati v tematske sklope, jo tako naredili preglednejšo in si hkrati ustvarili osnovni okvir analiziranja, katerega glavni cilj je odkriti idejno-teoretični pomen, smer in obseg. Za ilustracijo navajamo nekaj naslovov njegovega opusa: *Kaj je politična znanost?* (1969); *Politična znanost: predmet i suština* (uvodna študija in izbor tekstov iz 1971); *Zasebnštvo in skupnost* (1972); izbor, ureditev in uvodna študija za *Izbrane spise Rose Luxemburg* (1977); *Politična znanost, ideologija, politika* (1978); *Interes in politika* (1981); *Moč ljudskih množic* (1981); *Civilna družba in država po Gramsciju* (1987); *Civilna družba i politički pluralizam* (1990). In ne nazadnje, po njegovi smrti (17. november 1996) je leta 1997 izšel zbornik reprezentativnih sodobnih teorij politike z naslovom *Kaj je politika?*, ki ga urejal do svojih zadnjih dni. Adolf Bibič je za svojo publicistično odličnost leta 1982 prejel Kidričevo nagrado, najvišje priznanje republike Slovenije za znanstvene dosežke. Za dela *Interesi in politika*, *Za politologiju*, *Socializam i demokratija* in *Politična znanost v samoupravni družbi*.

Adolf Bibič se je rodil na Bizeljskem, osnovno šolo je obiskoval v Brežicah. Po štiriletnem izgnanstvu, ki ga je s starši preživel v Nemčiji, in končani gimnaziji v Brežicah je študij nadaljeval v Ljubljani, kjer je leta 1957 diplomiral in leta 1970 doktoriral na Pravni Fakulteti. Od leta 1962 je predaval na Visoki šoli za politične vede (današnja Fakulteta za družbene vede – FDV) v Ljubljani, kjer je leta 1976 postal redni profesor obče politologije in zgodovine politične misli. Istega leta je postal tudi član izvršilnega odbora Mednarodnega združenja za politične vede (IPSA), in sicer za nadaljnjih šest let, kasneje pa podpredsednik

dveh odborov. S svojim znanstvenim delom in mednarodnim udejstvovanjem je postavljaj temelje in določal cilje znanosti, predvsem politologije, katere del in cilj so številne generacije družboslovcev na Slovenskem.

Adolf Bibič je ustanovitelj in eden najvidnejših predstavnikov politologije na Slovenskem in v širšem nekdanjem jugoslovanskem prostoru. V knjigi *Kaj je politična znanost?*, kjer utemeljuje politično in išče predmet politologije je leta 1969 zapisal: »Potrebna je znanstvena panoga, ki ne bo obravnavala političnega delovanja po obrokih, marveč ga bo zajela kot celoto, ki ima kljub svoji čedalje večji vsajenosti v vse bistvene družbene odnose še vedno neko specifično logiko delovanja in specifično vlogo, pa tudi specifično strukturo, ki omogočajo in hkrati zahtevajo, da se nova znanstvena panoga konstituiraj« (Bibič 1969, 16). Napisal in izdal je številne izvirne znanstvene publikacije, znanje je zgostil v obliki člankov, kratkih znanstvenih prispevkov v revijah ter zbornikih oziroma v posameznih poglavjih ali prispevkih, ki so izšli v njih.

»Prav tako kot stavba ni zgrajena, če je položen njen temelj, prav tako doseženi dojem celote ni celota sama« (Hegel 1998, 15). Bibičev čas je novo obdobje. Z njim je nastopil čas, ko je bilo potrebno politologijo povzdigniti v znanost. Zavzemal se je za zgodovinsko–humanistično usmerjeno politično znanost. »Znanost, ki bo vestno zbirala dejstva, ne da bi postala empiristična; ki bo soodkrivala smotre revolucije, ne da bi postala utopistična, ki bo iskala sredstva za njihovo uresničevanje, ne da bi postala instrumentalistična« (Bibič 1969, 58). Adolf Bibič je bil več kot samo znanilec sprememb, bil je njihov nosilec, zaradi njegovega življenjskega dela je danes politična znanost avtonomna panoga sodobnega družboslovja.

In ravno zato, ker doseženi *dojem celote ni celota sama*, jo je potrebno vedno znova odkrivati, spoznati njeno razvojno dinamiko in različne momente. Izjemna analitična sposobnost, sistematičnost in pravna utemeljenost argumenta so vrline njegovega pisanja in njihovo prepoznavnost priznavajo tudi mednarodni akademski krogi. »Njegov visok znanstveni ugled, pionirski študij pluralizma in interesnih skupin, odličnostno mesto predstojnika katedre za teoretsko politologijo na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani – vse to ga je postavljalo na vodilni položaj v stroki« (Graziano 1997, 54). Miselni spoprijem s svojim časom in anticipacija prihodnjega sta mu omogočila uvid v možnosti tako znanstvenega kot političnega delovanja. »Sam se je trajno zavezal akademski politični znanosti in tudi veliko prispeval k njeni institucionalizaciji« (Ibid.). Dr. Graziano, njegov dolgoletni prijatelj in

profesor političnih znanosti na Univerzi v Torinu, izpostavi tri vidike njegove bogate dejavnosti: »bil je profesor, strokovnjak, ki je pripomogel k razvoju akademske politične znanosti v Sloveniji in k njenim povezavam s svetom in aktiven državljan«.

Civilnost kot omikanost in civiliziranje politike na različnih nivojih sta bili njegova pot. Sam se je zavzemal za znanstveni pristop. Njegova predanost znanosti se jasno izkaže tudi v obdobju delovanja kot glavni urednik in odgovorni urednik *Teorije in prakse*, kar je opravljal štirinajst let. Pod njegovim urednikovanjem se je revija usmerjala v dvig strokovne ravni. Zavzemal se je, da bi mesto v reviji dobile politološke, sociološke in komunikološke znanosti. »Uredništvo je obljubljalo kritično osvetljevanje družbenih procesov in kritično obravnavo tedaj največjih nevarnosti: funkcionalizma, dogmatizma, vulgarnega ekonomizma in ultralevičarstva, ki naj bi utrjevalo tehnokratske, birokratske, malomeščanske in anarhistične tendence« (Lukšič 2004, 78). Usmeritev iz politične angažiranosti v znanstvene razprave je reviji dodalo novo vrednost. *Teorija in praksa* je od ustanovitve leta 1961, preživela svojo triado, katere univerzalno idejo je zastavil Adolf Bibič, za dokončno realizacijo pa poskrbel Igor Lukšič, ki je leta 1995 prevzel mesto glavnega urednika. Revija se je dokončno odela v znanstvenost in se poleg vsebinske usmeritve »k razvoju strok in komuniciranju v znanstveni skupnosti« (Lukšič 2004, 81) preoblikovala tudi oblikovno. »V naslovu je izpostavila teorijo, prakso pa postavila v senco« (Ibid.).

Civilna družba kot civilizirana družba je ideja, ideal, ki mu je Bibič ostal zavezan vse življenje. Sprva je navdih črpal iz poglobljenega študija Hegla, Marx, Gramscija in Rose Luxemburg, se kasneje posvetil posameznim političnim konceptom, fuziji politične teorije in empirizma. »Organizacijsko čvrsta civilna družba, zlasti v pogledu aktivnega osociacionizma, je pomenila Dolfetu, enako kot Aratu (avtorju, ki ga je visoko cenil) in mnogim drugim, najboljši recept za nedokončani posel demokracije« (Graziano 1997, 54). K civiliziranosti družbe je sam pripomogel na mnogih področjih, od zgoraj omenjenega delovanja v krogu revije, ne moremo mimo njegove kardinalne vloge v politološkem društvu in v številnih mednarodnih politoloških združenjih. »Kot eden od utemeljiteljev akademske politične znanosti v Sloveniji je bil *spiritus agens* Slovenskega politološkega društva, ki mu je predsedoval vrsto let« (Ibid.). Kot član Izvršnega komiteja Mednarodnega združenja politologov je aktivno sodeloval v Raziskovalnem komiteju za socio-politični pluralizem Mednarodnega združenja politologov in mu pet let tudi predsedoval (1991–1996).

»Politiko je opredeljeval iz razmerja med civilno družbo in državo in se tako zavezal politično filozofski tradiciji Hegla in mladega Marxa« (Lukšič 1996). Velik del njegove izvirne intelektualne misli odraža vpliv nemške klasične filozofije. Izziv, ki mu je v svojem znanstvenem delu sledil, izhaja iz kolizije, ki je neizogibna, ko skušamo empirično politično znanost misliti skozi kategorije klasične politične misli. Za slovenskega bralca je zbral in predstavil politično teorijo Rose Luxemburg in Antonia Gramscija.

V sledečem magistrskem delu bomo zasledovali Bibičevo politično misel, skušali bomo osvetliti temeljna področja raziskovanja, izpostavili bomo temeljne politične koncepte in jih aplicirali na sedanost. Skozi sistematični pregled njegovega intelektualnega dela bomo osvetlili temeljne koncepte njegove politične misli in jih skušali povezati v celoto, ki ji bomo rekli temelj slovenske politologije.

2. METODOLOŠKI OKVIR

Bibič je civilno družbo in njeno problematiko v politološkem smislu problematiziral v razmerju do politične države. »Razmerje med družbo in državo oziroma med civilno družbo in politično državo je temeljno izhodišče zgodovinsko–dialektično zasnovane politične znanosti« (Bibič 1987, 20). Poznavanje klasične marksistične teorije in dialektičnega razmerja med državo in družbo, ob hkratni implementaciji novejših metodološki prijemov, se zdi temeljno orodje znanstvenega raziskovanja in nujni korak na poti razumevanja. »Metodološka vprašanja niso zgolj vprašanja raziskovalne tehnike, marveč se bistveno prežemajo s teoretičnimi problemi. Metodologija ima vsebinske predpostavke in ni nevtralna glede na predmet proučevanja. Teoretična izhodišča vsebujejo tudi pomembne metodološke napotke, ki usmerjajo raziskovalce pri izbiri raziskovalne tematike in interpretacije zbranega gradiva« (Bibič 1981, 339). Politična teorija od raziskovalca zahteva preučitev specifičnih razmerij in zasledovanje objektivnih pomenov. Na drugi strani pa je potrebno raziskovati tudi zavest, ne samo nosilcev političnih procesov ali ocenjevalcev, potreben je uvid v skupinsko zavest, zavest skupnosti. »Empirično subjektivno zavest je treba zgodovinsko tematizirati, jo obravnavati kot vidik celostne zgodovinske situacije, kot vidik, ki je prav v posebnem razmerju do ohranjanja razredno-lastniških, hierarhično-oblastniških odnosov na eni strani

in do socialističnih, emancipacijskih, realno humanističnih teženj in hotenj na drugi« (Bibič 1981, 339).

Predmet raziskovanja bo v prvi vrsti pisana beseda Adolfa Bibiča, ki jo bomo z analizo primarnih in sekundarnih virov razvrstili in skušali na novo artikulirati. Zanimali nas bosta ontološka in epistemološka pozicija. Predvsem slednja nam bo pomagala razbrati glavne smeri njegove orientacije. Ker je bila v življenju in delu celota tista dimenzija, ki ji je Bibič namenil kaj visoko mesto, jo bomo skušali poiskati tudi mi. Z zgodovinsko metodo bomo obdobje njegovega ustvarjanja skušali misliti skozi politično in družbeno dogajanje njegovega časa. Njegovo delo in življenje bomo opazovali skozi humanistično zgodovinsko perspektivo, zanimalo nas bo tudi, kdo je Adolf Bibič bil. Ker biografski podatki ne zadostujejo, bomo o njegovem življenju poskusili izvedeti več, za kar bomo uporabili metodo intervjuja, upajoč, da bo delo zasijalo še v dodatni luči. Pri zaokroževanju celote nam bo v pomoč interpretativna teorija, natančneje hermenevtika kot metodološki način odkrivanja vedno novih plasti v iskanju pomenov. Zato bomo skozi njegova besedila potovali pozorno in vztrajno, opravili bomo mnogo postankov in premislekov, tudi povratkov; vse zato, da bi misel, delo in življenje Adolfa Bibiča predstavili vsaj približno.

V natančno obravnavo bomo pritegnili besedila, za katera smatramo, da so temeljni indikatorji Bibičeve intelektualne drže, ostale pa po potrebi vpoklicali na posamičnih mestih. Na podlagi virov bomo Bibičevo politično teorijo razčlenili na tri vsebinske dele, ki jih bomo za lažje historično umeščanje, ločili tudi časovno.

Prva znanstvena monografija z naslovom *Kaj je politična znanost?* izide leta 1969 in je nastala kot uvodna študija za Hrestomatijo političnih znanosti: *Politička znanost: predmet i suština. Politička znanost: metode*, ki sta jo uredila skupaj z Novoselom je izšla 1971. V drugi polovici šestdesetih let, se Bibič tako v teoriji kot praksi temeljito posveča znanosti, zariše temeljne okvirje politologije, ki jih dodeluje skozi celotno akademsko pot. K vprašanju znanosti in njeni vsebini se v številnih tekstih vrača tudi kasneje. Leta 1978 tako izide *izbor objavljenih tekstov* pod skupnim naslovom *Politična znanost, ideologija, politika*. Zavzemanje za angažirano znanost je temeljni izraz njegovega prvega obdobja.

V začetku sedemdesetih, natančneje leta 1972 izide *Zasebništvo in skupnost. "Civilna družba" in država pri Heglu in Marxu*. Gre za poglobljeno študijo nemške klasične filozofije, skozi katero utemelji svojo teoretsko pozicijo, osvetli metodološko izhodišče, ki ga je razvija Marx in izpostavi pomen dialektike. »Zato se politična znanost pri preučevanju razmerja med

državo in družbo ne sme omejiti zgolj na relacijo vladajoči razred – država, marveč mora tudi proučevati dialektiko med sestavnimi elementi same države in same družbe na eni in dialektiko med državo in družbo na drugi strani« (Bibič 1972, 260). Gre za delo, v katerem je avtor, kot je zapisal v predgovoru »problematiziral zasebniško osamitev in kolektivistično podreditev« in želel spodbuditi »zavest o skupnosti kot kriteriju bivanja« (Bibič, 1972).

O civilni družbi razmišlja tudi leta 1981, ko izide *Moč ljudskih množic: Kardeljeva koncepcija socialistične demokracije*. Tematiziranje dialektičnega odnosa med civilno družbo in politično državo zaokroži v zborniku *Civil society, political society, democracy*.

Prav tako 1981 leta izide še eno pomembno delo *Interesi in politika*, ki pa že nakazuje njegovo tretje obdobje, ki je skladno z družbenopolitičnimi spremembami prežeto s konceptom nestranskega pluralizma. »Danes bi težko našli resnejšo socialistično misel, ki bi v takšni ali drugačni obliki ne priznavala, da so za družbo prehodnega obdobja – ob težnjah po novi enotnosti – značilna protislovja in posebej protislovja interesov in interesni konflikti tako znotraj posameznih dežel kot med njimi« (Bibič 1981, 275). Za družbo prehodnega obdobja je značilna poudarjena interesna dialektika, ki se izkaže kot specifična problematika socialističnega samoupravljanja kot političnega sistema v prehodnem obdobju. Tako teoretski kot praktični izhod naj bi korigiral koncept samoupravnega pluralizma. Izvorno idejo pluralizma Bibič najde v demokratični strukturi revolucije, ki se je poenotila v boju za nacionalno in socialno svobodo. Samoupravni pluralizem se kot koncept prehoda od socialističnega obdobja v večstrankarsko demokracijo, v njegovi teoriji pojavlja globoko v devetdeseta leta in zaznamuje tudi teorijo tretjega obdobja, ki se zaključi s posthumnima izdajama zbornika *Kaj je politika?* in *Politoloških presekov: Civilna družba in politični pluralizem*.

2.1. RAZISKOVALNO VPRAŠANJE IN TEZA

Razlogi za razmišljanje o življenju in misli, predvsem politični misli Adolfa Bibiča so številni, med njimi bi izpostavili vsaj dva. Prvi, ki govori v prid naše izbire je vsekakor relevantnost Bibičeve politične misli s sedanostjo. Kot že omenjeno in po vsem navedenem lahko torej rečemo, da je prof. dr. Adolf Bibič utemeljitelj politologije, pionir in utemeljitelj znanosti o politiki. Sam se za aktivno politiko ni nikoli odločil, čeprav se je v nekem obdobju

svoje akademske kariere, z njo spogledoval. Ideja aktivne politike mu ni bila tuja, gojil je prepričanje, da lahko nadgradi akademski pristop. In morda bi njegov velik angažma najprej pri Teoriji in praksi, v IPSI in v Slovenskem politološkem društvu danes razlagali kot uverturo v visoko politiko, če ga ne bi prehitel čas. Kljub vlogi znanstvenika in profesorja, je imelo njegovo znanstveno delovanje tudi politično težo, v kolikor se znanost smatra kot konstitutivni element državne idejne infrastrukture. Predavanja, ki so pod naslovom Dnevi slovenske politologije in pod okriljem Slovenskega politološkega društva, potekala konec osemdesetih, so poleg splošne javnosti pritegnila tudi tedanji politični vrh. Vprašanja slovenske tranzicije politične teorije niso presenetila. Nasprotno, politična teorija je postregla s konceptualnimi rešitvami, katerih daljnosežnost bo ugotovljena šele takrat, ko bodo rane neoliberalnega zagona dovolj globoke. Teoretični premislek v občutljivem obdobju menjave političnega sistema ne gre jemati v nemar, ker po Marxu (1969, 201): »Orožje kritike seveda ne more nadomestiti kritike orožja, materialno silo je treba ovreči z materialno silo, toda tudi teorija postane materialna sila, brž ko zajame množice.«

Da je Bibičeva ideja živa in aktualna, smo lahko slišali prav v dneh pisanja teh vrstic. Natančneje 2. marca 2010, je predsednik Republike Slovenije dr. Danilo Türk v zagovor ustavne obtožbe, med drugim dejal: »Politični pluralizem je predpogoj občutka za skupnost.« Morda ni odveč, če omenimo, da se je predlog za uvedbo postopka ustavne obtožbe predsednika Republike Slovenije historično nanašal na obdobje pred in med samo demokratično tranzicijo. Boj za interpretacijo obdobja poznih osemdesetih let, v katerem je aktivno deloval tudi Bibič, torej še ni končan. In kaj, če ne prav Bibičevo iskanje ravnovesja med civilno družbo in državo, nenehno revidiranje političnega in iskanje možnega, ponuja odgovore in teoretična izhodišča za tedanji in današnji čas?

Specifiko razmerja civilna družba - država je Bibič jasno nakazal in razdelal v uvodnem delu doktorske disertacije, ki je v nekoliko skrajšani obliki izšla leta 1972, pod naslovom *Zasebnost in skupnost*, podnaslovljeno "*Civilna družba*" in država pri Heglu in Marxu. V njem obravnava Heglovo politično misel in Marxovo kritiko, vključno s kritiko politične države in se ukvarja predvsem z vprašanjem, kako sta dva velika misleca uspela premagati razdaljo med zasebnostjo in skupnostjo. Temeljno razmerje, ki se v njej izrisuje je torej razmerje med svobodo in obstojem, med individualnim in kolektivnim, med javnim in zasebnim. Tako kot je Bibič označil Hegla in Marxa kot sodobnika, čeprav v različnem pomenu in deležu, ker sta razmišljala o vprašanjih, ki so epohalno sodili v jedro njegovega časa (Bibič 1972, 7); lahko rečemo, da je Bibič aktualen danes, morda celo bolj kot v svojem

času. Zgolj za odtenek navajamo enega izmed stavkov, ki se je Bibiču izpisal v poglavju, ko skozi Hegla razmišlja o razmerju med politiko in ekonomijo: »Ekonomijo je treba krotiti in udomačevati kot divjo zver /.../« (Bibič 1972, 65). Dalje razloži Heglov pogled, ki je v politiki videl krotilko podivjane živali.

Drugi razlog izbora teme je obetavnost Bibičeve politične misli, ki se izkazuje kot možnost vstopa v zgodovino političnih idej. Kritična obravnava idejno-teoretične misli z zgodovinske perspektive in slikovit opis stvarnosti, ki ponuja razumevanje problematike osrednjih motivov politične zavesti ponuja izčrpen uvid v proces nastajanja politične skupnosti. »Pot politične nacije gre vedno tudi skozi zgodovino političnih idej« (Lukšič in Pikalo 2007, 9). Z razumevanjem narave politike je Bibič gradil ne le znanost temveč tudi državnost. »Z njegovim delom *Zasebnštvo in skupnost* iz leta 1972 se je utrdil koncept politologije, ki politike ne razume zgolj kot delovanje države, temveč kot širok spekter razmerij, ki segajo globoko v civilno družbo« (Ibid., 11). Eden izmed vitalnih elementov vsake politične skupnosti je, da misli politično v svojem, nacionalnem jeziku. Z etabliranjem politične znanosti se je tudi del politične zavesti vzpostavljala na novo, in nas bo zanimalo, kje so razvidne sledi.

Bibičeve poglobljene koncepcije in študije imajo nedvomno pomembno sporočilnost v vsakem času, tudi današnjem. Njihova konciznost in ilustrativnost sta odraz narativne sposobnosti, ki jo je Bibič imel. Izvirnost in daljnosežnost idej, njegovo delo postavljata v luč dediščine posebnega pomena, ne samo za znanost, ampak tudi za politično in kulturno skupnost, v kateri živimo. Ne gre zanikati, da je študij Bibičeve misli ponuja izčrpen uvid v politično in družbeno dogajanje svojega časa in hkrati odkriva temeljne ideje in pasti prihodnjega.

3. UTEMELJITEV POLITIČNE ZNANOSTI

Znanstveno proučevanje politike v Sloveniji, ki svoje začetke postavlja v šestdeseta leta, je prve korake naredilo ob podpori in pod budnim očesom Adolfa Bibiča. Institucionalizacija politologije na Slovenskem se začne leta 1961 z ustanovitvijo Visoke šole za politične vede, ki se v nekaj letih spremeni v Visoko šolo za sociologijo, politične vede in novinarstvo; leta 1970 se Visoka šola vključi v Univerzo v Ljubljani in postane Fakulteta za sociologijo,

politične vede in novinarstvo. Danes jo poznamo kot Fakulteto za družbene vede (FDV), takšno ime si je nadela leta 1991, ko je bila politična znanost stara trideset let.

Danes FDV poznamo kot moderno raziskovalno institucijo, je največja družboslovna fakulteta v Sloveniji in ena večjih v Evropi. Pomladi leta 1969, še preden je bila Visoka šola s strani Univerze preimenovana v Fakulteto, Bibič zapiše: »Potrebna je znanstvena panoga, ki ne bo obravnavala političnega delovanja po obrokih, marveč ga bo zajela kot celoto, ki ima kljub svoji čedalje večji vsajenosti v vse bistvene družbene odnose še vedno neko specifično logiko delovanja in specifično vlogo, pa tudi specifično strukturo, ki omogočajo in hkrati zahtevajo, da se nova znanstvena panoga konstituira« (Bibič 1969, 17). Ena izmed prvih objavljenih razprav z naslovom *Kaj je politična znanost?* je slovenski odgovor na potrebo po avtonomiji politične znanosti. »Potreba po specializaciji znotraj nekega splošnega sklopa znanj nastane, ko to znanje doseže določen obseg in določeno konceptualno raven, ki se ne more več ustrezno razvijati znotraj tradicionalne klasifikacije znanstvenih panog in disciplin« (Bibič 1969, 6). Institucionalizacija politične znanosti, ki je po svoji formalni naravi vezana na izvajanje sprva visokošolskega in nato univerzitetnega programa, se je kljub nekaterim zaviralnim momentom¹, uspela konstituirati kot samostojna znanstvena panoga. »Ustanovitev visoke šole za politične vede (1961) je ustvarila organizacijski okvir, ki je omogočil, da smo politološke discipline postopoma zasnovali kot politološke predmete, hkrati pa je bila tako po ustanovitvenem namenu kot po potrebah (zlasti pedagoške prakse) ta ustanova prostor, v katerem se je tudi razvijalo politološko raziskovanje na področju mednarodne politike, notranjepolitičnih odnosov in politične teorije« (Bibič 1978, 73). Vsebinski zagon politični znanosti so, poleg temeljnih teoretičnih in metodoloških prebojev v sedemdesetih letih, v veliki meri prispevale tudi nove generacije politologov, študentov diplomantov, ki so s svojim strokovnim delom in družbenim angažmajem njen položaj uspešno utrjevali. Zanimanje za študije politologije se je znatno povečalo v začetku devetdesetih, ko je spričo družbenih in političnih dogajanj prišlo do spremembe političnega sistema. »Pravi skok je nastopil z uvedbo strankarske demokracije in z osamosvojitvijo, ko se je zanimanje za študij politologije izredno povečalo, hkrati pa so narasle tudi potrebe po politologih na področju mednarodnih odnosov,

¹ Ko Bibič ocenjuje položaj politične znanosti na Slovenskem (1978, 72) našteje okoliščine, ki so vplivale na njen položaj. Med njimi izpostavi: pomanjkanje politično-državne tradicije, odsotnost dolgotrajne demokratične skušnjave, neustrezen razvoj sorodnih znanstvenih disciplin in vej, nezadostna artikuliranost družboslovnih raziskovalnih programov in institucije – predvsem pomanjkanje ustreznih kadrov; omejene možnosti za stik z razvojem svetovne politologije, pomanjkanje dokumentacijsko-informativne in omejene možnosti za publiciranje politoloških del.

javne uprave, obramboslovja in vodenja ter analize političnih procesov« (Lukšič v Della Porta 2003, 250).

Kaj je politična znanost? Zakaj terja znanstveno opredelitev in umestitev med plejado ostalih, na videz bolj avtonomnih družbenih ved? Kaj je predmet politične znanosti? Kaj je naloga politične znanosti? V njegovem prvem² razmišljanju na to temo srečamo vrsto argumentiranih premislekov, ki z jasnim ciljem – to je opredeliti znanost o političnem fenomenu kot samostojno vejo družbenih ved – odpirajo širša vprašanja, ki kasneje postanejo nosilni koncepti politološkega raziskovanja. »Politična znanost sicer res nima bogate akademske tradicije, vendar pa nekatera zelo bistvena spoznanja o naravi političnega fenomena sežejo zelo daleč nazaj v dobo, ko je človek začel prvič sistematično umsko reagirati na naravno in družbeno okolje« (Bibič 1978, 27). Pod akademsko tradicijo gre razumeti predvsem institucionalizacijo politologije kot temeljne vede o politiki. Torej »celovit korpus znanstvenih disciplin, ki se gojijo na posebnih visokošolskih pedagoških in raziskovalnih institucijah« (Ibid, 18). S tega ozira je, ne glede na stavek, da je politična znanost kot sistematično razmišljanje o politiki najstarejša med družbenimi vedami³ Bibičeva politologija *nova in mlada*. Njena naloga je daleč od nekritične apologije obstoječega in pragmatičnega podrejanja praktičizmu. »Politična znanost kot znanost, podobno kot vsaka znanost, ima nalogo, da odkriva resnico, da za predstavami o politiki odkriva dejanske odnose in sile, da torej loči objektivno od subjektivnega in subjektivističnega, da razkriva protislovja med stvarnim in normativnim, med programskim in že realiziranim« (Bibič 1978, 91–92).

V sredini 20. stoletja potreba po institucionalizaciji politične znanosti dobiva družbeno in znanstveno utemeljenost. Bibič (1969, 5–8) opredeli pet vzrokov, faktorjev ali razlogov, zaradi katerih je znanstvena utemeljenost politike ne samo nujna, temveč tudi neizbežna. Kot prvo omeni spremembe v sodobnih družbah, tehnološki napredek, rast proizvodnih sil in posledično »koncentracijo ekonomske, vojaške in politične moči, ki daje političnemu delovanju pomen, kot ga še ni imelo« (Bibič 1969, 6). Drugi faktor je porast političnega delovanja, ki ga opaža tako znotraj posameznih družb kot tudi zunaj njih in ga je moč povzeti kot globalno razumevanje političnega delovanja, ki se v pozitivnem pomenu zaveda

² S tem mislimo na prvo objavljeno študijo o politični znanosti *Kaj je politična znanost?*, s podnaslovom O predmetu politologije, ki je pri založbi Komunist izšla leta 1969. Razprava naj bi bila sprva objavljena kot uvodna študija za Hrestomatijo političnih znanosti (III. knjiga), vendar se je tisk zaradi različnih težav zavlekel. Proučevanju problematike in možnosti politologije se je Bibič pravzaprav posvečal vseskozi. Razmišljanja na to temo, v obliki poglavij in podpoglavij zasledimo v večini njegovih spisov.

³ Misel je tako uvodni stavek podpoglavja Poslanstvo politične misli v *Politična znanost, ideologija, politika*, ki je izšla 1978; kot tudi Uvodna beseda na ustanovni skupščini slovenskega politološkega društva.

posebnosti. »Politika postaja dejansko prvokrat svetovna tako v tem smislu, da so v njej vse bolj realno udeleženi vsi narodi sveta, kot v tem smislu, da se učinki pomembnih političnih odločitev ne dajo več lokalizirati« (Bibič 1969, 7). Kot pravi, gre za *velike energije*, ki spreminjajo svetovni politični prostor. Povečan pomen mednarodne politike na drugi strani odpira zanimanje za notranje politične procese in s tem dobiva politika nove razsežnosti, ki zahtevajo »globljo vednost o strukturi in vlogi organiziranih političnih skupnosti v sodobni družbi in o silah, ki vplivajo na oblikovanje njihovih odločitev« (Ibid.). Kot tretji vzrok navaja »idejno in praktično uveljavitev socializma kot svetovnega procesa«, ki ga razume kot »pionirski element teženj po zavestnem obvladovanju družbenih odnosov« (Bibič 1969, 7). Socialistična teorija in praksa, navkljub vsem protislovjem, ponujata odgovore in nove smeri političnega delovanja, ki si na »razvalinah politične države prizadeva zgraditi skupnost, v kateri ne bo zagotovljena zgolj svoboda »od«, marveč tudi pozitivna participacija, zasnovana na postopni integraciji človekovega dela in njegovega skupnostnega bivanja« (Ibid.). Pod četrto točko omenja razmah družboslovnih znanosti, predvsem metodološko orientacijo, ki jo je razvila sociologija in razbija dotedanjo predstavo o politiki kot zgolj normativni znanosti ter hkrati oživlja načelo, da je resnica zmeraj konkretna. Izpostavlja pozitivno plat empirične metodologije, ki v politologiji podpira načelo, »da se vrednostni vzorci političnega življenja soočajo z dejanskimi političnimi odnosi« (Ibid., 8). V širšem pogledu gre za rahljanje temeljev normativistične⁴ zavesti, ki se trudi zajeti celotno problematiko političnih pojavov, »ker politično zaobsega tudi nepravne politične sile, ki so nekatere celo pomembnejše kot pravno opredeljene politične institucije« (Ibid.).

Politologija je po Bibiču področje družbenih odnosov, ki so v prvi vrsti formirani zaradi skupnih⁵ in ne posamičnih interesov. Politika je zanj družbena dejavnost, ki sicer ureja položaj človeka, vendar je ta človek del skupnosti, ki jo določajo strukturni elementi družbe glede na njeno pozicijo v produkcijskem procesu. Interesi, ki so pojmovani kot orodje političnega delovanja so torej politični le, v kolikor niso partikularistični. Interesom se bomo natančneje posvetili v sledečih poglavjih, tokrat nas zanimajo le v toliko kolikor nam bodo pomagali nakazati razlago politike, ki jo podaja Bibič.

⁴ »Zavest o nezadostnosti normativističnega obravnavanja je kulminirala po drugi svetovni vojni, ko je spričo novega družbenega in političnega dinamizma padla čista teorija prava. Z vdorom sociologije se je pravna, dogmatsko-etatistična interpretacija politike in države izkazala za nezadostno« (Bibič 1969, 8).

⁵ »Politična znanost se namreč ukvarja s področjem družbenih odnosov na katere se najbolj neposredno navezujejo interesi razredov, slojev, najrazličnejših vertikalnih in horizontalnih družbenih skupin« (Bibič 1978, 13).

Skupna nit, ki jo politologija potegne med družboslovnimi vedami, je raziskovanje političnih odnosov in iz tega vidika je opozorjeno na pomanjkanje teoretično-metodoloških izhodišč, kar je v oziru na ostale družboslovne znanosti v prvi vrsti ovira, vendar se izkaže, da se politologija razlikuje glede na različna družbenopolitična in idejna okolja, kar je opaziti tako v različni metodologiji in izhodiščih, kot tudi v interpretaciji temeljne funkcije politične znanosti. Iz tega razloga Bibič nakaže temeljno usmerjenost politološkega proučevanja na marksistično in nemarksistično. Obravnava politoloških problemov zahteva minimalno shematičnost, da se lahko vzdrži prevelike abstrakcije. Vloga politične znanosti, ki jo skuša odkriti, je vezana na lastno zgodovinsko vizijo in različno vlogo družbenih sil glede na zgodovinski napredek, od koder izvira različnost, včasih znatna včasih bistvena, političnih znanosti. (1978, 13–14). Akcijsko-kreativna vloga znanosti, predvsem politične znanosti, je tista, ki naj *delovnemu človeku* odkriva realne alternative, s katerimi je mogoče svet spreminjati in ga ne zgolj ohranjati.

Smoter politologije je tako odkrivanje protislovij v družbenopolitični sferi in racionalizacija izkušenj ter zgodovinskih sil, ki so »glede na svojo zgodovinsko vlogo zainteresirane za demokratičen razvoj družbenih in političnih odnosov« (1978, 14). Njena naloga ni samo informirati, bistvo je v zmožnosti kritike politične prakse in odkrivanju novih smeri, za kar je potrebno preseči zgolj *empiricistično*⁶ raziskovanje problemov. »Brez zgodovinske in komparativne fundiranosti, brez nenehne sposobnosti, da na konkretne politične odnose gleda z dolgoročnejših in prostorno razsežnejših perspektiv, bi politična znanost ne mogla pripomoči k reševanju konkretnih protislovij v naši družbi in sodobnem svetu« (Bibič 1978, 16).

Pomen politike je iskanje »oblik in vsebin sožitja ljudi, v katerih dobiva tudi človek kot individualno bitje več možnosti, da z različnimi sredstvi začenja premagovati podrejenost silam, ki jih je v zgodovinskem procesu sam ustvaril, se osvobajati svojega privatniškega in skupinskega idiotizma in se sooblikovalno vključevati v skupnost, ki se sama vsebinsko pogloblja in prostorno razširja, da bi postajala čedalje bolj v pravem pomenu človeška skupnost in skupnost vsega človeštva« (Bibič 1978, 54). Politika je v tem oziru »prostor kjer se aktualno ali potencialno določajo okviri družbenega sožitja, in v katerem se tudi uresničuje ena od človeških razsežnosti človeka« (Ibid., 18). To je nasproti odtujeni *privatistični* in

⁶ »Skorajda nikogar ni, ki bi načelno trdil, da je teorija nepomembna ali, da je empirija opravek podrejene vrste« (1978,50). Tako politična teorija kot politična empirija sta neločljivo povezani pri napredovanju od »pojavnosti mnenj k bistvenim resnicam«.

birokratski zavesti, ki s svojo zamejenostjo in omejenostjo prispevata k odtujitvi, depolitizaciji politike.

3.1. OSNOVNI ELEMENTI POLITIČNE ZNANOSTI

Bibič osnovne politične znanosti, ki jim pravi tudi osnovne komponente politike strne v štiri ključne elemente: struktura družbe, subjekti in smotri političnega delovanja ter politična akcija.

Sprva navaja (1969, 27) družbeno delitev dela in na njej zasnovano socialno, predvsem razredno strukturo družbe. Z drugimi besedami gre za objektivne pogoje družbenega delovanja, ki je zvedeno iz njene strukturiranosti oziroma njene pozicije v delitvi dela. V tem segmentu se politična znanost najtesneje srečuje in povezuje s sociologijo in politično ekonomijo (Ibid.).

Med subjekti politike, ki jih imenuje nosilci politike, razlikuje državne in družbene politične subjekte, individualne in kolektivne. Med slednjimi izpostavlja politične stranke,⁷ revolucionarne avantgardne organizacije, družbeno politične organizacije, združenja, interesne skupine, skupine pritiska. Poseben pomen pripiše državi kot enotnemu političnemu subjektu kot tudi njenim posamičnimi organom ali sektorjem.

Pod tretje navaja smotre političnega delovanja, kar razume kot politično ideologijo v ožjem pomenu in označuje »samo smotre in vrednote, ki so predmet realizacije politične akcije« (Bibič 1969, 27). »Ideološka komponenta je nujna sestavina politične realnosti, politična ideologija, njen nastanek, njena struktura in funkcija pa neizogibna sestavina politične znanosti« (Ibid., 27).

Politična akcija je četrti element politične znanosti in obsega pojmovanje političnega odločanja na več ravneh: naravo, proces in pa raven političnega odločanja (Ibid., 28). Narava političnega odločanja sproža delitev na objektivno in subjektivno v političnem odločanju. Proces političnega odločanja zajema pripravo, sprejemanje, izvrševanje in kontrolo izvrševanja političnih odločitev, medtem ko raven političnega odločanja razlikuje mikro in

⁷ Kolektivnim političnim subjektom in posebej strankarskemu vprašanju se bomo posvetili v enem od naslednjih poglavij.

makropolitically odločanje. Nadalje izpostavi sredstva politične akcije, kamor uvrsti prisilo, materialno spodbudo, prepričevanje in propagando. Glede funkcije politične akcije je politika lahko faktor dominacije ali faktor družbene integracije. Zgodovinska perspektiva politične akcije izpostavlja revolucionarno politično akcijo in socializacijo politike ter predpostavlja humanistično koncepcijo politike.

Elementi politične znanosti so med seboj povezani in predvsem zaradi *avtorefleksije*, ki je opravljena na ravni zgodovinske perspektive, se politična znanost lahko smatra za politično teorijo, temeljno znanost o politiki, ki je kritična do »strukturnih predpostavk svoje lastne eksistence (družbene delitev dela, razredi) in kritična do delitve ljudi na vladajoče in vladane in do interpretacij bistva politike« (Ibid.) in ji tako lahko rečemo kritična znanost. Temeljna znanost o politiki je v oziru celote, ki jo išče pri raziskovanju političnega fenomena.

Vrednotenja in politične ideologije se Bibič⁸ v svojih zgodnjih študijah večkrat loti intenzivneje v sedemdesetih letih, ko proti koncu dekade, natančneje leta 1978 izide zbir spisov z naslovom *Politična znanost, ideologija in politika*. Kot pravi je politična akcija po definiciji zavestna akcija, ki jo usmerjajo kratkoročni in dolgoročni cilji. Vrednotenje je v politični znanosti neizogibno in predstavlja njen vitalni del tistemu sklopu teorij, ki se ukvarjajo z družbeno pravičnostjo. »Ljudje – subjekti politike imajo smotre, za katere menijo, da jih je treba uresničiti in ki predstavljajo zanje torej vrednote, za katere ne samo živijo, ampak včasih celo umirajo. Boj za oblast ni bil nikoli zgolj ali pretežno sam sebi namen, marveč je imel cilj, prispevati k oblikovanju in uresničevanju določenih vrednot« (Bibič 1969, 42). Politologija se vrednotam ne more izogniti, še več, z njimi so povezana pomembna izhodišča, med njimi vprašanje razmerja med teorijo in prakso, vprašanje smotrov v politiki in politični znanosti in ne nazadnje vprašanje vloge politične znanosti. Vrednote so del boja za oblast in tudi del same oblasti. Če vrednote prevedemo v smotre, je torej vrednotenje pomembno in politični znanosti, poleg iskanje sredstev, odpira novo polje avtonomije – določanje ciljev. Politična znanost po Bibiču (1969, 42) ne more biti brez vrednot, na njih je vezana že v izboru raziskovalne tematike kot tudi v procesu znanstvenega raziskovanja. »Selekcija podatkov, enot opazovanja, je nujno prisotna v izbiri podatkov kot je prisotna odločitev pri njihovi interpretaciji« (Ibid.). Pravzaprav že vsaka selekcija ali odločitev aplicira na določeno naravnost in se z uresničevanjem določenih smotrov zavezuje vrednotam, ki te

⁸ Takole zapiše: »Problem vrednot in vrednotenja je zelo priljubljena in tudi, moramo reči, zelo aktualna tema sodobne politične znanosti. To ni nič slučajnega za razdobje, v katerem staro preživlja krizo, novo pa se še ni izoblikovalo in v katerem delujejo močne dezintegrativne težnje /.../« (Bibič 1969, 41).

smotre omogočajo. »Brez ciljev in vrednot ni politike. /.../ Politika ravno skozi cilje in njihovo uresničevanje razkriva svojo konkretno naravo. /.../ Politika brez ciljev je oportunistem, pragmatizem, prakticizem« (Bibič 1978, 6).

3.1.1. SMOTRI POLITOLOGIJE

Za Bibiča (1978, 117) ima politična znanost vsaj dve osnovni funkciji: da raziskuje dejansko strukturo sveta in dejansko naravo politike v njem; in da odkriva poti, po katerih je mogoče večati politično udeležbo in premagovati politično odtujitev. Politologija kot znanstvena panoga naj bi »sistematično in kontinuirano proučevala genezo, strukturo in funkcijo politike v sodobnem svetu« (Bibič 1969, 57). V grobem rečeno politika ureja položaj človeka in strukturnih elementov. Za Bibiča je politika v ožjem smislu povezana z državo, v kolikor pa so subjekti poljubni pa gre za politiko v širšem smislu. Posebej podčrtano je politično delovanje, ki se »nanaša na urejanje (zlasti splošnega) položaja ljudi glede na lastnino produkcijskih sredstev (v sistemu civilnega prava npr.) in pri delu sploh (kolikor ne gre za neposredno proizvodnjo); zraven pa smo dodali, da se politično delovanje ujema tudi z odločanjem o drugih pomembnih družbenih zadevah (torej tistih, ki jih ne moremo istovetiti z delom) tako znotraj dane družbe kot na mednarodnem področju« (Bibič 1969, 25). Izpopolnjeno pojmovanje na ožjo in širšo politiko zapiše Lukšič (Della Porta 2003, 251): »V ožjem smislu je torej politika usmerjanje družbe s pomočjo države /.../. V širšem smislu pa je politika usmerjanja človeške dejavnosti katerekoli vrste v določeni smeri, tj. za uresničevanje določenega cilja«. Politično znanost zanimata obe razsežnosti politike. Zanima jo, kako racionalno oblikovati politični sistem, ki bo na demokratičen način razreševal protislovja med interesi; ter tudi vsakodnevna integracija privatnih in javnih interesov, ki se ne dogaja v okvirih državnega sistema. »Politična znanost ima tako ne le tehnično poslanstvo, da oblikuje znanja, ki učijo, kako se kaj učinkovito naredi v politiki, temveč tudi emancipatorični naboje, ki odpira in širi prostor individualne svobode in temu ustrezno spreminja vzorce generiranja moči« (Lukšič v Della Porta 2003, 251).

Skladno z razumevanjem politične znanosti in politike so zastavljeni tudi cilji politologije, ki jih Bibič (1981, 329–350) oblikuje v sedmih izčrpnih točkah; za osnovno razumevanje jih bomo povzeli v okrnjeni obliki. Kot prvo zapiše nalogo politologije, da oblikuje poseben poklic družboslovnega profila – politologa, ki zahteva poslušnost za temeljne družbene probleme in zavzetost za njihovo razreševanje. Ob tej priložnosti (Ibid., 332–333) poda nabor skrbno

izbranih znanj, ki sodijo v nujno politološko vsebino, med njimi so temeljni splošno teoretični sklopi kot so: politična teorija in zgodovina politične misli, poznavanje tedanjega družbenopolitičnega sistema, teorija in praksa organiziranih socialističnih sil, teorija in praksa samoupravljanja, teorija in praksa družbenopolitičnega izobraževanja v samoupravni družbi in ne nazadnje problematika mednarodnih odnosov. Prav tako je za temeljito raziskovanje političnih razmerij in procesov pomembno temeljito znanje iz ekonomskih predmetov in ostalih znanstvenih disciplin ter področij. V jedru vsebine študija politologije so raziskovalni smotri politologije oziroma usmeritve politoloških raziskav, kjer sta bistvenega pomena politologiji lastna raziskovalna baza in raziskovalna strategija. »Zdi se, da politična znanost zaostaja zlasti v raziskovanju družbenopolitičnih odnosov naše družbe, sodobnih političnih odnosov naše družbe, sodobnih političnih sistemov sodobnih delavskih in socialističnih gibanj, čeprav dejansko ni področja za katerega bi lahko trdili, da ga raziskovalno delo zadovoljivo spremlja« (Bibič 1981, 338). Nadalje med smotri izpostavi vzgojno in izobraževalno vlogo politične znanosti, ki naj bi se zavzemala za navzočnost politološke tematike v ostalih družboslovnih in nedružboslovnih znanstvenih področjih ter na različnih stopnjah izobraževalnega sistema, kjer ima v mislih tako srednješolske družboslovne vsebine kot dodiplomske in podiplomske programe.

3.2. HUMANISTIČNO USMERJENA POLITIČNA ZNANOST

Politična znanost je k človeku in od človeka usmerjena znanost, zato jo zanimajo tiste okoliščine, ki z opuščanjem zasebne perspektive posameznike usmerjajo v aktivno skupnostno in družbeno odgovorno življenje. »Sociološki, historični in filozofsko-deontološki vidik so momenti nove metodologije, ki vodijo v jedro novega pristopa k politiki, v enotnosti teorije in prakse, posebljene v zgodovinski vlogi delavskega razreda« (Bibič 1969, 13). Gre za metodološke predpostavke, izvirajoče iz marksizma, ki politični znanosti dodajajo zgodovinsko humanistično razsežnost.⁹ Objektivne danosti politična znanost ne sme prezirati, prej obratno, iz nje mora izhajati. Iskanje središča zgodovinskega dogajanja omogoča uvid v smisel gibanja celote. Humanistična funkcija politične znanosti obsega »celoto tistih pogojev,

⁹ »Aktivni moment« je tista posebnost, ki marksistično politično misel loči od ostalih političnih teorij. Aktivni moment je lociran v sedanost in je orodje s katerim so mogoče spremembe družbene maksrostrukture. Več o marksizmu glej: *Kaj je politična znanost?* (1969), *Zasebnštvo in skupnost* (1972, 1984); *Politična znanost, ideologija, politika* (1978); *Interesi in politika* (1981).

ki so potrebni, da bi človek na temelju svojega dela čedalje bolj zavestno opuščal svoj zasebni horizont, svoj idiotizem, in se – ne da bi zanikal svoje iniciativnosti in ustvarjalnosti – vključeval v odločanje o kolektivnih momentih svojega bivanja, od mikrosocialne do makrosocialne ravni« (Bibič 1978, 31).

Politična znanost je humanistično usmerjena takrat, kadar se trudi politične odnose locirati v totalno strukturo družbe. V uporabi metodologije se mora izogibati dvema skrajnostima, ki ju Bibič (1978, 32) poimenuje abstraktni globalizem in empiricistični pluralizem. »Abstraktni globalizem zanemarja konkretno bogastvo in različnost nivojev sodobne družbene strukture, empiricistični pluralizem pa nima, ko opisuje samo vsakdanje manifestacije interesnih konfliktov v političnem procesu, v sebi sintetične moči, da bi interesni pluralizem abstrahirala v višje razredne ali druge strukturne celote« (Ibid.).

Empiricističnemu pluralizmu očita, da njegova spoznanja ostajajo na ravni političnega empiricizma in ne dosežejo znanstvenosti, empirično zasnovane politologije torej. Abstrahiranje zgodovinske dimenzije interesnih konfliktov in neobčutljivost na hierarhijo moči interesnih skupin v *totalni družbeni strukturi* mu onemogoča zaobseg celote. Prav tako je kritičen do abstraktnega globalizma, ki mu očita preoholo splošnost in zamrznitev posameznika. »S tem, da zanemarja konkretno zgodovinsko dinamiko v družbeni strukturi, ki je posledica zavestnih in stihijskih zgodovinskih procesov v zadnjih desetletjih, konservira abstraktni globalizem človekovo akcijo na zgodovinsko stabilni točki in jo imobilizira« (Bibič 1978, 32). Vse to je dovolj, da Bibič tako empiricističnemu pluralizmu kot abstraktnemu globalizmu odtegne zaupanje. Nasproti postavi koncept humanistične politične znanosti. »Ne da bi zanemarljala konkretno bogastvo družbeno političnih procesov – torej konkretnega človeka z njegovimi interesi in potrebami – skuša humanistična tendenca v sodobni politologiji identificirati globalne strukturne kategorije, v katere se dajo vključiti (čeprav ne brez ostanka) odločilne interesne tvorbe na nižji grupni ravni« (Bibič 1978, 32).

Nadalje o humanistični znanosti Bibič (1978, 42) zapiše takole: »Zanjo ideja človeškega progressa ni mit preteklosti, ampak živa praksa sedanosti, povezana z določenimi makrostrukturnimi kategorijami in mikrostrukturnimi elementi«. Kot že omenjeno, je makrostrukturna kategorija po Marxu delavski razred, proletariat.¹⁰ Gre za položaj, ki ga imajo nekatere makrostrukturne kategorije v totalni strukturi družbe, ki jim dodeljuje neko

¹⁰Bibič v sklepnem delu disertacije (1972, 257) takole povzema Marxa, natančneje *Komunistični manifest*: »Proletariat postane nosilec socialne revolucije le pod pogojem, če se njegova praksa organsko poveže s teorijo, ki si je postavila nalogo, da išče smotre in sredstva za osvoboditev delavskega razreda in človeka«.

zgodovinsko vlogo. Ta vloga določene makrostrukturne kategorije je torej odsev njenega položaja v totalni družbeni strukturi, ki »vsebuje makrostrukturno kategorijo, ki v svoji družbeni biti združuje družbeno najstvo človeka« (Ibid.). Kot pravi Bibič je to spoznanje najbolj revolucionarno spoznanje humanistične politične znanosti. Kar je teorija vedela že od Hegla dalje mora praksa šele dojeti. »Z njim je premagana antimonija med idealom in stvarnostjo v smislu neskončnega prepada med politično teorijo in politično prakso, med čistim in praktičnim umom, med sedanjostjo in prihodnostjo« (Bibič 1978, 43).

Njena temeljna predpostavka je sinergija med teorijo in prakso, pri čemer ne gre brez vrednotenja. »Politična znanost, ki hoče pomagati človeku, da se aktivno vključuje v družbo, da premaguje politično alienacijo – in samo takšna politična znanost je humanistična – nujno izhaja iz vrednot kot enega konstitutivnih elementov« (Ibid., 42). Tovrsten sklep ponudi ob različnih priložnostih, med drugim tudi v razpravi o nalogah Slovenskega politološkega društva, kjer poleg razmerja med politologijo in politiko osvetli predvsem znanstveno raziskovalni element uresničevanja smotrov, ki si jih je zadala politologija na sploh v tedanji Jugoslaviji in pa konkretnije na Slovenskem. »Politična znanost je torej izrazito družbeno-ideološko opredeljena predvsem z dejstvom, da ne more biti ravnodušna do ciljev družbenega in političnega razvoja, do procesov, ki terjajo in pomenijo osvobajanje dela in narodov in njihovo čedalje tesnejše povezovanje« (Bibič 1978, 89–99). O vrednotenju v politični znanosti smo spregovorili že v enem predhodnih razdelkov in dotaknili se je bomo še večkrat, ker se zdi, da tudi Bibič ni mogel mimo z razlogom.

Politična znanost pa naj bi poleg humanistične tendence vključevala tudi historično komponento. Gre za premislek v času o času. Politologija mora biti v prvi vrsti usmerjena naprej – »odprta času«¹¹ (Bibič 1978, 49–52). In da bi lahko samozavestno zrla v prihodnost, mora imeti politična znanost izoblikovano zavest o preteklosti. Ker je v »preteklem že anticipacija prihodnosti«, »da izlušči iz nje tiste metodološke in teoretične prvine, ki so kljub zgodovinski razdalji še vedno žive« (Bibič 1978, 52). V izogib abstrakciji in utopizmu pa mora biti politična znanost zavestna tudi sedanjosti. »Navezava politologije na sedanjost je najprej njen aktivni odnos do politične prakse sodobnega sveta. V tej politični praksi razkriva sile in vzvode, ki ohranjajo politiko kot dominacijo nad ljudmi, odkriva pa tudi žarišča, ki so ali bi lahko bila nosilec emancipacijske prakse« (Ibid.).

¹¹ »Sedanjost s svojimi težnjami v prihodnost je poglavitno torišče, na katerem se mora preskušati Marxova metoda« (Bibič 1978, 55).

Politično znanost zanima kontekst zgodovinske izkušnje, ker se skuša izogniti napakam preteklosti v prid boljše prihodnosti. Še več, prav na preteklih napakah gradi prihodnost, ki pripada posamezniku kot družbenoodgovornemu državljanu. »Njen historizem izvira iz spoznanja, da sedanost ni nastalost, ampak nastajanje, da ni identiteta, ampak protislovje, da ni opredeljenost, ampak opredeljevanje, in ne mir, ampak boj za mir« (Bibič 1978, 39). Politika je uveljavljanje, modificiranje, reformiranje razmerja med posameznikom, družbenimi strukturami in političnimi odnosi. Smisel političnega delovanja se razkriva s primerjavo zgodovinskih relacij med človekom totalno strukturo in politiko s sedanjimi oblikami (Bibič 1978, 35). Premisleki o prevrednotenju tega razmerja se zdijo značilna podobnost vseh velikih obdobj človeške zgodovine, ki jim radi rečemo epohe. »Čeprav danes še posebej občutimo krizo v pojmovanju tega razmerja, krizo, iz katere izvira potreba po praktičnem strukturnem prevrednotenju razmerja med človekom in skupnostnimi oblikami njegovega bivanja, se je ta problem zastavljal človekovi praksi in misli, če se omejimo na evropski okvir, vsaj od antičnih polisov in grške antične politične misli« (Bibič 1978, 35). Danes je morda vsesplošna kriza še večja in se alienacija še pogloblja. Ločitev ekonomskega in političnega subjekta, delitev na javno in zasebno je pravzaprav ločitev, ki jo dosledno izvedla že meščanska družba, in je zgolj manifestacija delitve na politično državo in civilno družbo in je za Bibiča osnovna paradigma politike, ki se zdi tudi danes vredna vnovičnega premisleka.

Ko je leta 1981 v članku *Politična znanost, rezultati in naloge* ocenjeval dvajsetletnico politologije je bila v ospredju politika kot zavestno usmerjanje družbe, ki z dostopom do že dosežene realnosti, bistveno prispeva k utemeljitvi in uresničitvi skupnih in splošnih interesov. Povedano drugače, če želi skupnost *stati inu obstati* je identifikacija in formulacija skupnega interesa, nuja. »Ni treba posebej omenjati, da je zavest o dejanski vlogi politike, ki jo je širila in skušala uveljaviti politična znanost, še zlasti pomembna za naše ožje slovensko okolje, kjer se še včasih srečujemo s sindromom *samokulturnega* gledanja na javno življenje in tudi s skrčeno-stisnjnim gledanjem na politiko in včasih tudi na politično znanost« (Bibič 1981, 511). Gre za precenjevanje *spontaizma* in podcenjevanje potrebe po povezovanju in utemeljevanju *spontaizma* s politično znanostjo. Kot problematično izpostavi metodološko in teoretično parcialnost družboslovnih disciplin. Kot pravi, narava družbenih procesov presega tako področje politične ekonomije kot tudi prava, presega področje vsake posamične znanosti. Obzorje družbene in politične prakse, ki ga je imel pred sabo, je bila socialna emancipacija, »ki zahteva nove odgovore na nova vprašanja v razvoju socializma, v razvoju sodobnih družb

in sodobnega sveta (Bibič 1981, 512). Pozitivne premike pri razvoju politične znanosti strne v nekaj točk. V prvi točki izrazi zadovoljstvo, da je politična znanost uspela definirati specifični predmet raziskovanja in izoblikovati zadovoljivo koncepcijo politike, ki je »dovolj prožna in dovolj dinamična, da zaobseže protislovno naravo politike kot faktorja dominacije in emancipacije« (Bibič 1981, 510). Pohvalno se mu zdi, da je politična znanost izoblikovala specifično koncepcijo pluralizma, to je samoupravni pluralizem in pa koncept neuvrščenosti. Znatni napredek politologije opaža pri pojmovanju in dialektičnem razumevanju tedanjega političnega sistema, kjer izpostavlja razmerje med družbenoekonomskim in političnim sistemom prehodnega obdobja. Politologija je pri tem »/.../ pri zlasti postavila v ospredje problematiko samoupravljanja, interesov in politike, dialektiko nacionalnega in internacionalnega, povezavo socializma in demokracije« (Ibid.).

Poleg pomanjkljive informacijsko znanstvene infrastrukture je eden izmed poglavitnih problemov, s katerimi se srečuje politologija, normativizem in njegove tendence, ki poudarjajo zgolj vrednostno vsebino ali vrednostni učinek v politični znanosti, za katere pravi, da so posledica apolitične in neopozitivistične koncepcije politike. Bibič opominja na prekomerno vrednotenje pravnih ali samoupravnih norm, in hkrati izpostavlja prispevek politične misli družbene prakse. Vendar opozarja (Bibič 1981, 513–514) na razlikovanje med normativizmom, natančneje vdorom normativizma v politično znanost, in vrednostno normativno funkcijo politične znanosti, ki je bistvenega pomena pri oblikovanju samoupravne demokratične politične kulture. Normativizem razbere v pogledu na politično življenje, ki je še vedno preveč *najstveno* in premalo empirično usmerjeno, »/.../ politična znanost zato še vedno preveč hodi, če se tako izrazim, vstric družbene prakse in celo za njo in premalo pred njo« (Ibid.).

3.2.1. INTERNACIONALIZACIJA POLITIČNE ZNANOSTI ALI POLITOLOGIJA BREZ MEJA

Institucionalizacija politične znanosti ni pomenila enkratnega dejanja. Potrebe po novem znanju so se z ustanovitvijo Visoke šole za politične vede v Ljubljani množile, prav tako je bila v razmahu svetovna politologija. Slovenska politična znanost je akademsko organizacijske okvire znotraj Univerze v Ljubljani prestopala večkrat: sprva leta 1964 z ustanovitvijo družboslovne revije *Teorija in praksa*, nato leta 1967 z ustanovitvijo

Slovenskega politološkega društva in od sedemdesetih let dalje z aktivnim sodelovanjem v Mednarodnem združenju za politično znanost IPSA. Adolf Bibič je bil vseskozi zraven, prispeval je tako vsebinsko kot tudi organizacijsko. »Angažiran učenjak je tisti, ki sodeluje v javnem življenju svoje dežele. Dolge je to vsekakor bil – tako neposredno kot posredno« (Graziano 1997, 55).

Pod internacionalizacijo politične znanosti Bibič smatra njeno odprtost v smislu njenega širjenja, povezovanja in tako medsebojnega plemenitenja tudi z ostalimi družbenimi vedami. Gre za zakonit pojav sodobnega sveta, o čemer priča naraščajoče število dežel, ki ne glede na politični sistem v svoje izobraževalne in raziskovalne institucije strukturno uvajajo politično znanost (Bibič 1988, 1995). V vse več deželah se oblikujejo združenja politologov, hkrati pa je zelo aktivno tudi Mednarodno združenje politologov, IPSA,¹² ki se prav tako zavzema za polno prisotnost politične znanosti. V okviru IPS-e je bila ustanovljena študijska skupina za politično znanost v deželah v razvoju,¹³ katere bistvena naloga je organizacija čim večjega števila akademskih, znanstvenih in politoloških razprav. Tako je bila oktobra 1979 v Ljubljani organizirana okrogla miza z naslovom *Položaj in vloga politične znanosti v deželah v razvoju*, kjer je bil ob široki udeležbi tako politologov kot funkcionarjev IPS-e sprejet poseben *Program sodelovanja med politologi, politološkimi institucijami in asociacijami dežel v razvoju*. Slabo leto kasneje je bil Program tudi potrjen na Izvršnem odboru IPSA.¹⁴ Poleg IPS-e pa obstaja tudi asociacija podobnega tipa, le da je locirana na ameriških tleh: APSA.¹⁵

Omeniti velja tudi Zvezo združenj za politične vede Jugoslavije in druge politološke institucije po nekdanji Jugoslaviji, ki so bile aktivne predvsem pri dvostranski izmenjavi

¹² IPSA je mednarodno združenje za politično znanost (International Political Science Association), ki je bilo ustanovljeno pod pokroviteljstvom UNESCO. Danes ima 52 kolektivnih članov in prav toliko raziskovalnih komitejev, ki so poleg kongresov, ki gostijo politologe vsega sveta, študijskih skupin in strokovnih razprav, ena izmed oblik delovanja na področju politične znanosti. Med drugim organizacija objavlja *International Political Science Review*, *International Political Science Abstracts*, bilten *Participation in* in pa ureja spletni portal, ki je dostopen na naslovu: <http://www.ipsa.org/site/content/view/14/41/lang,en>.

¹³ Naj dodamo, da je bil Bibič podpredsednik raziskovalnega komiteja za proučevanje dežel v razvoju in raziskovalnega komiteja za pluralizem.

¹⁴ Jugoslovanski politologi so vključeni v to organizacijo že od sredine petdesetih let in dr. Adolf Bibič je bil, dva mandata, med leti 1976 in 1982 član Izvršilnega odbora IPSA. Izjemne zavzetosti za mednarodno sodelovanje ni skrival, nasprotno, slovensko javnost je o mednarodnem dogajanju izčrpno obveščal prek člankov v *Teoriji in praksi* in številnih drugih glasilih. Tako 1988 v poročilu 14. kongresa IPSA, pod naslovom *Med pluralizmom in globalizmom v sodobni družbi*, pravi: »Sploh je tudi poročilo, ki je bilo na preteklem kongresu predloženo svetu (Council) IPSA za več let nazaj, pokazalo, da so bili jugoslovanski politologi med najaktivnejšimi v tej mednarodni asociaciji« (Bibič 1988, 1595).

¹⁵ »Velika večina politologov danes deluje v ZDA, zato je tudi ASPSA, ameriško združenje politologov, najmočnejše združenje, v marsičem celo močnejše od IPSA, mednarodnega združenja politologov« (Lukšič v Della Porta, 2003, 249). Več informacij na <http://www.apsanet.org>.

znanja in mnenj. »Med novejšimi pobudami je treba omeniti tudi navezavo stikov s kanadskim združenjem za politične vede, s katerim je predvideno srečanje o federalizmu; pred nekaj meseci (oktobra 1980) je bilo v Moskvi bilateralno sovjetsko–jugoslovansko politološko srečanje na temo *Proces političnega odločanja v socialističnih deželah*; razgovori tečejo o navezavi bilateralnih stikov z indijskimi politologi itd.« (Bibič 1981, 515). V takratnem mednarodnem delovanju jugoslovanskih politologov in angažmaju domače politične znanosti je Bibič pustil svoj pomemben prispevek in ga zato nekateri naslavljajo z *spiritus agens*¹⁶ slovenske politologije. Ne zastonj. Bil je eden glavnih pobudnikov za ustanovitev Slovenskega politološkega društva leta 1967, najvišjega strokovnega združenja politologov, ki od 1989 leta dalje organizira slovenske politološke dneve in je v letu 2010 gostilo 21. Politološke dneve na temo *Politika v krizi: krizne politike, kriza politike*. Gre za osrednjo letno konferenco, kjer tako domači kot tuji politologi razpravljajo o aktualni politoloških temah. Ob koncu se zbir vseh razprav izda v posebni publikaciji, v zborniku ali posebni izdaji *Teorije in prakse*. Poleg tradicionalnih srečanj potekajo med študijskim letom na Fakulteti za družbene vede tudi številne tematizirane razprave in okrogle mize. Konkretno oblike dejavnosti Slovenskega politološkega društva je Bibič izčrpno popisal, in sicer prvič v leta 1976¹⁷ objavljenem tekstu *Politična znanost in naloge politološkega društva*,¹⁸ kjer je za osrednje naloge določil naslednje: sodelovanje pri organizaciji in izvedbi znanstvenih posvetovanj in razprav o aktualnih politoloških temah, znanstveno raziskovalno delo, publicistična dejavnost, aktivno mednarodno sodelovanje ter povezovanje in ne nazadnje vključevanje društva v družbenopolitični sistem (Bibič 1978, 94–99). Slovensko politološko društvo se je leta 1992 kot avtonomna organizacija vključilo v IPS-o, kar je možnosti mednarodnega delovanja in izmenjave znanja še povečalo. Poleg mednarodnega sodelovanja se je Bibič zavzemal tudi za dvostransko sodelovanje na ravni fakultete in univerz po republikah in pokrajinah tedanje Jugoslavije. V tem oziru je podpiral pobude in aktivnosti Zveze druženj za politične vede Jugoslavije in predlagal, da bi Zveza letno organizirala vsaj eno večje politološko posvetovanje in izdajala letno publikacijo, v kateri bi ob sodelovanju politologov z vse Jugoslavije tekla beseda o delovanju združenj za politične vede po republikah in pokrajinah, o aktivnostih Zveze združenje za politične vede Jugoslavije ter o

¹⁶ »Kot eden od utemeljiteljev akademske politične znanosti v Sloveniji je bil *spiritus agens* Slovenskega politološkega društva, ki mu je predsedoval vrsto let« (Graziano 1997, 54).

¹⁷ Programske usmeritve za leti 2009 in 2010 si lahko preberete na spletni strani Slovenskega politološkega društva: http://www.spod.si/index.php?option=com_content&task=view&id=16&Itemid=36

¹⁸ Tekst sprva izide v *Teoriji in praksi*, 9-10, leta 1976; v obliki poglavja izide ponovno izide 1978 v delu *Politična znanost, ideologija, politika*.

politoloških posvetih doma in po svetu (Bibič 1981, 514). Mednarodno usmerjena znanstvena, pedagoška in publicistična dejavnost politične znanosti je bila možnost za nova znanstvena spoznanja, ki omogočajo izstop iz okvirov provincialnosti. V tekstu z naslovom *Globalni politični znanosti naproti*,¹⁹ ki je nastal po 14. kongresu IPS-e, katerega osrednja referenčna točka je bila globalizacija politične znanosti, izpostavi razširjenost politične znanosti kot akademske discipline in področja družboslovnega raziskovanja. Globalizacija je neizogibno dejstvo, vendar se sprašuje, koliko lahko govorimo o globalizaciji politologije v konceptualnem smislu, kjer se spričo narave političnih teorij, ki izhajajo iz različnih perspektiv gledanja in ki skušajo monopolizirati resnico, pokažejo zapleti. Vendar je to še razlog več za vnovični premislek vseh teorij, ne zato, da bi znova preverjali njihovo znanstveno tehtnost, pač pa zaradi adekvatnosti. Takole pravi:

»Gre za to, da v svetu, ki se spreminja, mora tudi družboslovje nujno slediti spremembam; da v svetu, ki postaja vse bolj soodvisen, mora tudi znanost težiti h kumulativnosti; in da v svetu, ki se srečuje z globalnimi problemi preživetja, da ne govorimo o potrebi po novi kvaliteti življenja, kamor spada tako spoštovanje in uveljavljanje temeljnih pravic človeka in skupnih interesov ljudi, da v takem svetu tudi postaja razmišljanje o globalizaciji politične (in katerekoli druge družbene) znanosti imperativ časa, kljub normativnim razlikam, ki bodo nujno vplivale na istočasno pluralizacijo politične znanosti« (Bibič 1997, 172).

Tedanje razmere, v katerih so delovale politične znanosti, optimalne povezave globalizacije in pluralizacije niso ravno dopuščale. V razmerju do globalizacije se vprašanje identitete pojavljalo tudi sedaj, ko je svet že v večini podvržen informacijsko tehnološkemu napredku in ta s svojimi prednostmi in slabostmi ni več znanstvena fantastika, ampak realnost. Danes se ne sprašujemo več kako informacijo poslati v svet, včasih se zdi, da nas bolj skrbi obvarovanje zasebnosti. In tako lahko rečemo, da je vprašanje, ali je globalizacija zaželjena aktualno tudi v tretjem tisočletju. Bibičev odgovor leta 1988 je bil, da je, pod pogojem, »/.../ če pušča zadosten prostor razlikam in kreativnemu prispevku, ki izhaja iz teh razlik. Sicer se tudi globalizacija lahko spremeni v mehanično difuzijo partikularnih izkušenj in pogledov, ki siromašijo možno širino globalnosti in zatirajo ustvarjalno posebnost in osebnost« (Bibič 1997, 172). Ko se Bibič (1981, 516) vpraša o usmeritvi politične znanosti po letu 2000, razvoj

¹⁹ Gre za dvanajsto poglavje v knjigi *Civilna družba in politični pluralizem* (1997, 169-177), kjer uvodoma nakaže osebne dileme, ki so ga spremljale pred večino kongresov IPSA. »Sam sem se vsaj od kongresa v Edinburghu, ko sem bil izvoljen za člana izvršnega odbora IPSA(1976-1982), nekako avtomatično udeleževal kongresov, prej in potlej pa sem se obotavljal«.

optimistično zastavi na različnih ravneh. Kot prvo izpostavi celovitejše raziskovanje domačega političnega sistema in institucij, prav tako ostalih političnih sistemov, nadalje poudari komparativno raziskovanje socializma in vsestranski razvoj metodoloških postopkov v politični znanosti, ki izboljšujejo njeno prognostično sposobnost. Poleg tega se mu zdi pomembna vzpostavitev mreže znanstveno – informacijske infrastrukture na jugoslovanski ravni in pa proučevanje mednarodnih političnih odnosov.

Naslonitev slovenske politične znanosti na ameriško politologijo je posledica mnogoterih dejavnikov, njuno koeksistenco je Bibič zaznaval na vsebinskem in metodološkem področju. Bil je mnenja (Bibič 1997, 182), da so imele ameriške politične študije neposreden vpliv na samo institucionalizacijo politologije na Slovenskem, kar se izpričuje v vsebini temeljnih politoloških koncepcij in disciplin ter v spodbudi empiričnega proučevanja političnih procesov. Na konceptualni ravni izpostavi ameriško teorijo interesnih skupin in njeno razumevanje politike kot interesnega konflikta. »Ameriška politologija je bila v tem smislu prisotna v slovenski tudi pri poskusih formulacije samega bistva politike. Predvsem v smislu genetičnega pojasnjevanja politike z večjim številom faktorjev, kar je pomenilo korekturo strogo monistične razlage političnih pojavov« (Bibič 1997, 183).

Sodelovanje slovenske in ameriške politologije je opredelil v treh fazah. V prvi fazi, v šestdesetih in v prvi polovici sedemdesetih let. je njen vpliv razviden predvsem skozi konceptualne,²⁰ disciplinarne²¹ in metodološke²² podobnosti. »Nova faza prisotnosti ameriške politologije na Slovenskem se je začela v drugi polovici osemdesetih let, posebno pa s prehodom na politično-pluralistični sistem v leti 1989–1990 in kasneje v času, ki ga še živimo« (Bibič 1997, 183). Kot dodaja, je v tem času politično teorijo zaznamovala tudi mednarodna in domača dejavnost Slovenskega politološkega društva. V okviru Ankaranskih srečanj je maja 1989 potekal posvet Politični pluralizem in demokratizacija, kjer je bila sprejeta platforma političnega pluralizma, kar je politični teoriji dalo nov zagon in nove načine raziskovanja. V ospredje stopijo osrednje predstavniške institucije in njihovi procesi, kot so parlament, opozicija, koalicija, vlada in volitve, katerih pomen v politični znanosti je ameriška politologija skozi tradicijo elektoralnih in legislativnih študij dodobra obvladala. Za časa druge faze se je politična znanost na Slovenskem utrjevala in poglobljala razumevanje

²⁰ Ob že omenjeni teoriji interesnih skupin, velja še večja pozornost konceptom pluralizma, demokracije, parlamentarizma, človekovih pravic, državljanstva.

²¹ »Ameriška politologija je imela svoj vpliv tudi pri konstituiranju nekaterih drugih področij iz politološkega preučevanja, npr. pri preučevanju politične kulture (Južnič)« (Bibič 1997, 182).

²² Empirično proučevanje političnih procesov, javnega mnenja in volilnih procesov.

dialektike civilne družbe in politične države, s katero so se prav tako poglobljeno ukvarjali tudi politologi preko oceana. Poseben pomen so tako dobile skupinske oblike delovanja: interesne skupine, združenja in politične stranke. V zvezi z njihovo vlogo so se odpirala problemska polja kot so interesi in politika, razmerje manjšina – večina, pomen ustavno institucionalnih mehanizmov, pluralistične volitve in med drugim tudi model konsociativne demokracije in problematika neokorporativizma. »V konceptualizaciji teoretičnih problemov demokracije stopa v ospredje poliarhični model s komponentama liberalizacije in participacije in torej tudi z institucijo opozicije, hkrati pa se na drugi strani poudarja asociacijska komponenta pluralizma« (Bibič 1997, 184).

Ob času,²³ ko so se na Slovenskem postavljali temelji politologije, je ameriška politična znanost slavila osemdesetletnico svoje institucionalizacije. In, če je po Bibičevih (1997, 185) besedah šlo v prvi fazi njunega sodelovanja za evolucijo posameznih vsebin politične znanosti, gre v drugi, novejši fazi za njeno temeljno rekonstrukcijo. Druga faza je bila z vsebinskega in metodološkega vidika obsežnejša in je s širokim diapazonom raziskovalnega področja ustvarila možnosti za ameriške študije. »Izraz tega spoznanja je nedavni sklep organov Fakultete za družbene vede, da se organizirajo v okviru podiplomskega študija politologije tudi ameriške študije«²⁴ (Ibid.). Tako je ameriška politologija na Slovenskem prešla v svojo tretjo, konstitutivno fazo. Danes se na Fakulteti za družbene vede v okviru drugostopenjskega študija politologije izvaja program Svetovne študije, kjer se poleg ostalih držav velik poudarek namenja Združenim državam Amerike.

V tekstu *Politična znanost in naloge Slovenskega politološkega društva* glede podiplomskega študija najprej pove, da je politična znanost poklicana, da sodeluje pri oblikovanju politične zavesti in politične kulture, nato pa zapiše takole: »Posebno pomembno pa je bilo in je spoznanje, da je za uresničevanje vseh omenjenih nalog bistveno, da se intenzivno razvije tudi znanstveno raziskovalno delo na področju političnih ved in s tem v zvezi oblikovanje znanstveno kvalificiranih raziskovalnih kadrov. To pa je zahtevalo in zahteva intenzivni razvoj podiplomskega študija« (Bibič 1978, 89). Študij politične znanosti naj bi študente spodbujal v skladno povezovanje teoretičnega s empiričnim, domačega s svetovnim ter sedanjega s preteklim in prihodnjim. Na razmerje med teoretičnim in empiričnim je vezano

²³ Institucionalizacija politične znanosti na Slovenskem spada v šestdeseta leta in na začetek sedemdesetih let 20. stoletja, z implementacijo visokošolskega študija v okviru Univerze v Ljubljani. Medtem ko je rojstvo politične znanosti v ZDA, zabeleženo v 19. stoletju. »Šteje se, da je politična znanost v ZDA, kot disciplina institucionalizirana leta 1880 z ustanovitvijo Columbia School of Political Science/.../« (Bibič 1997, 182).

²⁴ V okviru programa je bilo potrjenih osem predmetov, glej Bibič 1997, 185-186.

uresničevanje smotrov politične znanosti. Za Bibiča (1978, 91) je razumevanje razmerja politične znanosti do družbene prakse pomembno za njen nadaljnji razvoj, za odnos do teorije v politični znanosti, za načelno fundiranje empiričnih raziskav, za obravnavanje odnosa med znanstveno raziskovalnim delom in njegovo praktično uporabnostjo. Z znanstveno raziskovalnim delom je povezan bistven del nalog, ki stojijo pred politologijo, prav zato bi morali v dobri kondiciji ohranjati metodološka spoznanja in tehnike raziskovanja, jih uporabljati in dopolnjevati, zlasti materialistično dialektiko. »Navdih pa moramo iskati v klasični marksistični tradiciji, v sodobnem marksizmu, v revolucionarnih in demokratičnih izkušnjah sodobnega socializma in v vseh naprednih osvobodilnih gibanjih, ki usmerjajo misel in akcijo k postopnemu premagovanju delitve na vladajoče in na tiste, ki jim vladajo« (Bibič 1981, 391). Marksizem kot metodološko in teoretično izhodišče ima tudi pomanjkljivosti, kot pravi (Ibid.) nam zgodovinsko materialistično razumevanje države in politike nudi metodološka teoretična načela, ki veljajo toliko, kolikor obstajajo družbeni odnosi, ki so njihova realna podlaga in ki veljajo samo v svoji temeljni, najbolj obči strukturi, ne pa v konkretni zgodovinsko pojavnih oblikah. »Teorija in praksa sta v Marxovem pojmovanju tako tesno povezani, da sta druga drugi pogoj, ne da bi bili hkrati druga drugi sluga« (Bibič 1971, 250). Namen Bibičeve znanstvene obravnave politike torej ni samo poglobljanje teorije in osvajanje metodologije, gre tudi za proučevanje razmerij praktično akcijskega značaja, gre za implementacijo politične stvarnosti v znanstveno misel in obratno, gre za premišljeno plemenitenje neposredne in posredne družbene in politične stvarnosti.

Njegovo plodno sodelovanje pri nastajanju znanstvene revije *Teorija in praksa*²⁵ je eden izmed njegovih načinov intelektualnega plemenitenja. Igor Lukšič v tekstu, ki je nastal Bibiču v spomin in je bil objavljen v *Teoriji in praksi* (1996, 873–875) zapiše, da je bilo njegovo strokovno delo sprva na visoki šoli in kasneje na fakulteti vseskozi povezano s *Teorijo in prakso*. »Član uredniškega odbora je bil od leta 1964 do leta 1990. Adolf Bibič je bil glavni in odgovorni urednik *Teorije in prakse* v letih od 1973 do 1977 in od 1981 do 1986. Od leta 1978 do 1980 je bil glavni urednik revije. V svetu revije je deloval od 1978 do 1996. Bibič je *Teoriji in praksi* dal odločilni pečat«. Sodelovanje ali bolje rečeno delovanje v krogu revije na Slovenskem ni nobena posebnost, že od časov čitalništva pa vse v sodobnost je za slovenski prostor značilno, da se je politika rada zapirala v intelektualne kroge okoli revij ali različnih znanstvenih edicij. »Revijalni prostor je bil na Slovenskem nadomestek strankarstva, hkrati pa

²⁵ »*Teorija in praksa* je bila prva revija na Slovenskem, ki se je zavestno postavila na politično polje kot politično dejavna družboslovna revija« (Lukšič 2004, 68).

je vsakemu političnemu subjektu nalagal, da se je izrazil tudi v podobi revije« (Lukšič 2004, 69). Kot pojasnjuje, gre za izraz politike, ki se dogaja v predpolitičnem prostoru. Vzroke gre iskati med drugim tudi v neizoblikovanem odnosu do lastne države in pomanjkanje *demokratičnih skušenj*, na kar je Bibič nenehno opozarjal, med drugim tudi v leta 1995 objavljeni interpretaciji javnega mnenja *Politika – še vedno umazana pesem*, kjer ugotavlja vzroke za negativno vrednotenje politike.

Vsaj dve prednosti, ki bogatita slovenski intelektualni prostor lahko izpostavimo v zvezi s Teorijo in prakso: je najstarejša družboslovna revija, ki še vedno izhaja in edina, ki je zavezana širini družbenih in družboslovnih ved, večina drugih²⁶ revij se je bolj ali manj omejila na posamične discipline. Sprva je izhajala kot mesečnik, od leta 1996 pa na leto izide šest števil v prav tako šestih zvezkih, ki so praviloma dvojne. Zadnja številka,²⁷ ki je izšla pred kratkim, z naslovom »O sociološkem razgrinjanju življenja v prostoru in času« je med drugim posvečena tudi petdesetletnici institucionalizacije sociologije na Slovenskem in skorajšnji petdesetletnici današnje Fakultete za družbene vede.

Igor Lukšič (2004, 71–72) v razvoju in delovanju revije glede na politični angažma in po stopnji akademske ravni opredeli tri obdobja. Prvo je trajalo od njene ustanovitve leta 1964 do konca leta 1972 in je bilo »izrazito v duhu naslova revije z močno ambicijo, da bi revija posegala v družbena in politična dogajanja, hkrati pa dvigovala raven strok na takratni Visoki šoli za politične vede« (Ibid.). Drugo obdobje, je za razliko od prvega trajalo dobrih dvaindvajset let, in sicer od leta 1973 do leta 1995. Začelo se je z imenovanjem Adolfa Bibiča (do tedaj je bil član uredništva) za novega glavnega in odgovornega urednika, ki je mesto prevzel za nadaljnja štiri leta – do leta 1978. Med letom 1978 in 1981 je opravljal delo glavnega urednika revije, na kar je leta 1981 zopet postal glavni in odgovorni urednik revije. To delo je opravljal vse do leta 1986, ko je postal predstojnik sveta Marksističnega centra ZK ZKS in se je od urednikovanja poslovil. V uredništvu revije je bil od njenih začetkov pa do leta 1990, ko sta bila v uredništvo sprejeta Igor Lukšič in Ljubica Jelušič. Dolgo obdobje, ki ga Lukšič opiše kot drugo obdobje razvoja revije in se je začelo z urednikovanjem Adolfa Bibiča, je bilo bolj znanstveno in strokovno naravnano, kot obdobje poprej. »Okrepi se proces profesionalizacije strok, ki je sledil prehodu Visoke šole za politične vede v Fakulteto za

²⁶ »Pravzaprav je za področje političnih ved, sociologije, obramboslovja in kulturologije to edina revija. Podobne revije so orientirane bolj na druge vede npr. filozofijo in psihologijo (Anthropos), filozofijo, kulturologijo, antropologijo (Časopis za kritiko znanosti), ali predvsem na sociologijo (Družboslovne razprave), čeprav se tudi v teh revijah pojavljajo članki s področij, ki jih matično pokriva *Teorija in praksa*« (Lukšič 2004, 67).

²⁷ Več o reviji na spletni strani: <http://www.teorijainpraksa.si>.

sociologijo, politične vede in novinarstvo« (Ibid.). Revija se je od neposredne politične dejavnosti oddaljevala in se posvečala predvsem teoriji in dvigu akademske ravni. »Revija je v tem obdobju zaradi vpliva Adolfa Bibiča, kljub temu, da je zastopala vse družboslovje, vendarle v večji meri izpostavljala politološke teme. V drugem obdobju je manj neposredno angažiranih člankov in čedalje več je, zlasti proti koncu obdobja, znanstvenih razprav, ki niso neposredno vezane na slovensko družbo« (Lukšič 2004, 79). Tretje obdobje *Teorije in prakse* se začne z letom 1996, ko revija tako po vsebini kot obliki postane znanstvena in temu primerno začne dosledno spoštovati recenzentski postopek. Kot pravi Lukšič (2004, 72): »V tretjem obdobju revija postane povsem znanstvena in se za družbena in politična dogajanja kot polja intervencije ne meni. Angažirana ostaja le kot refleksija družbenih in političnih tokov«

V času delovanja *Teorije in prakse* se je zvrstilo več glavnih in odgovornih urednikov. Adolf Bibič je bil ne glede na pozicijo ali mesto, ki ga je zasedal, z revijo tako organizacijsko kot vsebinsko tesno povezan njenih prvih šestindvajset let. Svojo petdesetletnico bo revija dopolnila leta 2014.

Lahko rečemo, da je bila revijalna dejavnost za Bibiča neločljivi del znanstvenega in političnega delovanja. Med aktualne naloge slovenskega politološkega društva pod točko pet zapiše, da je pomembno »sodelovati pri programiranju založniške dejavnosti na področju politoloških ved in se zavzemati za objavljanje rezultatov raziskovalnega dela v revijalni publicistiki« (Bibič 1978, 99). Bibič je bil človek, ki je veliko pisal in veliko bral. Na pomen celotne družboslovne, ne samo politološke literature opozarja s pozivom k ustanovitvi informacijske baze in centralne knjižnice za družbene vede,²⁸ kar kaže na njegov izjemen posluh za pisano besedo in samo publicistično dejavnost. »Posebej velja izpostaviti povezave v mednarodnem prostoru, ki jih je revija razvila z objavami prevodov in s stiki z uredništvii revij iz tujine. V tej vlogi je Adolf Bibič prednjačil s širokim znanjem in poznavanjem znanstvene družboslovne produkcije v tujini« (Lukšič 2004, 75). Skladno s prvima obdobjema je tudi tretje obdobje delovanja *Teorije in prakse* vezano na preoblikovanje dotedanje FSPN v Fakulteto za družbene vede leta 1991. »Dolfe je, kot mnogi med nami,

²⁸ »Prav tako je neizogibno, da čim prej ustanovimo centralno knjižnico za družbene vede, ki bo imela zadostne in stabilne vire dohodka, da bo lahko tekoče nabavljala domačo in najpomembnejšo svetovno literaturo. Brez takšne knjižnice in dokumentacije si ni mogoče predstavljati modernega politološkega raziskovanja« (Bibič 1978, 24).

igral različne vloge« (Graziano²⁹ 1997, 54). Nedvomno drži trditev, da je vsem njegovim številnim dejavnostim skupna rdeča nit prav politična znanost. Poleg delovanja v krogih *Teorije in prakse*, Slovenskega in Jugoslovanskega politološkega društva je bil Adolf Bibič tudi dekan tedanje Fakultete za sociologijo, politologijo in novinarstvo, predstojnik Katedre za politične vede, predstojnik Oddelka za politične vede in predstojnik Centra za politološke raziskave. »Utemeljil je temeljni predmet na dodiplomskem študiju politologije Obča politologija in predmet zgodovina politične misli. V določenem obdobju je predaval tudi Primerjalne politične sisteme in teorijo države. Na podiplomski ravni je predaval predmet Politična teorija in predmete, ki so bili vezani na posamezne izseke iz zgodovine politične misli« (Lukšič 1996, 873). Raziskovalno-znanstvena, pedagoška, publicistična in mednarodna dejavnost so zgolj glavne smeri, ki jih Bibič določil slovenski politologiji in se jih v okvirih svojega delovanja zvesto držal tudi sam. Govorili smo že o njegovem delovanju v Slovenskem in Jugoslovanskem politološkem društvu ter o mednarodnem združenju za politično znanost IPSA. Svoje tekste je največ pisal v slovenščini, pisal pa je tudi v angleščini, francoščini, nemščini, srbohrvaščini in delno tudi v nekaterih drugih jezikih. Primerno publiki je lastne in tuje tekste tudi prevajal in objavljajal. Poleg publicističnega prispevka ne smemo pozabiti tudi na njegovo izjemno prevajalsko delo, ko je med številnimi članki slovensko besedo obogatil tudi s prevodom izbranih del Antonia Gramscija in Rose Luxemburg. K aktivni prevajalski dejavnosti je pozival predvsem v navezavi na dežele v razvoju zaradi ugotovitve, da jezikovne razlike ovirajo svoboden pretok idej. Bil je tudi mnenja (1981, 400), da bi »profesionalne revije s področja družbenih in političnih ved bi lahko storile mnogo več za prevajanje zanimivih tekstov z jezikovnih območij, ki so v deprivilegiranem komunikacijskem jezikovnem položaju«.

Premisleki o nekaterih konceptih ali problemskih sklopih se tako pojavljajo na različnih mestih; v različnih okvirih so del različnih konceptualni celot in jih zato najdemo v različnih tekstih. In ne nazadnje je bila Bibičeva bogata znanstvena dejavnost tudi namenjena širšem področju tako nekdanje skupne republike kot dlje od nje. Bibičev prispevek k institucionalizaciji politične znanosti nima meja, zavezal se je tako ožji kot širši domovini. Še

²⁹ Dr. Gigi Graziano je profesor političnih znanosti na Univerzi v Torinu. Z Adolfom Bibičem ju je vezalo dolgoletno znanstveno sodelovanje in prijateljstvo. Po njegovi smrti profesor Graziano (1997, 53-55) takole zapiše: »Dolfe je svoj poklic razumel kot nerazdružljivo povezanost raziskovalne dela in poučevanja. Sam se je trajno zavezal akademski politični znanosti in tudi veliko prispeval k njeni institucionalizaciji. Njegov visok znanstveni ugled, pionirski študij pluralizma in interesnih skupin in odličnostno mesto predstojnika Katedre za teoretsko politologijo na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani – vse to ga je postavljalo na vodilni položaj v stroki«. »Mednarodna znanstvena skupnost bo živela kot bogata in zdrava skupnost, vse dokler bo imela v svojih vrstah ljudi Dolfetovega kova – poštene, z intelektualno širino in človeško toplino«.

več. »Pripadal je veliki republiki duha, katere državljani so tudi vsi politologi« (Lukšič 1996, 873). Njegov prispevek bi težko ocenili, še težje poplačali. Poleg konceptualnega, teoretičnega in metodološkega temelja, ki ga je položili slovenski politični znanosti, ne moremo mimo njegovega izjemnega razumevanja in poznavanja sistemov, na si gre za politične, izobraževalne, publicistične sisteme, tako domače kot mednarodne, kjerkoli so bila pravila delovanja pogojena, jih je Bibič slejkoprej obvladal in vzgojil do te mere, da so v imenu politične znanosti služila čim večji skupnosti. Tako beremo njegov širok teoretični in praktični angažma, ki je politični znanosti v slovenskem znanstvenem in družbenopolitičnem prostoru utrdil stabilno mesto in ji z razdajanjem znanja zagotovil svetlo prihodnost.

3.3. POLITIČNA TEORIJA

»Profesor Bibič je bil teoretik politike« (Lukšič 1996, 873). Ne gre dvomiti, da je bila politična teorija med njegovimi prioritetnimi raziskovalnimi področji. Bibič je v politični teoriji iskal odgovore na vprašanja stvarnosti, saj pravi: »Za teorijo mora obstajati potreba v praksi« (Bibič 1978, 146). Od tod tudi zavzetost za proučevanje dejanskih družbenih procesov, za poglobljeno preučevanje družbene zavesti in objektivnih razmer. »Premislek o politični teoriji v naši politični znanosti – in v sodobni politični znanosti sploh – je aktualen ne samo zaradi teoretičnega sektorja politologije, marveč zaradi vloge, ki jo razvita teorija ima v vsaki družboslovni disciplini in torej tudi v politični znanosti« (Bibič 1978, 66). Teoretično mišljenje je za politično znanost kardinalnega pomena, iz njega ne črpa samo svoje biti in smeri, ampak predstavlja tudi arzenal metod, tehnik in orodij raziskovanja. Brez politične teorije tudi politične znanosti ne bi bilo. V kolikor bi zaznali karkoli političnemu podobnega, bi nam bilo še manj razumljivo kot nam je ob sedanjih teoretičnih in metodoloških izhodiščih. Raziskovati bi ne imeli *kaj* zato vprašanje *kako in s čim* sploh ne bi bilo relevantno.

»Politična teorija je po eni strani izraz spoznavnih interesov, spoznavnih pogojev in spoznavnih metod, po drugi strani pa je sama eden izmed bistvenih faktorjev, ki določajo, v kolikšni meri človekovo mišljenje obvlada zgodovinsko spremenljiv predmet politike, koliko dojame njegovo protislovno družbeno vlogo in v kolikšni meri

razkriva naravo interesov, ki zavedno ali podzavestno vodijo raziskovalca pri proučevanju političnih pojavov« (Bibič 1978, 67).

Politična teorija omogoča in določa spoznavni proces. Omogoča izbiro in je zbir konceptov in kategorij. Zaradi nje lahko sistematiziramo, urejamo, razvrščamo in povezujemo politična dejstva. »Le s politično teorijo se v politični znanosti lahko dvignemo od opisne ravni k pojasnjevanju političnih pojavov, k odkrivanju socialnih, ekonomskih in drugih determinant političnega življenja« (Ibid.). Preskok od opisovanja do pojasnjevanja političnega implicira na razmerje teorije in prakse s tem, da ga obrača teoriji v prid. Politična teorija iz pasivne vloge opisovanja zavzame aktivno pozicijo razlaganja, pojasnjevanja in napovedovanja. Gre za translacijo politične teorije v politično ravnanje in delovanje, kjer se lahko izkaže njena usmerjenost, njena revolucionarnost. Politična znanost zaradi te vloge ne tematizira zgolj akademske realnosti, ampak in predvsem oblikuje politično realnost, ki je realnost nas vseh. Ena izmed lastnosti, ki jih Bibič pripisuje politični teoriji je tudi gibčnost, ki poleg njene moči in revolucionarnosti, ni zgolj personifikacija za boljše razumevanje, ampak jo lahko razumemo kot indikator njene usmerjenosti v prakso, še več v spreminjanje te prakse. V politični teoriji se izrisuje dialektičnost razmerja med znanostjo in politiko, ki je vse drugo kot *avtonomistična delitev interesnih sfer*.³⁰

Če povzamemo, bi torej lahko rekli, da je ena izmed pomembnih funkcij politične teorije pojasnilna funkcija, a Bibič omenja vsaj še eno pomembno razsežnost politične teorije. »Futurološka komponenta, predvidevanje, načrtovanje in vizija prihodnosti, je ena od bistvenih sestavin sodobne politične teorije« (Bibič 1978, 52). V sklopu razmišljanj o politični teoriji odpre tri problemske sklope, v katerih vidi ploden obet za razvoj sodobne politične znanosti. Na podlagi primerjalnih analiz razmerij ekonomija - politika, razvoj - politika in socializem - politika, bi bila mogoča politično-teoretična sinteza, ki bi odgovorila na specifični spoznavni interes³¹ politične znanosti. Kot pravi (Bibič 1978, 68), je tematizacija razmerja ekonomija - politika osrednjega pomena za razvoj sodobne politične teorije in politične znanosti sploh. »Lahko rečemo, da se je moderna politična misel pognala v svoje najvišje dosežke (gl. nemška klasična filozofija – Hegel; znanstveni socializem – Marx), ko je

³⁰ Ko razglablja o vzrokih, ki so negativno vplivali na razvoj družboslovja in sploh politične znanosti, pogosto opozarja na pomanjkanje razumevanja razmerja med znanostjo in politiko. Več v poglavju *Ob nekaterih odprtih vprašanjih našega družboslovja v Politična znanost, ideologija, politika*.

³¹ »Spoznavni interes, ki je vodil in vodi našo politično znanost /.../ temelji na tem, da je emancipacija dela in emancipacija narodov ne samo politično marveč tudi ekonomsko osvobajanje, ki na ravni notranjega političnega sistema vodi k novim oblikam integracije dela in politike na, na svetovni ravni pa imperativno terja novo ekonomsko ureditev kot podlago splošne nove mednarodne ureditve« (Bibič 1978, 68).

postavila v svoje središče vprašanje odnosov med ekonomijo in politiko (civilno družbo - politično državo)« (Ibid.). V navezavi na osrednjo relacijo med državo in družbo izpeljuje tudi razmerje med razvojem in politiko. Razvoj je zanj imanentna, univerzalna potreba sodobnih družb in sodobnega sveta, zato tudi pravi, da je ena izmed urgentnih potreb politične teorije, da integrira problematiko razvoja. Tako razume tudi različna gibanja, med drugim socialistično gibanje in gibanje neuvrščenosti. Pri obeh gre za določeno vrsto razvoja: če je gibanje neuvrščenosti neposredno povezano z razvojem posameznih družb, gre pri socialističnem gibanju za razvoj od razredne k brezrazredni družbi. »Tematizacija razvoja v zavesti sodobnih družb in političnih gibanj je rezultat spoznanja velikih neenakosti, neenakomernosti, neskladij in zaostajanj v razvoju posameznih družb, delov posameznih družb in velikanskih delov sveta« (Bibič 1978, 69). Kronski politološki vprašaj pa ostaja nad razmerjem socializem-politika. »Aktualnost sklopa socializem-politika za politično teorijo izvira (podobno kot tematika ekonomija-politika, politika-razvoj) iz same strukture socializma kot svetovnega procesa« (Ibid., 71). Proces socializma oziroma družba prehodnega obdobja se z problematiko definicije in še posebej redefinicije že omenjenih razmerij srečuje ob vprašanju nosilcev razvoja, ob premisleku o naravi lastnine, ob konceptu demokracije in ob številnih drugih priložnostih.

O politični teoriji je govora med drugim tudi v tretjem delu *Interesov in politike* (1981, 405–421), ko govori o področjih politične znanosti v nekdanji Jugoslaviji. Obravnava jo kot področje³² oziroma disciplino politične znanosti, vendar podčrta, da politična teorija zajema tudi splošne probleme in strukturo tako politike in politične znanosti v celoti, njenih posameznih disciplin in politično misel družbene prakse, v kolikor se nanaša nanašajo ali vsebuje teoretične komponente. Ob iskanju predmeta politične znanosti je Bibič razmišljal o politiki v širšem in ožjem smislu. Slednje vključuje dialektiko države in družbe, problematiko države in oblasti; medtem ko širše pojmovanje politike ne pozablja na samoupravni element, ki se kaže v širokem področju upravljanja družbe in družbenih zadev. Zlasti tistih, ki se nanašajo na razreševanje interesnih protislovij (Bibič 1981, 407). Področje upravljanja in samoupravljanja je politične narave in dopolnjuje ožje pojmovanje politike z vsemi tistimi družbenimi razmerji, na katera sicer država nima neposrednega vpliva. Samoupravljanje širi

³² Discipline politične znanosti v Jugoslaviji po drugi svetovni vojni, zlasti po letu 1961: Politična teorija, Zgodovina politične misli in sodobne politične ideje, Teorija in problemi države, Družbenopolitični sistem SFRJ, Politične organizacije in interesna združenja, Mednarodni odnosi. Kot obetavna področja navaja še upravo, politično kulturo, socializem in primerjalne politične sisteme (Bibič 1981, 419).

predmet političnega iz sfere države v sfero same družbe, ko zajame tudi celotno področje procesov, ki jih navadno označujemo kot socializacijo politike (Ibid.).

Politična teorijo odgovarja, kdaj je politično spoznanje tudi znanstveno spoznanje. Bibič v tem oziru nakaže dve smeri: kritično, ki izhaja od antike preko Hegla, Marxa, Gramscija dalje in je v njegovem času prepoznana kot znanstvena utemeljitev socialistične tradicije; in pa behavioristično, ki zanika vsakršno pojmovanje interesne dialektike in skozi kvantitativni metodološki aparat nabira dejstva, ter jih v čast znanstvene nevtralnosti neambiciozno povezuje.

3.3.1. TEORETSKI TEMELJI SLOVENSKE POLITOLOGIJE

Teoretske temelje slovenske politologije moramo iskati izven njenih nacionalnih meja, težko pa bi zastavili tudi časovne okvire. Svoje izhodišče je iskala tako v zgodovini političnih idej kot tudi v sodobni politični teoriji. O vplivu ameriške politologije je že tekla beseda, prav tako o njenem metodološkem doprinosu; nekaj besed je bilo tudi že o klasikih politične misli, pa vendar si teoretično izhodišče politične znanosti zasluži dodatni premislek. Že omenjena odprtost politologije je delno vsebovana v njeni odprtosti nasproti sodobni politični znanosti (katere teorije z različnih vidikov in z različnimi kategorijami poskušajo obravnavati razmerje med vladajočimi in vladanimi) kot v sami teoriji o politični teoriji. Kot poudarja Pikalo (2009, 183) je bila politična teorija sestavni del politologije vse od začetka njene institucionalizacije. »V iskanju odgovorov na vprašanje, kaj je bistvo politike in kakšen naj bi bil optimalni obseg politične znanosti, je na jugoslovanske politologe odločilno vplival prispevek klasičnega marksizma« (Bibič 1981, 408). Ko marksizem razmišlja o družbi in ekonomiji, ko svoj fokus usmeri na problematiko delavskega razreda in razrednega boja je usmerjen v dejanskost in je hkrati sam izraz zgodovinske dejanskosti; toliko bolj, ko poudarja emancipacijo in usmerja v spreminjanje te dejanskosti. Bistvo marksizma je v invenciji kategorije, ki je funkcionalni del totalne strukture - v proletariatu. Proletariat, organiziran v delavski razred, je strukturna kategorija, ki je bila v takem strukturnem položaju, da je lahko uveljavila problem razmerja med posameznikom, družbenimi strukturami in politiko v povsem novi zgodovinski perspektivi (Bibič 1978, 37). Izhajajoč iz pozicije delavstva je bilo moč razmerja med posameznikom, družbenimi strukturami in politiko uveljavljati v novi zgodovinski perspektivi, ki je bila posebna in skupna hkrati. »Specifični položaj delavskega razreda je bil

v tem, da je pomenila njegova totalna osvoboditev kot razreda hkrati negacijo razredne družbe, s tem pa tudi odpravo bistvene strukturne predpostavke, na kateri temelji ločenost med posameznikovim zasebnim bivanjem in javno eksistenco« (Ibid.).

Marksizem je premislek razmerja med posameznikom, skupnostjo in politiko, zastavil materialistično v tem oziru, da je izhajal iz realnih pozicij totalne strukture in jih tako odpiral za spremembe. Sociologizacija, historizacija in prakticizacija³³ problema alienacije je odpirala prostor za novo koncepcijo politike in politične znanosti. Pojem prakse je z marksizmom dobil nov pomen. Združitev revolucionarne teorije z delavskim gibanjem se je na terenu odražala v oblikovanju revolucionarne proletarske partije.³⁴ Stroga strukturna določenost je prevzela naravo prehodnega značaja, kar je odpiralo interventne možnosti. Premik iz prihodnosti in sveta najstva oziroma tistega kar naj bi bilo v sedanost, v svet dejstva in tistega kar je, odpira dimenzijo delovanja, ki ji Bibič pravi aktivni moment.³⁵ To je točka preboja, kjer sovpadeta teorija in praksa, kjer se ubeseduje in konkretizira interes največje skupnosti, še več, kjer na podlagi prepoznavanja skupnega interesa nastaja vse večja celota. »Politična znanost poslej ne prihaja več na prizorišče šele post festum, da bi v neprizadeti zgodovinski distanci ugotovila, kakšen je svet in kakšni so ljudje v njem, ampak da bi ljudem omogočila, da izoblikujejo v sebi boljše ljudi v boljšem svetu« (Bibič 1978, 37). Potreba politične znanosti po celostnem obravnavanju politike z realistične pozicije in vključujoč vse premise dinamičnega značaja tako posameznikov kot skupnosti je tista, ki mora prepoznati in zagotoviti dobro družbo, to je tisto družbo, ki bo uresničevala človeka bogatih potreb. Ali kot pravi: »Proučevanje temeljnih razsežnosti politike – socialnih sil kot političnih faktorjev, države, mednarodnih odnosov – lahko v njem dobi zaslombo za analizo razmerja družbenih sil, njihove notranje razčlenjenosti, stopnjevanosti ter protislovne povezanosti objektivnega in subjektivnega, posebnega in splošnega, dejstvenega in najstvenega« (Bibič 1978, 54).

Razmerje politična država in civilna družba je za Bibiča nosilna os delitve na vladajoče in vladane, na javno in zasebno - je nosilni problem politologije. Je tista velika naloga, pred

³³ Ali drugače (Bibič 1978, 55): za konkretno uporabo vseh možnosti, ki jih marksizem nosi v sebi je poleg splošnih družbenih razmer potrebna ne samo volja, ki lahko izvira le iz intimne zavzetosti za stvar, marveč tudi sposobnost, da splošna metodološka načela dovolj operacionaliziramo in jih prakticiramo v raziskovalnem dejanju. Pogoj za to je poglobljanje dialektičnega poznavanja izvirne misli Marxa in drugih velikih marksistov.

³⁴ Revolucionarna proletarska partija je bila poklicana, da kot najbolj prebujeni del delavskega razreda, dviga delavstvo iz zgodovinskega objekta v zgodovinski subjekt, ki bo združil svojo akcijo z znanostjo in s svojo osvoboditvijo ustvaril možnosti, da se osvobodijo vsi ljudje (Bibič 1978, 38).

³⁵ »Ta aktivni moment, konkretiziran v teoriji o revolucionarni partiji in v revolucionarni akciji delavskega razreda, je ravno tista sestavina marksistične politične misli, ki se po njej ta misel loči od drugih političnih teorij« (Ibid.).

katero stoji sleherna politična znanost.³⁶ »Protislovje med zasebnim in javnim, med človekom in državljanom vsekakor ni samo nekakšna liberalistična ideološka mistifikacija, marveč eden ključnih motivov za marksistično pojmovanje politike; v tem protislovju se izraža epohalna dialektika med družbo in politiko, med razredi in politično oblastjo, torej dialektika, ki kljub svoji transformaciji kot problem tudi danes še ni realno presežen« (Bibič 1978, 140). Preseganje horizontov politične države in civilne družbe je hkrati tudi preseganje alienacije. *Dezitiotizacija*, ki jo Bibič razume kot politično delovanje delovnih ljudi, ki bodo v zgodovinski akciji izbrali svobodo za vse razrede, naj bi razrede hkrati s tem tudi odpravila, in prav tako potrebo po politiki in političnem delovanju. Vendar je izenačevanje odmiranja države z odmiranjem politike zanj napačno. Kot opozarja (1981, 511), tovrstni površni bralci socializma naivno verjamejo, da je politika v naši družbi že popolnoma podružbljena in že izenačena s kulturno, znanstveno in podobno dejavnostjo. »Nova družba ne bo zrasla na temeljih enakosti v bedi, ampak iz izobilja, ki bo odpravilo nujnost, da bi človek delal samo zato, da bi živel« (Bibič 1978, 39). Znanstveni izraz socialistične misli je Bibič postavil v nasprotje z ostalimi političnimi idejami, ker je v njem odkril kategorijo, ki politični znanosti omogoča razlago ter jo dela za humanistično in historično hkrati.

Bibič je torej z razlogom vztrajal pri razumevanju Heglove in Marxove teorije, tudi sam zapiše (1981, 356), da mu pri študiju Marxovih del ne gre za podajanje nove interpretacije, ampak za osvetljevanje splošnih problemov, ki jih Marx obravnava v kontinuiranih pogledih na državo ter politiko in so takšne narave, da bi jih ne smela prezreti nobena sodobna teorija države ali teorija politike. Poleg vsebinskega premisleka,³⁷ ki ga ponuja marksistična teorija je pomembnejši metodološki doprinos politični znanosti. »Najpomembnejši vidik, ki ga vse bolj poudarjajo tudi nekatere novejšje študije o Marxovi in marksistični teoriji države in politike, pa moramo videti v metodi raziskovanja in v kritičnih kategorijah, ki jih je Marx uporabljal v svoji analizi ekonomske strukture kapitalistične družbe« (Bibič 1981, 358). V Marxu gre torej iskati metodološko komponento, metodologijo za *odkrivanje občega*. Eno temeljnih načel marksistične metodologije je načelo celovitosti obravnavanega pojava. »Družbene odnose in institucije – pa tudi ideje – je mogoče realno preučevati, če jih pojmujejo kot vidike

³⁶ Takole zapiše, ko zavrne abstraktni moralizem in empirični prakticism o znanosti: »Samo znanost, ki ne zapira oči pred dejansko strukturo sveta, pred odnosi sil, lahko spreminja ta svet« (Bibič 1978, 49).

³⁷ Bibič Marxove poglede na državo in politiko razdeli v tri zgodovinsko tematske celote. Prva je vezana na kritiko Heglove politične filozofije in razmerje med politiko in državo obravnava na filozofsko-teoretični ravni. Drugo celoto predstavljajo zgodovinsko-politični spisi, ki so nastali po revoluciji 1848 in po pariški komuni. Tretja in najpomembnejša celota teorije o državi in politiki pa je kritika politične ekonomije, ki se bere v Kapitalu. Več o razmerju politika in država v III. delu knjige *Interesi in politika*, ki je 1981 leta izšla pri založbi Delavska enotnost.

zgodovinskega gibanja, v katerem ima delavski razred vodilno družbeno vlogo« (Bibič 1978, 149). Ne pretiravamo, če rečemo, da je Marxova metoda pomemben del Bibičeve politične teorije, a le v toliko, kolikor v njej prepozna, tako kot tudi v Rosi Luxemburg in Gramsciju, dialektiko političnega področja, nasledek filozofske tradicije od antike preko Rousseauja do Hegla in dalje. Kot pravi Lukšič (1996, 875) v Teoriji in praksi, se velikanom politične misli ni posvečal zaradi njihove veličine, temveč zato, ker so mu bili »blizu po načinu postavljanja problemov, argumentaciji in stališčih do socializma kot svobodne skupnosti svobodnih posameznikov«.

Izhodišče Bibičeve koncepcije politične teorije je dialektika med državo in družbo, med sfero politične države in sfero civilne družbe. Gre za motiv, ki je plodno jedro teorije politike in ki za razliko od dogmatične interpretacije³⁸ politike ne zanika osnove političnega procesa – dialektike med posameznim in splošnim interesom. Bibič že v doktorski disertaciji *Zasebnost in skupnost* podrobno obravnava dualizem države in civilne družbe, kjer primerja Marxove in Heglove koncepcije in metodološke prijeme. Pozornost, ki jo v večji meri pritegne politična misel mladega Marxa je očitna, ampak kot sam poudarja v »/e/pohalnem pomenu dialektike civilne družbe in politične države«³⁹ je glavni čar njene privlačnosti v prispevku k utemeljevanju znanosti, tj. politične znanosti. Akademsko zanimanje sedemdesetih let je bilo v veliki meri usmerjeno na razmerje med Heglovo in Marxovo politično mislijo in na vsako posebej. Vendar ne toliko na samo Heglovo filozofijo kot na Marxa, katerega politična misel in njene interpretacije so doživljele pravi razcvet. K temu so pripomogli različni družbeni, politični in strokovni razlogi. Med slednjimi izpostavi prodor Althusserjeve teze in pa zanimanje za obravnavo zgodnjih Marxovih del, ki so izzivale dotedanje interpretacije.

V središču Bibičeve koncepcije politike je človek kot družbeno bitje, ki je v prvi vrsti politično bitje in želi manifestirati svoje smotre. »Da sooči svoj individualni interes z interesi družbenih skupin in z družbo kot celoto in da na podlagi znanja in zavzetosti združuje v konkretni zgodovinski akciji svoje individualno bivanje z bivanjem širših družbenih kolektivov in skupnosti, katerih podoba sam s svojo pristno aktivnostjo sooblikuje« (Bibič 1978, 43). Človeku lastna potreba, da sodeluje v družbenem življenju in svoje individualne

³⁸ Glede vprašanje ali je politična teorija sploh mogoča, svoje izhodišče postavi nasproti behaviorizmu, ki si je primat pri utemeljitvi politične teorije in pas vulgarnemu marksizmu, ki je obstoj politične teorije neutemeljeno zanikal.

³⁹ Poglavje, ki je kot dodatek objavljeno 1984, dvanajst let po prvi izdaji *Zasebnosti in skupnosti*, ki je nastala 1969 in prvič izšla 1972.

interese prilagaja skupnosti priča o imanentnosti politike, da to potrebo po skupnosti uresničuje. Človek je »ustvarjalec gmotnih in materialnih dobrin«, s tega vidika je v političnem procesu odločilna »zainteresiranost, prizadetost in aktivnost temeljnega nosilca politične akcije« (Bibič 1978, 30). Politika mora ustvarjati takšne pogoje, ki bodo omogočali skupnostno življenje in ga ne zanikali. Sodobna demokracija je zanj posebna demokracija v socialistični družbi (Bibič 1969, 58). Bibič svojo sodobnost označi kot dobo socialističnega samoupravljanja, prehodno obdobje ponovne organske integracije politične in družbene dejavnosti, za kar uporabi izraz »socializacija politike«. Socializacija politike zanj pomeni »združevanje politične pozicije človeka s pozicijo njegovega dela in s tem, pod določenimi pogoji, proces integracije človekovih privatnih in javnih interesov« (Bibič 1969, 25).

Pojem interesa je Bibiča konkretno zaposloval, kar je razvidno v monografiji *Interes in politika* (1981), ki je posvečena prav kategorizaciji razmerja med politiko in interesom. Na izjemno konceptualno vrednost je opozoril že v doktorski disertaciji *Zasebništvo in skupnost*,⁴⁰ kjer je podpoglavje namenjeno razmerju med privatnim in javnim interesom. »Morda bi natančnejši premislek pokazal, da zgodovinsko pojmovana artikulirana teorije interesov, lahko postane integracijsko jedro sodobne politične znanosti« (Bibič 1978, 53).

4. CIVILNA DRUŽBA IN POLITIČNA DRŽAVA

Osrednji motiv Bibičeve politične znanosti je dialektično razmerje civilne družbe in politične države. Na pot razrešitve tega dualizma se je zavestno podal že z disertacijo leta 1971 in je v teoriji ni nikoli sklenil. Glede na družbeno in politično realnost je civilni družbi sledil v prehodnem obdobju, času tranzicije in novi državi. Teoretični in praktični uvidi civilne družbe v njegovi teoriji predstavljajo zajeten pasus besedil, k raziskovanju fenomena civilne družbe pa je nagovarjal tudi druge. Tako je že leta 1963 pod njegovim mentorstvom Stane Kranjc diplomiral z naslovom »Dualizem civilne družbe in politične države v buržoazni družbi in

⁴⁰ Doktorska disertacija *Zasebništvo in skupnost* prvič izide pri Mladinski knjigi 1972 in je posvečena »izgnancem iz Obsotelskega in vsem slovenskim izgnancem, ki so v letih nacističnega nasilja s tveganjem ohranili narodno zavest in katerih najgloblja želja je bila, da se vrnejo v svojo skupnost – domovino«. Leta 1983 je bilo delo prevedeno v srbohrvaščino in doživelo »živ odmev«. Leta 1984 izide druga in dopolnjena izdaja, ob 100-letnici Marxove smrti, pri Delavski enotnosti. V drugi izdaji je spremenjen naslov 3. poglavja v II. delu iz *Integracija bourgeoisa in citoyena in proletariat v Emancipacija človeka in proletariat*. Knjiga se odlikuje po spremni besedi z naslovom *Epohalni pomen dialektike civilne družbe in politične države*, ki je lucidna sinteza znanstvenega utemeljevanja politike prehodnega obdobja. Skozi politično misel Marxa.

njegovo preraščanje v jugoslovanski socialistični demokraciji«. V politični teoriji je razmerje med civilno družbo in politično državo pomembna tema politične misli 18. stoletja. *Dvojnost političnega in socialnega* je stopila v ospredje, ko je kapitalizem že nakazal resnične poteze in ko se je politična moč uspela osrediniti v monolitnih strukturah absolutističnih monarhij. Razvoj civilne družbe gre vzporedno z razvojem buržoazne države, ki je svoj navdih črpala v naravnopravni filozofiji. Vprašanja, ki so zadevala človeka in predvsem tisto, ker se je smatralo za njegovo, so narekovala organizacijo, ki bo obvarovala lastnino in predvsem njene lastnike v razmerju do drugih. Jedro buržoazne politike je bila privatna lastnina, politična razmerja pa so bila v glavnem motivirana z lastninskimi aspiracijami.

»Morda ne bi pretiravali, če bi trdili, da je jasna zavest o nastanku in razvoju razlikovanja in razmerja med civilno družbo in državo nujen uvod v sodobno, sociološko in filozofsko zasnovano preučevanje politike« (Bibič 1972, 11). Gre za vrednost, ki jo sprva dojame politična teorija, kot pravi, to še posebej velja za politično teorijo socializma, ki je na podlagi vulgarnega marksizma⁴¹ opustila širino pogleda in civilno družbo enačila z razredom in pozabljala na razmerje med družbo in državo. V konceptualnem razvoju razlikovanja države in družbe imata nedvomne zasluge tako Hegel kot Marx, moderne politične ideje se v njuni politični misli *zgostijo* bolj kot kadarkoli prej, vendar velja s podobno ostrino preučevati tudi njune predhodnike. »Marx, ugotavlja avtor, ni bil v neposrednem odnosu zgolj do Hegla, temveč se je vzporedno navezoval tudi na politično misel pred njim – na Hobbesa, Locka, Fergusona, Addama Smitha, Rousseauja, Sieyesa, na ameriško politično misel (Madison, Paine) in utopične socialiste« (Rizman 1981, 1573). Bibič večkrat opozori na prispevek utopičnih socialistov, katerih ideje so bistvenega pomena za razlikovanje civilne in politične sfere, in so bile ob dosedanjih razmislekih pogosto zapostavljene. »Zato bi bilo upravičeno pri genezi razlikovanja države in družbe in preseganju tega dualizma upoštevati prispevek Morove utopično socialistične kritike« (Bibič 1981, 56). Nedvomno pa po Bibiču velja, da so k utemeljevanju pojma družbe prispevali predstavniki⁴² naravnopravne šole, ki so bili teoretiki buržoazne države; razlikovali so med naravnim in državnim stanjem, prehod pa

⁴¹ Kritiko na račun vulgarnega marksizma Bibič izreče večkrat, pravzaprav je stalnica njegovega preučevanja države in družbe. »Vulgarni marksizem je skrčil obravnavo politike v bistvu na razmerje razred-država, zanemaril pa je celotno dialektiko odnosov med državo in družbo« (Bibič 1972, 9). »Med državo in civilno družbo nimamo samo razmerja istovetnosti, marveč tudi razlike, ki izhajajo iz okolnosti, da je država, tudi takšna, kot jo poznamo danes, še vedno posebna institucija. Zato se politična znanost pri preučevanju razmerja med državo in družbo ne sme omejiti zgolj na relacijo vladajoči razred-država, marveč mora tudi preučevati dialektiko med sestavnimi elementi same države in same družbe in dialektiko med državo in družbo na drugi strani« (Bibič 1984, 357).

⁴² Johannes Althusius, Thomas Hobbes in John Locke.

utemeljevali z družbeno pogodbo. Bibič sprva izpostavi Johna Locka⁴³ (1632–1704), katerega odlika je v interpretaciji naravnega stanja in v njegovem odnosu do državnopolitičnega stanja, ki ga je utemeljil v lastnini in iz nje izhajajočih realnih družbenih odnosih. Za razliko od Hobbesa (1588–1679), kjer lastnino konstituira šele družbena pogodba, je pri Locku lastnina naravna, predvsem pa ne toliko politična kot ekonomska kategorija, ki je vezana na delo. »Naravno stanje ima tedaj pri Locku pomen naravne družbe, v kateri gre predvsem za problem lastniških razmerij, za nastanek, velikost in naslov lastnine, za kategorijo dela, vrednosti, menjave, denarja, potrebe« (Bibič 1981, 20). V 18. stoletju se je razlika med državo in družbo izostrila tako v teoriji kot v praksi. Stoletje, ko sta dozoreli meščanska družba in buržoazna revolucija je bilo bogato tako v idejah kot v dejanjih. Politična filozofija J. J. Rousseauja in Francoska revolucija⁴⁴ sta samo dva primera družbenopolitičnega dogajanja, ki je utrjevalo spoznanje o avtonomnosti države in družbe, ekonomije in politike. In končno se je to spoznanje na specifičen način radikaliziralo v (utopično) socialistični kritiki lastniških predpostavk buržoazne civilizacije, kritiki, ki je odpirala horizonte 19. in že tudi 20. stoletja, kot je Lockova teorija naravne in politične družbe napovedovala velike idejne in praktične bitke 18. stoletja (Bibič 1981, 21). Naravnopravna filozofija, je v nadaljevanju stoletja vse redkeje zaposlovala velike družbenopolitične ideje, kljub temu pa je njena zapuščina, tj. dualizem družbe (civilni in državni del) ostal v jedru politične misli in znanosti. Nastanek moderne politične države in civilne družbe je proces, ki poteka v korelaciji. Pojma sta si nasprotje in hkrati pogoj, drug drugemu zagotavljata tako vsebino kot formo. »Zgodovina, družba in država dobivajo v človeški zavesti jasnejšo podobo in nov pomen« (Bibič 1981, 22). Vse bolj prevladuje spoznanje, da sta kasneje politična država in družba kategoriji vsaka zase. »Čeprav pojmovno razlikovanje obeh kategorij še ni dobilo dosledne niti sistematične oblike, se vendar že kažejo jasne težnje, da se oba pojma razlikujeta vsaj v tem smislu, da je država določena faza v razvoju družbe, pojavlja pa se že tudi kot kategorija, ki obstaja hkrati ob družbi« (Bibič 1981, 22). Glede države se vse bolj izpostavljajo njene varnostne in represivne funkcije, medtem ko

⁴³ »Kar odlikuje Lockovo gledanje in ga konstituira kot liberalno-meščansko *par excellence*, je predvsem njegova zamisel naravnega stanja in odnos tega stanja do državnopolitičnega stanja« (Bibič 1981, 20). »Lastnina tako obvladuje obzorje Lockove politične teorije, da mu ne pomeni kot je bilo v navadi pri drugih mislecih, zgolj premoženjskega odnosa, marveč spravlja pod ta pojem (property) še življenje in svobodo« (Ibid.).

⁴⁴ »Prav idejno pripravna dejanja te revolucije in revolucija sama upravičujejo splošno trditev, da je na področju politične misli in politike 18. stoletje francosko stoletje. Vendar ne smemo prezreti, da se je v istem obdobju tudi v Angliji nadaljeval tok, ki ga je v okviru naravnopravne doktrine glede problematike družbe zastavil Locke« (Bibič 1981, 21). Sicer so se misleci na Otoku v 18. stoletju ukvarjali predvsem z ekonomsko sfero družbe in jih je, za razliko od Francozov in politične misli, zanimala predvsem ekonomska teorija ter razdvajanje ekonomije in politike.

družba ali kar so kasneje razumeli s tem pojmov, v družbeni misli zavzema čedalje večji obseg. Posameznik je postal državljani, s svojimi dolžnostmi in pravicami, ki jih je uravnaval pravni red.

Diferenciacija politične in socialne sfere, tudi tista, za katero se zdi, da sta jo prva ubesedila Hegel in Marx ima svoje stvarne korenine v stoletju razsvetljenega oblikovanja in nastajanja meščanske družbe. Tako Hegel kot Marx sta v osrčju svojih koncepcij zasledovala svobodo, in če je Heglov domet politična emancipacija, je Marxov socialistična revolucija. »Kolikor je Hegel prvi civilno družbo in politično državo filozofsko sistematiziral in terminološko preciziral, kolikor je njuno razmerje hkrati problematiziral, toliko lahko rečemo, da tudi filozofija prava sodi v vrsto tisti Heglovih del, ki jih lahko uvrstimo – z deli utopičnih socialistov, klasičnih političnih ekonomistov, francoskih zgodovinarjev in mladoheglovcev – med bistvene idejne vire Marxovega materialističnega poimenovanja zgodovine in tudi njegove politične teorije« (Bibič 1984, 356). Bibičeva interpretacija politične znanosti in napor za njeno uveljavitev se v veliki meri naslanjata na Heglovo in še posebej na Marxovo politično misel, kjer predvsem izpostavlja metodologijo.⁴⁵ V Heglu je Bibič (1984, 363-364) videl predvsem glasnika nove dobe, to je meščanske epohe, katerega specifičnost je ravno v dialektiki civilne družbe in politične države in zato se strinja z oznako Heglove filozofije kot ene največjih zgodovinskih storitev politične misli. Bibič se tako pri Filozofiji prava posebej vprašuje po Heglovi interpretaciji dela, dialektiki bogastva in državne oblasti ter obravnava Francoske revolucije predvsem s stališča nastanka in razvoja družbeno političnih nazorov, s katerimi je polemiziral tudi Marx (Bibič 1972, 70). Tako sta politična država in civilna družba, predvsem pa njuna dialektika, jedro tudi Bibičeve politične misli in politične znanosti na Slovenskem.

4.1. DIALEKTIKA RAZMERJA CIVILNE DRUŽBE IN POLITIČNE DRŽAVE

Bibičev poglobljen premislek o civilni družbi in politični državi izhaja iz analize Hegla, njegove politične filozofije in filozofije države, predvsem pa iz Marxove kritike te filozofije.

⁴⁵ V drugi in dopoljnjeni izdaji »Zasebnitva in skupnosti« takole zapiše: »Čeprav se je v tem času tudi med marksisti še bolj uveljavila politična znanost kot posebna družboslovna disciplina, so se ponavljali tudi argumenti, da jo je z Marxovo metodologijo, ki izhaja s stališča totalnosti in ene same znanosti, znanosti zgodovine, nemogoče utemeljiti« (Bibič 1984, 366).

Del Heglove politične filozofije je koncepcija birokracije, ki naj bi združevala vso inteligenco družbe in preko instituciji negovala obče interese celote. Hegel je izhajal iz Rousseaujeve dihotomije *citoyena in burgeoisa*, civilne družbe in politične države, politike in ekonomije. Civilna družba in politična država sta vezani ne interese. »Hegel je koncipiral civilno družbo kot sfero, v kateri prevladuje načelo posebnih interesov« (Bibič 1981,74). Nosilec teh interesov je egoistični posameznik, ki skrbi samo zase in za svojo eksistenco, v tem oziru mu soljudje predstavljajo zgolj sredstvo ali sredstva, za zagotavljanje lastnega obstoja. Na drugi strani, pa je to posameznik, ki ima svoje potrebe, zaradi katerih je povezan z ostalimi posamezniki, ki imajo prav tako težnje po zagotovitvi svoje eksistence ali *zadovoljitvi svoje partikularnosti* (Ibid., 75). Vzajemno priznavanje tako partikularnih potreb kot partikularnih produktov dela je način, ki omogoča sobivanje množstva partikularnosti. »Ves ta proces povzroča, da se privatne težnje sprevračajo v družbene, načelo partikularnosti, ki je temeljno načelo civilne družbe, pa v načelo splošnosti« (Ibid.). V civilni družbi se torej skriva dialektika posebnega in občega, ki se trudi biti presežena. Povezovanje partikularnega in splošnega je mogoče preko instituta prava⁴⁶, za katerega pravi Bibič, da je nepopoln izraz dialektičnosti, ker se v njem subjektivno povezuje z občim le v posameznih primerih. »To (pravo, S. J.) varuje le tistega, ki nekaj ima, torej predvsem privatno lastnino – in ta je ena osrednjih kategorij objektivnega duha – vendar pa se ne vpraša, kaj je s tistim, ki nima od česa živeti« (Bibič 1981, 76). Izkaže se, da je obče, v kolikor se pojavlja kot tendenca civilne družbe zaradi zadovoljevanja potreb posameznika, samo slepa in bolj kot ne naključna nujnost – v njej ni nič preišljenega ali zavestno hotenega. »Družba kot celota ni zbrisala iz sebe pečata partikularizma, svoboda kot organska povezanost subjektivne posebnosti in obče umnosti se je v njej realizirala le v omejeni, formalni obliki, dualizem med posebnim in občim ostane« (Bibič 1981, 77). Civilna družba je v Heglovi filozofiji neločljiv del države in država je *dejanskost konkretne svobode*, ki obstaja ravno v tem, »da dosežejo osebna posameznost in njeni posebni interesi prav tako svoj popolni razvoj ter priznanje svoje pravice v sistemu družine in civilne družbe, kot da s pomočjo sebe delno prehajajo v izraz

⁴⁶ Poleg prava sta, po Heglu, izpostavljeni še instituciji policije in korporacij. Policija pomeni predvsem uravnavanje protislovij med proizvodnjo in porabo ter skrbi za skupne interese civilne družbe zunaj meja; medtem ko korporacije skrbijo za skupne interese posamezne gospodarske panoge in ker posameznikove interese vključujejo v širšo celoto skupnih potreb postajajo korporacije tudi neposredna šola družbene solidarnosti (Bibič 1981, 76-77). Vključevanje partikularnosti v občost je kvaliteta, ki poleg korporacij odlikuje tudi institucijo družine in ju Hegel postavlja za npravna korena naslednje stopnje filozofije duha – države. Bibič omenja tudi majorat, kot primer, da se Hegel ni branil institucij, »ki se jih je držalo znamenje srednjega veka« in pravi: »Ko je te institucije (majorat) pod videzom mediacije integriral v občo politično sfero, jih je pustil v njihovi partikularistični eksistenci nedotaknjene« (Bibič 1981, 84).

splošnega, delno pa z znanjem in voljo priznavajo to splošno kot svoj lastni substančni duh in delujejo zanj kot za svoj končni smoter/.../« (Bibič 1981, 78).

Država teži k dominaciji nad partikularnim, v njej Hegel vidi bistvo posameznika. Država je njegova substanca (Bibič 1981, 78). Ko Bibič pripelje Heglovo filozofijo do točke razkritja izpostavi interese, natančneje sintezo posebnih interesov civilne družbe v obćih interesih politične države. Namesto razredov Hegel uporablja stanove, ki jih po svoji funkciji vendarle lahko primerjamo z družbenimi razredi. Vendar kot se izkaže, stanovi v Heglovem konceptu nimajo nobene realne vloge, »spremenijo se v golo iluzijo, da je v politični državi obće dejansko, to je tudi po svoji vsebinski plati empirično prisotno v mediaciji civilne družbe« (Bibič 1981, 82). Z drugimi besedami: po Heglu se interesi ne določajo v civilni družbi, oziroma interese ne določajo predstavniki civilne družbe ampak je njihov generator obći stan⁴⁷ ali birokracija. »Ta ima načelno in logično zelo ponižno in skromno nalogo, da subsumira posebno in posamezno pod obće, v resnici pa je prav državno uradništvo tista sila, ki je po svojih intelektualnih in moralnih kvalitetah sedeš obćega interesa« (Ibid.). Še več: »državno uradništvo je določeno za to, da mu je obći interes neposredni smoter njegove dejavnosti« (Ibid.). Integracija med civilno družbo in politično državo je tako predvsem v prid politične države, ki si s svojim obćim stanom vzame avtonomijo nad določanjem splošnega interesa. »V celoti vzeto daje Heglovi politični filozofiji ravno ta glorifikacija birokracije njen specifični pečat. Okrog birokracije in vloge stanov – in ti dve vprašanji sta najtesneje povezani – je osredotočena problematika odnosov med posameznimi, posebnimi in obćimi interesi, problematika integracije civilne družbe in politične države« (Bibič 1981, 83).

Kljub temu, da je imel Hegel pred sabo totalnost organskega, kohezivno simbiozo civilne družbe in politične države, mu je, po Bibiču (1981, 84), spodletelo prav pri integraciji partikularnega v univerzalno. »Če je tako Hegel po eni strani dvigal partikularno v politično sfero, ne da bi ga uspel meditirati v obće, pa je po drugi strani koncipiral to obće v bistvu kot uresničeno in dano, ne da bi ga sooblikovala empirična volja predstavnikov civilne družbe: obće ima svoj domicil v obćem stanu, v birokraciji« (Bibič 1981, 84). Namesto, da bi splošni interes vseboval ali vsaj upošteval posamično, partikularno, se od njega ogradi z institucionalizacijo lastnega partikularizma, si nadene avreolo nedotakljivosti in kljub zgolj

⁴⁷Gre za tisti del splošnega stanu, ki ga je Hegel imenoval vladno in državno uradništvo, ki naj bi bil nosilec državne interesne usmerjenosti. S tem v zvezi pojem birokracija prvi uporabi Marx. »Hegel je v njej videl utelešene vse intelektualne in moralne vrline nekega naroda, kar je izrazil še s tem, da ga je uvrstil kot glavni element v svoj srednji stan, pri čemer je pojem srednjega stanu uporabljal v Aristotelovem etičnem smislu« (Bibič 1981, 103).

formalni opredeljenosti, za zaprtimi vrati, določa obče interese. »Do prave integracije med občim in posebnim, med politično državo in civilno družbo, torej ne pride le zaradi nekritičnega prevzemanja partikularnega v sfero politične države, ampak tudi zaradi dejanske ločenosti in formalizma občega interesa v posebni skupini ljudi, ki ima, kot ugotavlja v svoji Kritiki Marx, monopol nad občo zadevo« (Bibič 1981, 85). Bibič na koncu razmisleka o Heglu poudari, da je ravno realno zgodovinska določenost tista, iz katere je potrebno izhajati pri opredeljevanju občega interesa. »Marx je to zelo dobro opazil, ko je analiziral Heglovo koncepcijo majorata,⁴⁸ ki mu je v nekem smislu že simboliziral ali vsaj anticipiral njegovo kasnejše spoznanje, da je realno zgodovinsko ravno določeno partikularno, to je razredni lastninski interes, tisto, kar v pogojih politične države dominira nad občim« (Bibič 1981, 85). Premislek o Heglovi politični državi in civilni družbi Bibič sklene previdno, v veliki meri upoštevajoč Marxa, vseeno pravi, da Heglove politične filozofije ne gre smatrati kot izraz ozkih pruskih problemov, temveč je v njej treba iskati konceptualizacijo tistih družbenih odnosov in političnih procesov, ki so se takrat odvijali na najnaprednejših točkah evropske ekonomske in politične zgodovine (Bibič 1981, 86).

4.1.1. MARXOVA POLITIČNA TEORIJA IN NJENA METODOLOŠKA IZHODIŠČA

Za razumevanje Bibičeve politične teorije je potreben vpogled ne le v Heglovo, marveč predvsem v Marxovo *Kritiko politične filozofije*, ki je zaznamovala velik del teorije moderne politična države in prav tako civilne družbe. »Hegel in Marx – dva velika mejnika v razvoju človeške misli in akcije. Hegel – zaključek dobe, v kateri so filozofi svet le razlagali; Marx – začetek dobe, ki si je postavila za nalogo, da bo svet ne samo razložila, ampak tudi spremenila« (Bibič 1981, 90). Vendar je problem njenega razmerja sporen, saj se pojavljata vsaj dve interpretaciji. Prva, stalinistična izhaja iz fakta, da je Heglova dialektika eden izmed temeljnih virov marksizma, pa vendar so bili njegovi pogledi na državo konservativne narave

⁴⁸ Majorat je v Slovarju tujk (Verbinc, 1997) opredeljen kot samostalnik moškega spola in latinskega izvora, uporabljen v fevdalnem pravu. Navedena sta dva pomena: 1. Prvenstvo najstarejšega družinskega člana pri dedovanju, primera sta primogenitura in seniorat; 2. neprodajna posest, ki se deduje po tem pravu. Po Bibiču gre za ostanek srednjeveškega germanskega prava, ki je v nasprotju z rimskim, imelo lastnino za državno-pravno institucijo. »Hegel, ga je po lastnih besedah skonstruiral zato, da bi zemljiški posestnik lahko neodvisno sodeloval v političnem življenju; majorat kot neodsvojljiva pravica zemljiška posest z dedno pravico prvorojenca zagotavlja le-temu, da sodeluje v zakonodajnem organu samostojno, ker ne more nanj vplivati privatna korist, kakor vpliva na pridobitniški stan« (Bibič 1981, 100). Marx nasprotuje Heglu in dokazuje, da majorat ni nič drugega kot samostojna oblika privatne lastnine, ki so ji porezani socialni živci (Ibid.).

in so bili namenjeni predvsem v zagovor monarhije – pruske monarhije. Na drugi strani pa je Marxova politična misel temeljila na razrednem boju in diktaturi proletariata (Ibid.). Torej, zveza oziroma razmerje med njima je vprašljivo vsaj glede usmerjenosti, ki kljub podobni konceptualizaciji pelje v drugo obliko politične države in političnega sistema. Druga interpretacija, pa zagovarja veliko podobnost Heglovih in Marxovih nazorov, vse dokler je delo slednjega označeno za znanstveno. »Marx, zlasti tako imenovani mladi Marx, to je Marx nekako pred Komunističnim manifestom oziroma pred nemško ideologijo, kot menijo drugi, naj bi v svojih pogledih na državo zagovarjal v bistvu iste nazore kot Hegel« (Ibid.). Z neposrednim političnim angažmajem in zagovorom teorije o odmiranju države, se je v očeh nekaterih Marx oddaljil od znanstvenosti in tako tudi od Hegla. Bibič končne sodbe o podobnosti ali razliki Hegla in Marxa ne poda, zanimajo pa ga skupne, čeprav dialektično negirane poteze in vse razlike v pogledih na koncept države. In opozarja, da tudi sam Marx v *Prispevku h Kritiki politične ekonomije* (1858), zapiše:

»Prvo delo, ki sem se ga lotil, da bi razpršil dvome, ki so se me polaščali, je bila kritična revizija Heglove filozofije prava, delo, katerega uvod je izšel v *Deutsch-französische Jahrbücher* leta 1844 v Parizu. Moje raziskovanje se končalo z rezultatom, da pravnih odnosov kakor tudi državnih oblik ni mogoče razumeti niti iz njih samih niti iz tako imenovanega splošnega razvoja človeškega duha, marveč da temeljijo v materialnih življenjskih odnosih, katerih celotnost obravnava Hegel, kakor so to delali angleži in Francozi 18. Stoletja, pod imenom meščanska družba, da pa je treba iskati anatomijo meščanske družbe v politični ekonomiji« (Marx 1968, 104).

Bibič je svoje raziskovanje omejil na Marxovo delo z naslovom *Kritika Heglovega državnega prava*⁴⁹, za katerega pravi, da je edino delo, ki ga je Marx v celoti namenil kritiki Heglove politične filozofije. »Heglove filozofije pa ni sprejel v njeni konservativni interpretaciji, ki je poudarjala predvsem Heglov sistem in vse politične ustanove, ki jih je ta sistem vseboval, ampak v progresivni mladoheglovski varianti, ki je zavrgla Heglov sistem, ohranila pa njegovo revolucionarno dialektično metodo« (Bibič 1981, 92). Pri obravnavi zakona o gozdni kraji je Marx spoznal, da država deluje v prid lastnikov, ki v imenu svoje lastnine postavljajo zahteve. »Pri tem je tudi spoznal, da birokracija ravna po posebni logiki, ko uravnava razmere

⁴⁹ »Marxova kritika, ki so ji uredniki njegovih zbranih del dali naslov *Kritika Heglovega državnega prava*, je obširno delo, napisano v zelo težkem stilu, ki ga obremenjuje Heglova izrazna aparatura, združena z obrati Feuerbachovega filozofskega slovarja. Že zaradi tega dejstva ni bilo deležno takšne množične pozornosti kot drugi Marxovi mladostni spisi, čeprav so jo nekateri vzeli za temeljno izhodišče njegove politične teorije« (Bibič 1981, 94).

v civilni družbi. Ta logika izhaja iz njene odrezanosti od družbe, kar povzroča v njeni zavesti spremembe, katerih se često niti sama ne zaveda« (Bibič 1981, 93). Marx je sprva verjel v državo kot tisto silo, ki izraža splošni interes, vendar je kmalu ugotovil, da »stvarnost ne ustreza idealni obliki, ki si jo je pod vplivom Heglove filozofije države ustvaril o njej« (Bibič 1981, 92). Kot Bibič poudari v nadaljevanju je Marx, tako kot Hegel, razlikoval med družbo in državo. »To sta zanj dve formalno ločeni, samostojni področji. Družba, ki jo tudi Marx imenuje po Heglovem zgledu civilna družba, je področje konfliktov, ki nastajajo zaradi različnih privatnih interesov« (Bibič 1981, 95). Nasprotno individualistični in egoistični civilni družbi, ki ima privatni značaj, Marx postavlja politično državo,⁵⁰ kot posebno sfero, ki je odtujena od civilne družbe in s tem tudi od posameznika, ki je prav zato razcepljen na človeka in državljana. »V civilni družbi, kjer živi človek svoje konkretno življenje, je zaprt v izključno ozkih mejah svojih privatnih koristi, v politični družbi ali politični državi, kjer naj bi človek živel resnično kolektivno življenje, življenje človeka kot generičnega bitja, pa je odtujen samemu sebi« (Ibid.). Razlog odtujenosti je prav cepitev na civilno družbo in politično državo, ker so formalno njegove politične karakteristike ločene od socialnih, posameznik kot kolektivno bitje⁵¹ ne obstaja, oziroma ne more obstajati drugače kot v protislovju.

»Logične kategorije ne morejo biti nad zgodovinskimi kategorijami, nasprotno, zgodovinske kategorije morajo biti izhodišče logičnih kategorij« (Bibič 1981, 98). Za Marxa je področje realnega⁵² življenja zgodovinsko izhodišče, gre za stvarnost z lastno logiko, ki jo lahko proučujemo samo tako, da proučujemo to stvarnost. Objektivni družbeni odnosi determinirajo delovanje državnih organov in ne obratno. Do tega spoznanja je Marx prišel še preden je kritično⁵³ opredelil Heglovo filozofijo države. Z Marxovega zornega kota je bila Heglovo pojmovanje družbe in države po svoji metodološki in vsebinski plati, kljub močnim

⁵⁰ Zaradi tako ostrega reza je na mestu metafora, ki državo primerja z religijo. »Kot je v religiji dejanski človek razklan na svojo pozemsko, resnično eksistenco in na onostranstvo v bogu, tako je v političnem življenju realni človek razklan med civilno družbo in državo« (Bibič 1981, 95). Podobno pravi tudi Hegel, ki je za državo dejal, da je hoja boga po Zemlji.

⁵¹ »Da bi torej njegov odnos bil odnos dejanskega državljana države, da bi dobil politični pomen in učinek mora stopiti iz svoje zasebne (civilne) dejanskosti, od nje abstrahirati, se iz vse te organizacije umakniti v svojo individualnost; kajti edina eksistenca, ki jo najde za svoje državljanstvo, je njegova čista, gola individualnost, saj eksistenca države kot vlade je že gotova brez njega in njegova eksistenca v civilni družbi je že gotova brez države. Le v protislovju s tema edino obstoječima skupnostima, le kot individuum je lahko državljan države« (Bibič 1981, 95-96).

⁵² To je življenje v družini in civilni družbi.

⁵³ »Že v svojem članku o moselskih vinogradnikih je spoznal, da obstoje objektivni družbeni odnosi, od katerih je volja v celoti odvisna, medtem ko so ti odnosi popolnoma neodvisni od volje« (Bibič 1981, 104-105). Prav tako se pri njegovi obravnavi zakona o kraji lesa izkaže da je država v službi privatne lastnine.

realističnim momentom, skrajno idealistično. »Čeprav je bilo povezano z zgodovino, so bili historični procesi v njem vendarle podrejeni logičnim kategorijam, ki naj bi bile temelj vsega razvoja in kot uresničena ideja absolutnega duha bistvo vsega realnega sveta« (Bibič 1981, 97). Družina in civilna družba nista politični državi podrejeni kategoriji, kot je menil Hegel, marveč obratno, v njiju je potrebno iskati izhodišče. »Sta gonilno« (Marx v Bibič 1981, 98).

»Na splošno lahko rečemo, da je Marx, v nasprotju s Heglom, menil, da je popolna formalna ločitev civilne družbe od države zgodovinska nujnost, ki se jo mora v buržoazni državni organizaciji v celoti upoštevati« (Bibič 1981, 96). Marxova nujnost delitve na civilno družbo in politično državo je pojmovana kot zgodovinska nujnost, kar je po Bibiču zgolj to, da gre za progresivno fazo v razvoju človeštva, nikakor pa ta zgodovinska nujnost ni trajna. »Ravno zato, ker je zgodovinska, je le prehodna faza k novi družbeni organizaciji, ki bo združila v sebi človekovo družbeno in politično življenje« (Bibič 1981, 97).

Ločitev civilne družbe in politične države je izraz moderne dobe, njena neposredna posledica je nastanek birokracije, kot posebne skupine ljudi, ki opravlja in upravlja državne zadeve. Tako kot je ločevanje med civilno družbo in politično državo vzkliko v okoliščinah absolutne monarhije, sta se vzporedno oblikovala tudi t. i. srednji stan ali vlada in državno uradništvo. »Ločitev med civilno družbo in politično državo ima predvsem za posledico, da posebna skupina ljudi, ki opravlja državne zadeve, osredotoči v svojih rokah in celo monopolizira državno voljo. Ta skupina je povezana z določenimi objektivnimi vezmi, v njej se formira posebni duh, posebna ideologija in posebna⁵⁴ zavest vzvišene dejavnosti« (Bibič 1981, 104).

Za Marxa je značilna metodološka postavka, da je potrebno pri proučevanju delovanja ljudi izhajati iz objektivnih družbenih razmer, in te razmere niso odvisne od volje ampak obratno, volja je odvisna od njih. Če sta oba, tako Hegel in Marx, izhajala iz iste delitve, sta jo razvijala v različne smeri. Če je Hegel birokracijo poveličeval, jo je Marx obravnaval kritično in če je prvi v državi videl nosilca splošnih interesov, je slednji to zanimal. »Država ni uresničenje splošnih interesov, ker je odtrgana od ljudstva, ker ni združena s kolektivnim življenjem človeka na ta način, da bi dejansko postala vsebina njihovega bivanja. Politična država se postavlja kot protislovje, kot posebno splošno, ker pretendira na splošnost, a je v resnici le sfera posebnega interesa« (Bibič 1981, 105). Za Hegla je država hoja boga po zemlji, medtem ko se Marx teoretično nagiba k njenemu odmiranju. Ob fenomenu birokracije

⁵⁴ »Birokracija je prepričana, da je njena volja vir vsega pomembnega v življenju države in družbe« (Bibič 1981, 104).

in pojmovanju vladne oblasti se njuni teoriji srečata na posebej ploden način. »Marxova kritika birokracije je torej v celoti prežeta z osnovnim vprašanjem, ki ga je kot problem postavil Hegel: problem razmerja med državo in svobodo, med splošnimi in posebnimi interesi« (Bibič 1981, 107). Kot pravi Bibič je bila vodilna Heglova teza, da se svoboda konkretizira samo v politični državi in da se v njej identificirajo splošni, posebni in posamični interesi. Svobodo je v prvi vrsti zasledoval tudi Marx in jo, podobno kot Hegel, videl v kolektivnem življenju, vendar v novi družbeni in politični obliki, ki bi negirala vse obstoječe državne oblike⁵⁵. Svoboda je uresničljiva le v resnični demokraciji in z odpravo birokracije. »Resnična rešitev problema svobode leži onstran birokracije, s katere omejenostjo je okužena Heglova filozofija države, onstran dualizma posebnega in splošnega interesa, v konkretni enotnosti obeh« (Bibič 1981, 108). Prav zaradi ukinjanja protislovij⁵⁶, ki vladajo v vseh obstoječih državnih oblikah se Marx nagiba k posebni državni organizaciji, ki jo imenuje resnična demokracija. Tako kot se pri Heglu povsod pojavlja splošno⁵⁷ in iz njega je vse določeno, je pri Marxu v izhodišču posamično. »Posamično je enako konkretnemu človeku, državljanu, zato mora biti državljan nosilec tako vladarske kot zakonodajne in izvršilne oblasti« (Bibič 1981, 110). Kot že omenjeno sta velikana politične filozofije in teorije stala na nasprotnih bregovih, za in proti državi. »Marxa je potemtakem njegova kritika Heglove filozofije države pripeljala do spoznanja, da je prava svoboda dosegljiva le v taki državni organizaciji, kjer je splošni interes skladen s posebnim in posamičnim, kjer je človek kot socialno bitje neposredno udeležen v kolektivnem življenju, kjer ni več razlik med družbo in državo v pravem pomenu besede« (Bibič 1981, 112). Glede skladnosti splošnega interesa s posamičnim sta si bila s Heglom prav tako nasprotnih stališč. Splošni interes, izpeljan in zastopan s strani birokracije, je zaradi njene odtujenosti za Marxa iluzija. »Odtujitev birokracije je tako dvojna: kot uresničevalka državnega razloga realizira splošne interese, ki niso v resnici splošni; poleg tega te navidezne splošne interese v svoji zavesti deformira, tako da njeno ravnanje, ki naj bi bilo po Heglu izključno posvečeno pravi splošnim interesom, dvakrat uresničuje od pravih splošnih interesov ločene posebne interese« (Bibič 1981, 106).

Birokracija v moderni državi za Marxa predstavlja šolski primer dualizma med splošnim in posamičnim interesom, ki naj bi v imenu prave svobode sovpadala; zato je tudi tako moteča.

⁵⁵ »Pri tem pa je zlasti negiral tisto državno obliko, ki je po njegovem največja stopnja odtujitve človeka – monarhijo« (Bibič 1981, 109).

⁵⁶ Bibič omenja protislovje med obliko in vsebino države, protislovje med splošnimi in posebnimi interesi, protislovje med človekom in državljanom, protislovje med civilno družbo in politično državo (Bibič 1981, 111).

⁵⁷ »Pri njem se splošno pojavlja povsod kot določeno, posebno, po drugi strani pa posamično nikjer ne pride do svoje resnične splošnosti« (Ibid., 110).

»Interes, ki ga ona brani in uresničuje ni pravi splošni interes, ampak je posebni interes posebne državne sfere, ki je postala samostojna sila in ki se vsiljuje vsem drugim sferam družbenega življenja kot splošna. Ta splošnost pa je le imaginarna, ker ni vsebovana v konkretnem življenju posameznika, ampak le v konkretnem življenju posebne skupine ljudi, birokracije« (Ibid., 116). Neposredno vključenost posameznika v družbeno življenje zavira ravno birokratski aparat, ki se postavlja med družbo in državo. »Ukinitve birokracije je lahko samo to, da postane obči interes poseben dejansko in ne, kakor pri Heglu, samo v mislih, v abstrakciji, kar je možno le tako, da posebni interes dejansko postane obči interes« (Marx v Bibič 1981, 108). Dualizem med javnim in zasebnim je tako globoko ukoreninjen v moderno politično državo, kolikor je ta zavezana privatni lastnini. Dokler ta razdvojenost ne bo presežena, pa je resnična manifestacija svobode nemogoča. Glede razhajanja med posebnim in splošnim, pravi Bibič (1981, 115), gre za protislovje, ki obstoji zaradi razdvojenosti človekovega bivanja na državo in družbo, ki pa po drugi strani izhaja iz generičnega obstoja privilegija – lastnine. Bibič pravi da, je Marx uporabljal Heglu istovetne koncepte Heglu, vendar so ga ti pripeljali do nasprotnih zaključkov. »Hegel: posamičnost – monarh; Marx: posamičnost – družbeni človek; Hegel: posebnost – birokracija; Marx: posebnost – družbeni človek; Hegel: splošnost – zakonodaja (v bistvu zopet birokracija, dopolnjena s predstavniki korporacijsko urejene civilne družbe); Marx: splošnost – družbeni človek« (Bibič 1981, 116).

Namesto abstraktne ideje je Marx v izhodišče postavil posameznika. Poleg tega je z njegovo politično in teoretično pomočjo problem svobode prešel iz idejne in miselne sfere v realno in praktično delovanje oz. kot pravi Bibič: na področje človekove praktične akcije. »Za Hegla so logične kategorije primarne, politične institucije so le manifestacije logičnih kategorij /.../ Država kot ideja na višji stopnji svojega uresničenja je primarna, civilna družba pa sekundarna. Družba se mora podrediti državi« (Bibič 1981, 118). Medtem ko Marx v izhodišče postavlja posameznika, s tem angažira vse ostale kategorije, ki se ga dotikajo v okviru civilne družbe: delo, potrebe, proizvodnja, vrednost, socialna diferenciacija. »Država je torej, če upoštevamo implicitno vsebino kategorije civilna družba, za Marxa že leta 1843 v bistvu posledica določenih sprememb v notranjem gibanju na področju proizvodnje, porabe in potreb« (Ibid.). Omeniti velja, da je Marx tudi s pomočjo Feuerbachove⁵⁸ argumentacije in pa

⁵⁸ O Feuerbachovem teoretičnem preboju se Marx razpiše v Ekonomsko – filozofskih rokopisih iz leta 1844. »Šele s Feuerbachom se začne pozitivna humanistična in naturalistična kritika. Manj ko je hrupen, zanesljivejši, globlji, obsežnejši in stanovitejši je učinek Feuerbachovih spisov, edinih spisov po Heglovi Fenomenologiji in Logiki, ki vsebujejo dejansko teoretično revolucijo« (Marx 1969, 249). Prav tako Feuerbacha večkrat omenja Bibič: »Zlasti Feuerbach si je pridobil nesmrtno zaslugo za razvoj progresivne družbene misli, ko je ostro, jasno in odločno, kot še nihče pred njim, pokazal, da sta religija in bog v bistvu človekov produkt; da

seveda ob spoznanjih zgodovinske situacije jasno uvidel Heglovo napako pri zavzemanju teoretičnih izhodišč.

Razlikovanje med Heglom in Marxom se zdi pomembno, ne samo zaradi teoretične vsebine, marveč tudi zaradi vseprisotnosti, ne pozabimo Bibičeve disertacije in prav tako njegovega prvega dela z naslovom *Kaj je politična znanost?* ter dela *Interesi in politika* in drugih, kjer je izhodiščno pozicijo v okvirih politične teorije in politične znanosti, iskal tudi sam.

»Proces premagovanja dihotomije med civilno družbo in politično državo je torej nujno povezan z realno odpravo birokracije, kar pa bo, kot ugotavlja Marx, mogoče šele takrat, ko bo obči interes dejansko in ne samo v mislih, postal posebni interes; in ko bo, obratno, posebni interes postal dejansko obči« (Bibič 1981, 84).

Bibič v Marxovi Kritiki (1843) Heglove filozofije države vidi »manifest nove Marxove metodologije, ki daje njegovim prvim kritičnim pogledom na Heglove mediacijske pretenzije že trdno izhodišče« (Bibič 1972, 178). Pri Marxu je Bibič pozoren na metodološki moment njegove politične teorije, kot pravi (1984, 311) gre za razkrivanje temeljnih prvin v razvoju pogledov na civilno družbo in državo, pogledov, ki še do danes niso izgubili svoje aktualnosti. Konkretna zgodovinska usmeritev proučevanja političnih pojavov, ki se ji je Marx zavezal, se zdi Bibiču, poleg dualizma sodobnega sveta, ki ga je odkrival v dialektiki med posameznim, posebnim in splošnim, proučevanja vredno. Bolj kot pomiritev s svetom ga zanima, podobno kot Marxa in to pri njem še posebej ceni, kako bi ga prenovil po meri svobodnega človeka. »Za preobrazbo razmerja civilne družbe in države je pomembna takšna bistvena preobrazba strukture sodobnega sveta, v katerem se bo dejansko tako preoblikovala narava interesov, da ne bodo več v razmerju stvarnega antagonizma« (Bibič 1984, 314). Pogled na politiko z vidika civilne družbe je bil Bibiču še posebej blizu v njegovi *avtonomni, na bogati asociacionizem oprti civilni družbi*, pluralistični politični demokraciji. Civilna družba, politična država, politični pluralizem, aktivno državljanstvo in politične stranke so koncepti, ki jih Bibič povezuje v zasledovanju konkretnega cilja, ki zanj predstavlja dobro družbo in čvrsto skupnost. Kot pravi urednik *Politoloških presekov*, posthumno izbranih in

človek; ki je v življenju prikrajšan v uresničevanju svojih želja, prenaša le-te v onostranstvo in jih poseeblja v bogu. Bog je torej človek, ki je svoje bistvo prenesel izven sebe« (Bibič 1981, 117). »Marx je že v svoji Kritiki Heglovega državnega prava (1843) spoznal, sledeč Feuerbachovemu načinu argumentacije, da gre tu za zamenjevanje, ki ima svoje izhodišče v Heglovi idealistični metodi. Ugotovil je, da je Hegel resnico postavil na glavo« (Ibid., 118).

izdanih člankov, gre za *nedokončani posel demokracije*,⁵⁹ ki zahteva organizacijsko čvrsto civilno družbo, učinkovit strankarski sistem in učinkovito državo. V članku *Demokracija in civilna družba* (1993, objavljeno 1997) Bibič izpostavlja socializacijsko in inovacijsko funkcijo civilne družbe, ki iz posameznikov ustvarja aktivne državljane. »Civilna družba z vsemi svojimi prvinami, zlasti pa z razvejanim asociacijskim življenjem, pomeni pravo šolo demokracije, saj navaja posameznika na sožitje z drugimi, razkriva mu vsebino in smisel širših interesov in skupnih vrednot, usposablja ga za javno delovanje in kolektivno akcijo; v njej se uči usklajevati svoje kratkoročne interese z oddaljenimi cilji; ob vsem tem in s tem se krepi njegova odgovornost pred drugimi in pred seboj« (Bibič 1997, 14). Kot je razvidno Bibičeva vizija civilne družbe zajema odgovornega državljana, ki upošteva etične principe in tako soustvarja civilizirano civilno družbo.

Podobne ideje so se plodno razvijale tudi skozi politično teorijo Antonia Gramscija⁶⁰ (1891–1937), ki je prav tako, izhajajoč iz dualizma med družbo in državo, zagovarjal visoka načela z vizijo doseganj višjih oblik hegemonije. Kadar Bibič govori o Gramsciju mu jezik še posebej lepo teče, zdi se, da so besede natančno izbrane. »Izročilo njegove misli je živo, ker nas vabi v preteklost, da bi se vznemirili v sedanjosti. Njegova misel vnaša nemir in občudovanje, ki se družijo z iskanjem« (Bibič 1988, 880). Glede na opažene podobnosti, ki jih bomo osvetlili v nadaljevanju, lahko rečemo, da je bil Antonio Gramsci kot teoretik politike pri Adolfo Bibiču visoko cenjen. Podobno kot Gramscijeva civilna družba, ki izhaja iz načel asociacionizma, priznava in razvija subjektiviteto dela in nove oblike delavske demokracije, na katero je vezana zahteva po večanju znanja in kulture delavskega razreda in vloge njegovih organskih intelektualcev (Bibič 1988, 885); tudi Bibičeva civilna družba vzklije iz oblike delavske in pluralistične demokracije, z velikim poudarkom na politični znanosti v vseh njenih razsežnostih.

»Gramsci se ne ukvarja s končnim stanjem, pač pa s stališča prevlade etično-političnega momenta oziroma civilne družbe opozarja na nekatere sociološke pogoje in nakazuje nekatere

⁵⁹ Niko Toš v *Politoloških presekih* (1997, 6): »Organizacijsko čvrsta civilna družba zlasti v pogledu aktivnega asociacionizma je zanj predstavljala najboljši recept za nedokončani posel demokracije«.

⁶⁰ V Ljubljani je leta 1987, v organizaciji Jugoslovanskega centra za teorijo in prakso samoupravljanja in MC CK ZKS v sodelovanju s Sekcijo Gramscijevega instituta iz Bologne potekal mednarodni posvet ob petdeset letnici smrti Antonia Gramscija, ki ga je pomagal organizirati Adolf Bibič. Na posvetu je Bibič predstavil referat z naslovom *Civilna družba in država pri Gramsciju*, ki je bil objavljen v *Teoriji in praksi* leto kasneje, je Gramscija označil takole: »Gramsci je znanstvenik politik in ne samo praktični politik« (1988, 885). V referatu izpostavi optimizem, ki je odlika tako njegovega dela kot življenja, ter v takšnem slogu tudi zaključi: »Gramsci ni ekonomski determinist niti utopični socialist in nikjer ne trdi, da bo človeštvo takšno (etično državo, op.S.J.) zanesljivo doseglo. Sporoča pa nam, da se je za takšen cilj vredno bojevati in da se mu je človek in človeštvo sposobno približevati« (Ibid., 887).

bližje operativno dosegljive zgodovinske cilje ter presoja prve izkušnje zgodnjega socializma« (Bibič 1988, 884). Končno stanje pa ni blizu tudi Bibiču, pravzaprav mu nikoli niti ni bilo. Zanj je politika vseskozi predstavljala proces in ne končno dejanje. V predgovoru doktorske disertacije (1971) zapiše:

»Skupnost je mnogo več kot nekaj kar je že doseženo in kar bi bilo treba samo priznavati in braniti. Skupnost raste iz povezanih pobud individualnega bogastva človeka in njegovih združenj, hkrati pa se postavlja tako, da kot norma in jamstvo zagotavlja razvoj človekovih delovnih in ustvarjalnih sposobnosti in potreb, ki jih človek s svojim delom, povezanim z delom drugih, lahko zadovoljuje in bogati kot človeške potrebe. Skupnost je torej mnogo več kot stanje, je cilj in gibanje hkrati, je cilj v gibanju in gibanje k cilju« (Bibič 1972, 8).

Prav tako mu je blizu Gramscijeva koncepcija politike, kjer ima država kot legitimna prisila omejeno vlogo in še ta se bo, vzporedno s procesi samoorganizacije družbe in predvsem na temelju vedno večjega soglasja, ki ga Gramsci označuje kot samoupravljanje, zmanjševala in ugašala.

Zdi se, da jim je skupen tudi odklon od liberalizma, oziroma ju druží nezaupanje vanj. »Najprej se Gramsci izrecno in z bistvom svoje koncepcije razmeji od liberalnega pojmovanja; ravno ob njem pokaže, da organsko ločevanje civilne družbe in države prikriva odnose istovetnosti med državnimi politikami in interesi ekonomsko vladajočih interesov oziroma različnih blokov socialnih sil« (Bibič 1988, 886).

Kljub pogostim stičnim točkam s klasično marksistično tradicijo je Gramscijeva misel v mnogo čem izvirna. »Ena izmed bistvenih značilnosti Gramscijevega pristopa k problemu politike s stališča odnosa civilne družbe in države je, da je uporabljal ta kategorialni par tudi v razmišljanju o socializmu oziroma o oblikovanju urejene družbe, ki mu je bila sinonim za komunizem« (Bibič 1988, 883). Ideja socializma in urejene družbe je bila trajno Gramscijevo vodilo. »Načelo asociacionizma, ki ga je že zgodaj razglasil za bistveno dejstvo proletarske revolucije in ki ga je kasneje vključil v temelj civilne družbe, je ohranilo svojo funkcijo tudi v strategiji, kako oblikovati postkapitalistično družbo« (Ibid.). Zanima ga predvsem civilna družba v socializmu, na kar se vežeta tako njegova teorija o *odmiranju države* kot zamisel o *državi brez države*, in res je, da ju večinoma označujejo za utopične,⁶¹ je res tudi, da so

⁶¹ Kot take ju opiše tudi Gramsci sam, Bibič pravi celo, da ta neposrednost pušča priokus: »S svojo trditvijo, da je ideja odmiranja države čista znanost in hkrati čista utopija nas morda spravlja v zadrego« (Bibič 1988, 887).

njegove zamisli napredne in posebej zanimive z vidika sodobne politične znanosti, predvsem pa optimistično in realistično naravnane v prihodnost, ali kot pravi Bibič *futureološke*. »Gramscijev pristop nas najprej zavezuje, da se obravnave civilne družbe in države lotevamo konkretno-zgodovinsko, da ga vedno znova preučujemo glede na spremembe v stvarnosti, ker se nova spoznanje ne porajajo naravnost iz starih, saj resnica dolguje svojo učinkovitost temu, da je izražena v jezikih konkretnih posebnih položajev« (Gramsci v Bibič 1988, 886).

V skladu z marksistično tradicijo je bil po Gramsciju cilj socializma odmiranje države,⁶² postopno omejevanje, predvsem represivnega dela in širitev prostora svobodnega sožitja ljudi, upoštevajoč politično-etična načela. Temeljno poslanstvo socializma, z Bibičevimi besedami je, »da dviga množice na raven elite« (Ibid., 886). »Vrednost Gramscijeve koncepcije, ki sicer ni nekakšen recept, je, da civilno družbo in dialektiko civilne družbe in države obravnava z gledišča emancipacije delavskega razreda in nove vloge množic v politiki. In to v sklopu širše kulturne in politične reforme družbe« (Bibič 1988, 886). Njegova vizija je »urejena družba« na višjem, politično in kulturno oplemenitenem nivoju. »Gramsciju gre torej za urejeno družbo, ki je družba vzajemne odgovornosti, katere podlage je delo in nov skupnostni etos. To je tista država brez države, ki jo Gramsci imenuje etično državo ali novo civilno družbo« (Bibič 1988, 887). Prav tako kot Gramscija je Bibič visoko uvrščal tudi Roso Luxemburg (1871–1919), in jo štel med najpomembnejše predhodnike (ob Leninu in Gramsciju) tistih gibanj v socializmu 20. stoletja, ki so odločilno utirali in utirajo pota svobodi v socializmu in socializmu v svobodi« (Bibič 1877, 45). Tudi njen smoter je bila svobodna skupnost svobodnih ljudi.

4.2. CIVILNA DRUŽBA NA SLOVENSKEM

Frane Adam (1987, 5–15) v članku z naslovom *O treh pristopih k pojmu civilna družba* razvršča pristope razumevanja in pojmovanja pojma civilna družba na tri glavne civilnostne smeri in dodatno abstraktno smer. Sprva civilno družbo opredeli kot nasprotje militaristični oziroma uniformirani družbi, kjer upošteva militarnost države in militarizacijo družbe, ki se odraža v njeni militaristični vzgoji ter poseganju po represivnih sredstvih za vzdrževanje

⁶² Bibič večkrat poudarja, da Gramscijeva teza o odmiranju države »označuje proces, v katerem se integralna država zgodovinsko preobraža tako, da se v njej zmanjšuje sila in prisiljevanje in zvečuje soglasje oziroma civilna družba« (Bibič 1988, 884).

družbenega ravnotežja. Nadalje opredeli pojmovanje civilne družbe kot civilizirane družbe, kjer še posebej izpostavi prav Bibičevo koncepcijo. Civilizirana družba je »torej družba, ki ohranja in neguje pozitivno dediščino civilizacijskega razvoja, v prvi vrsti toleranco do drugače mislečih, do različnih življenjskih stilov, ter pravni red in enakost pred zakonom« (Adam 1987, 6). Pod tretjo točko civilno družbo opredeli kot laično, sekularizirano družbo, ki je nasprotje vsaki, po meri ideologije ukrojeni družbi, kamor prišteva klerikalne, eshatološke, paternalistično in avtoritativno naravnane družbe. Kot zadnje izpostavi civilno družbo kot nosilko legitimnosti in sankcijski subjekt politične oblasti. Adam (1987, 13) omenja Bibiča kot vodilnega zastopnika koncepcije samoupravne civilne družbe in mu hkrati očita spregled organskega metodološkega razlikovanja med državo in civilno družbo, nekakšno omejeno ujetost v prav ta dualizem. Ocena, ki jo podaja Adam, je vsaj površna, če ne celo napačna. Bibičeva koncepcija civilne družbe in politične države iz tovrstnega preseganja pravzaprav izhaja. Temeljna teza njegovega poglobljenega razmišljanja v okvirih države in družbe je bila, da je dialektika civilne družbe in politične države epohalnega pomena tako z gledišča zgodovine politične misli kot s stališča sodobne politične teorije, politične znanosti sploh in tudi družbene prakse (Bibič 1984, 392). Dualizem je Bibič presegel prav tam, kjer je pogršel Marxovo nadaljevanje, postavil je teoretično vizijo upravljaljske prakse v produkciji in predstavil nove načine množične udeležbe v političnih institucijah, ampak v tem primeru ne gre za organski, temveč metodološki princip. »Med organskim in metodološkim razločevanjem civilne družbe in politične države je namreč bistveno to, da se v dialektiki civilne družbe in politične države ne kaže samo razlika med njima, marveč tudi njuna enotnost« (Bibič 1984, 395).

H koncepciji civilne družbe na teoretičnem področju je v osemdesetih letih prispevala znanstvena diskusija, ki je merila tudi na demokracijo.⁶³ Med drugim so se v politični teoriji začele prebujati ideje, ki so presegale klasično delitev civilna družba in politična država na račun tridelne delitve: civilna družba, politična družba in država. »Civilna družba postaja signum spoznanja, da demokracija ni nikoli dokončno dosežena, ampak se kot odprt projekt nenehno dosega, dosežena demokracija pa odpira razpravo in prakso novih oblik demokratizacije« (Bibič 1997, 13). V slovenskem družbenem okolju je po Bibiču, razvidno

⁶³ »Novejše razprave o civilni družbi so od vsega začetka merile tudi na demokracijo, čeprav je bil v začetnem obdobju v ospredju njihov negacijski vidik, t.j. vidik zanikanja monistično avtoritarnih režimov. V zadnji fazi (v osemdesetih letih) se je ta diskusija usmerila predvsem zoper avtoritarne sisteme socialističnih držav Srednje in Vzhodne Evrope s Sovjetsko zvezo. Po zlomu teh sistemov in njihovem prehodu v pluralistično parlamentarno demokracijo pa je še bolj stopilo v ospredje vprašanje kakšen pomen ima civilna družba za konsolidacijo demokracije in nadaljnjo demokratizacijo« (Bibič 1997, 12).

bogato⁶⁴ asociacijsko življenje. »Čeprav je po prehodu na politični pluralizem tudi v Sloveniji zagon civilne družbe zmanjšan, tudi zaradi tega, ker je njen znaten del prešel na oblast, vendar nekateri podatki kažejo, da je v zadnjem času število asociacij povečalo« (Bibič 1997, 19). V bogatem asociacionizmu se nahajajo temelji, ki so lahko trdna osnova interesne interakcije med civilno družbo in politično državo. »Civilna družba s svojo asociacijsko infrastrukturo vzpostavlja socialni pluralizem, ta pa je bistveni pogoj trdnega političnega pluralizma oziroma pluralistične demokracije« (Bibič 1997, 19). Poleg tega Bibič poudarja, da se iz civilne družbe rojeva tisto državljanstvo, za katerega so značilne klasične politične pravice, hkrati pa ga dodatno označujejo socialne pravice. S političnim pluralizmom pride v civilni družbi do preobrata, ki je vezana na uresničitev velikih ciljev⁶⁵, za katere se je zavzemala. Prej agensi civilne družbe po prehodu oziroma preobratu postanejo politični akterji znotraj političnih strank ali državnih organov. »S politično pluralistično transformacijo se narava civilne družbe spremeni, spremenijo se njeni agensi« (Bibič 1997, 25). Bibič soglaša s trajnim obstojem civilne družbe, ki se sicer modificira in spreminja, prav tako kot je nenehnim spremembam podvrženo življenje v vsaki skupnosti. V slovenskem prostoru je bilo v času demokratičnega obrata sklicevanje na civilno družbo skupno mnogim naporom, ki so bili vloženi v doseganje političnih sprememb. »Sklicevanje na civilno družbo je igralo ključno vlogo pri radikalizaciji vprašanja pluralizma v določeni meri pa tudi kasnejše nacionalne osamosvojitve« (Bibič 1997, 23). Prisotnost civilne družbe Bibič v svoji teoriji nenehno pozdravlja, v delovanju širših asociacij, družbenih in interesnih gibanj pa odkriva dodano vrednost, ki se izkazuje v spreminjanju ideje civilne družbe iz idejnega v akcijski potencial. »Odsotnost oziramo šibkost civilne družbe bo povzročala številne nevarnosti za stabilnost demokracije in za nadaljnjo demokratizacijo, predvsem pa bo ustvarjala, ob odsotnosti bogatega asociacionizma, ki bi bil osnova interesne intermediacije med civilno družbo in državo, prostor za različne oblike fundamentalističnih filozofij in populističnih gibanj« (Bibič 1997, 25). Zanj je civilna družba, v kolikor deluje po principih pravne države ter med svoje cilje vključuje demokratično participacijo, ohranjanje temeljnih pravic in svoboščin, izrazito pozitivna.

⁶⁴ »Tradicija asociacijskega življenja je bila v Sloveniji pomembna in dolgotrajnejša in je v zgodovini 19. in 20. stoletja odigrala pomembno vlogo v socialnem političnem in kulturnem življenju slovenskega naroda« (Kranjc v Bibič 1997, 22).

⁶⁵ Za Slovenijo in usmeritev njenih civilnodružbenih agensov Bibič opredeli štiri skupne teme: temeljita reforma obstoječega političnega sistema z razširitvijo pluralizma na politični pluralizem, vključno strankarski. Nadalje reforma ekonomskega sistema z uvedbo močnejšega delovanja trga (civilne ekonomije) in pluralizma lastniških oblik. Pod tretje, razumevanje demokracije kot kompetitivnega procesa, pretežno kot proceduralne demokracije. In ne nazadnje: institucionalizacija razlikovanja med civilno družbo in politično državo kot predpogoj za teoretično osmislitev vseh teh procesov (Bibič 1997, 23).

4.3. INTERES IN INTERESI

Demokratičnosti v pomoč in civilnosti v prid je *intermediacija interesov med civilno družbo in politično državo*. Stabilnost teh razmerij je v interesu vsakega posameznika ter skupnosti in odgovornost politike je, da so razmerja naravnana v skupno dobro. Logiko privatnih interesov v razmerju do splošnih, javnih interesov, katerih zagovor je v odgovornosti države, Bibič prvič razvije skozi Marxovo organicistično pojmovanje države. »Vse kar je posebno, je samo po sebi omejeno, zato mora biti podrejeno neki splošni moči, ki se ne bo podrejela partikularističnim potrebam« (Bibič 1972, 170). Izpostavi Marxovo kritiko do partikularizma dveh vrst: tistega, ki se osredini v zasebnem interesu in tistega, ki se manifestira v koncentraciji moči v državni birokraciji. Nasproti obema postavlja predstavništvo uma, ki državo smatra kot celoto in kot dejanje duhovne moči; naravne moči se v taki državi uveljavljajo le kot prenovljene politične moči (Bibič 1972, 171). Gre za prenos moči s predmeta na svobodnega človeka; državo si Marx predstavlja kot organsko skupnost (tako si lahko razlagamo uporabljeno metaforika). Od leta 1844 Marxov pogled na državo in družbo ni bil več enak - koncepcija predstavništva in fenomen birokracije⁶⁶ sta izrisala njegovo novo državo, ki po Bibiču korenini v Rousseaujevi *volonté générale*⁶⁷, ki »je bila prav tako kritično usmerjena zoper koncentracijo oblasti v državni birokraciji, kot je to značilno za Marxovo koncepcijo predstavništva – ki niti ni predstavništvo v pomenu posrednega političnega reprezentiranja – da je kritično ne samo do stanovske strukture države, ampak tudi do koncentracije moči v rokah izvršilne oblasti« (Bibič 1972, 171). Pojem interesa je Bibiča konkretno zaposloval, kar je razvidno v delu *Interes in politika*⁶⁸ (1981), ki je v veliki večini posvečeno kategorizaciji razmerja med politiko in interesom. V knjigi, kot pravi ob koncu predgovora, so zbrani teksti od leta 1974 dalje, nekateri so izšli prvič. Vsebinsko je razdeljena na tri dele: prvi del je zgodovina politične misli, kjer se dialektika interesov in politike reflektira skozi dialektiko države in družbe ter kritiko politične države; v drugem delu

⁶⁶ »Marxova najgloblja obravnava fenomena birokracije v razdobju Renskega časopisa je povezana z njegovim že bližnjim srečanjem z ekonomskimi problemi, ki so hkrati razkrivali nove vidike socialnega vprašanja.

⁶⁷ »V njej lahko vidimo lahko vidimo veliko bolj motiv, soroden tisti *volonté générale*, ki jo je konstruiral Rousseau kot nasprotje *volonté de tous*« (Bibič 1972, 171).

⁶⁸ Knjiga kot pravi ni bila pisana po vnaprej pripravljenem načrtu, gre za tridelno celoto, katere posamezni deli so nastajali pet let. »Pretežni del teksta sem napisal v dobrih zadnjih petih letih, dokajšen del teksta je v tej knjigi prvič natisnjen, obsežnejši prispevek o samoupravnem pluralizmu pa sem napisal posebej za to knjigo« (Bibič 1981, 13).

obravnava teorijo interesov, dialektiko interesov in politike ter samoupravni pluralizem; v tretjem delu pa so zbrani sestavki, ki obravnavajo strukturne in funkcionalne probleme politične znanosti.

Na izjemno konceptualno vrednost interesa je opozoril že v doktorski disertaciji *Zasebnštvo in skupnost*⁶⁹, kjer je podpoglavje namenjeno razmerju med privatnim in javnim interesom. »Morda bi natančnejši premislek pokazal, da zgodovinsko pojmovana artikulirana teorije interesov, lahko postane integracijsko jedro sodobne politične znanosti« (Bibič 1978, 53). Sicer je bil interes za Bibiča najbolj sporna kategorija politične znanosti in tudi sodobnega družboslovja, predvsem na podlagi objektivnosti in subjektivnosti. Pravzaprav je vsaka družboslovna veda razvila svoje pojmovanje interesa, vendar kot opozarja Bibič še vedno ostaja odprtih veliko vprašanj in ta zanimajo predvsem politično znanost. Kateri so bistveni elementi in kakšna je struktura interesa? Če je interes vpisan v človekov genom in je torej inherenten del človekove narave ali obstaja potemtakem tudi splošni interes? Kaj je splošni interes in kdo ga določa? Kdo so nosilci interesov in kakšna so razmerja med njimi?

Tematizacija in konceptualizacija interesa ne zaposluje samo družbene in politične prakse, temveč prav tako, če ne še v večji meri, se z interesi ukvarja družboslovna znanost, še posebej politična teorija. »Dasi je v njej razprava o interesih stara več stoletij, se razmahne zmerom znova, ko to zahtevajo aktualne družbene in politične potrebe« (Bibič 1981, 158). Bibič je s svojo razpravo, kjer nazorno pokaže, kako je kategorija interesa prišla v politologijo in kaj tam počne, opozoril na kompleksnost problematike interesov. Za naše prebiranje pa je bil bistven smerokaz teoretične obravnave splošnega interesa in pomoč pri konceptualizaciji interesa v slovenski politični teoriji. V sklopu teorije je tipologija interesov za Bibiča njen pomemben del. »Med najpomembnejša merila sodi razvrščanje interesov glede na njihovo stopnjo splošnosti« (Bibič 1981, 165). Upoštevajoč stopnjo splošnosti, stopnjevito naravo interesa in glede na stopnjo prepleta objektivnega in subjektivnega, Bibič (1981, 164–173) razlikuje naslednje interese: objektivne in subjektivne; potencialne, latentne, manifestne, aktivirane in aktualizirane; materialne in nematerialne; primarne in sekundarne; kratkoročne

⁶⁹ Doktorska disertacija *Zasebnštvo in skupnost* prvič izide pri Mladinski knjigi 1972 in je posvečena »izgnancem iz Obsotelskega in vsem slovenskim izgnancem, ki so v letih nacističnega nasilja s tveganjem ohranili narodno zavest in katerih najgloblja želja je bila, da se vrnejo v svojo skupnost – domovino«. Leta 1983 je bilo delo prevedeno v srbohrvaščino in doživelo »živ odmev«. Leta 1984 izide druga in dopolnjena izdaja, ob 100-letnici Marxove smrti, pri Delavski enotnosti. V drugi izdaji je spremenjen naslov 3. poglavja v II. delu iz »Integracija bourgeoisie in citoyena in proletariat« v »Emancipacija človeka in proletariat«. Knjiga se med drugim odlikuje po spremni besedi z naslovom »Ephalni pomen dialektike civilne družbe in politične države«, ki je lucidna sinteza znanstvenega utemeljevanja politike prehodnega obdobja. Skozi politično misel Marxa.

in dolgoročne; neposredno in posredno izražene; konfliktno, komplementarne in nevtralne; interes kot deskriptivna ali normativna kategorija ter dejanski in domnevni. »Objektivna narava interesa je zanj prav tako pomembna kot njegova subjektivna značilnost, kar je po njegovem teoretično in praktično potrebno« (Lukšič 2002, 510). Teoretično najtežavnejši in praktično najusodnejši problem teorije interesov je bil v prvi vrsti obstoj splošnega interesa in pa njegovo bistvo. »Splošni interes kot kriterij za politično ravnanje je sintetizirajoči dialektični proces, v katerem nikoli ne pride do dokončnega kritja med normo in stvarnostjo, marveč se stalno odpira prihodnost, kot realna možnost in možna realnost« (Bibič 1981, 177). V razmerju do posebnega je splošni interes izrazita historična kategorija, ki je v vsaki družbi lastna glede na razmere, čas in prostor v katerem se nahaja. »Liberalizem je bil prepričan, da objektivni interes avtomatično izhaja iz interakcije spontano delujočih posameznih zlasti ekonomskih interesov, socializem pa se je največkrat zatekel k predstavi, da mora vladati objektivni interes, ki se je opredeljeval skozi akte države in komunistične stranke« (Lukšič 2002, 510). Ob konceptu interesa navadno trčita politična teorija in politična praksa. »Proučevanje interesov je torej povezano z praktičnimi političnimi problemi. Od pojmovanja interesov, njihovih nosilcev, njihove vrste, njihove strukture so v marsičem odvisne tudi politične odločitve« (Bibič 1981, 157-158). Pojmovanje interesa je v veliki meri povezano z političnim sistemom in vpliva na njegovo konstrukcijo ali rekonstrukcijo. »Interesi se problematizirajo predvsem v zvezi z občutkom, da so potrebne velike družbene in politične spremembe, da je obstoječa distribucija moči in oblasti krivična in da je nujen radikalen preobrat, ki bi vzpostavil novo interesno strukturo« (Bibič 1981, 157). Tako poudarja, da je za socialistične skupnosti nujen uvid interesne heterogenosti. Tista politična ureditev, katerih politična praksa je težila k homogenizaciji interesov se je odpovedala prihodnosti. »Spoznanje, da je socialistična družba interesno heterogena, mora voditi k sklepu, da je tudi inherentno konfliktna« (Bibič 1981, 159). Abstrahiranje interesne raznolikosti pušča v nemar prevelike energije, ki so prisotne, poleg zgolj vojaškega in ekonomskega interesa, in ki so za politični sistem prav tako pomembne. Seznanjen s spoznanji družbene misli je Bibič opozarjal »da je lakiranje interesne problematike ne samo teoretično nevzdržno, temveč tudi praktično izredno nevarno« (Ibid.). Nevarno tako za ekonomski in kulturni razvoj same družbe kot tudi za njeno pozicioniranje v svetu in ustvarjanje mednarodnih povezav z ostalimi deželami. Interes, ali boljše zainteresiranost pa je pomembna tudi z vidika praktične politike, ki pride do izraza, če razumemo interes tako kot Bibič (1981, 160): interes je zveza med subjektom in objektom, kjer se pod objekt smatra materialna stvar, duhovna vrednota, dogajanje ali kaka oseba. Subjekt je zainteresiran za nekaj, za nek objekt in med njima je zveza, ki je tisto nekaj,

kar politično teorijo še posebej vznemirja. »Ta zveza je družbeno in politično življenje pomembna zaradi tega, ker je zainteresiranost prvi pogoj za politično aktivnost: kdor ni zainteresiran za politiko, tudi dejaven ni v njej« (Ibid.).

Bistveno vprašanje, ki se je v okviru teorije interesov postavljalo pred Bibiča je bilo: ali poleg večkrat izpeljane subjektivne⁷⁰ narave interesov obstaja tudi objektivna plat? »Z drugimi besedami: ali lahko govorimo poleg subjektivnih tudi o interesih kot o objektivni kategoriji, kot o objektivnih interesih« (Bibič 1981, 161)? Kot omeni večkrat, ima razlikovanje med subjektivnim in objektivnim interesom svoj smisel, ki je tako praktične kot teoretične narave. »Če sprejmemo trditev, da so interesi zgolj pojav zavesti, se moramo odreči eni zelo pomembnih tipoloških artikulacij politične znanosti« (Bibič 1981, 161). V praksi je razlika med subjektivnimi in objektivnimi interesi evidentna v pravnem sistemu, kjer je razlika pravzaprav merilo za izrekanje sankcij, prav tako v položaju in vlogi nedržavnih političnih sil, kot so interesne skupine, družbenopolitične organizacije, in ne nazadnje v večini družbenih razmerij⁷¹ odkrivamo tendence, ki se trudijo, da subjektivni interesi ne bi bili v nasprotju z objektivnimi. »Interes je tista korist, ki izhaja iz kredita, vložka, ki je pravzaprav investicija. Interes je investicija v dejanje, ki ga še ni, v rezultat, ki ga še ni. Interes je zato primerljiv z gravitacijsko silo, ki deluje, ne da bi bila pojasnjena ali pojasnljiva. In prav to mesto je zavzel v politični znanosti. Ko politologija analizira vzroke in išče prvega gibalca političnega delovanja in političnih procesov, vedno konča pri interesu« (Lukšič 2002, 521).

Bibič se strinja z Marxom, v kolikor ta zavrača zgolj psihološke interese, in med objektivne ter subjektivne interese, zaradi praktičnih in teoretičnih potreb, postavlja razliko. Zaradi večplastnosti⁷² koncepta je potrebna sintetizirana obravnava objektivnega in subjektivnega interesa, ki s predpostavko dialektične enotnosti nujno vsebuje tudi razliko obeh. Razlika med objektivnim in subjektivnim interesom se realizira kot družbeni in politični⁷³ odnos.

⁷⁰ Problematiko interesa spremljajo različne družbene znanosti od katerih vsaka vidi le en vidik tega pojava. Najodločnejšo subjektivno držo v razumevanju interesa je razvila psihologija, ki je skladno s svojim predmetom proučevanja, tj. subjektivni pojavi, pojem interesa zreducirala na psihično komponento, kjer gre v prvi vrsti pojasnjevanje posameznikove dejavnosti ali odkrivanje njegovih motivov delovanja skozi razkrivanje emocionalne vsebine. Subjektivna komponenta je tako dobila mesto v nekaterih znanstvenih pojmovanjih interesa.

⁷¹ »Politika sredstev javnih komunikacij je torej pri tem prav tako zaobsežena kot oblike družbenih odnosov v primarnih skupinah, kot so šola, družina in vrstniške skupine« (Bibič 1981, 163).

⁷² Interes je večslojna stvarnost, ki je ni mogoče opisati z zgolj eno značilnostjo. »Poglavitna pomanjkljivost številnih opredelitev interesov je prav v tem, da absolutizirajo eno izmed njegovih karakteristik in s tem habijo njegovo notranjo dialektično dinamiko v korist enosmerne logične jasnosti« (Bibič 1981, 162).

⁷³ Lukšič v članku *Interes: konceptualizacija pojmov* pravi, da je »objektivni interes v resnici samo interes, ki je pripoznan kot interes tako velike večine, da je zaščiten s takšno trdnostjo, da dobi v zavesti status objekta:

Dialektika med objektivnim in subjektivnim je dialektika med politično državo in civilno družbo, je dialektika med splošnim in posebnim interesom, je antagonizem moderne politične znanosti. Velike teme moderne politične teorije sta v meščanski epohi zasnovala predvsem Rousseau in Hegel, kritično pa so jih povzemali in presegali v svojih delih Marx, Lenin, Luxemburg in Gramsci (Bibič 1981, 154). Za Bibiča bi lahko rekli podobno kot je on dejal za Kardelja (Ibid.), in sicer da zavrača tako empiricizem kot normativizem in da se zavzema za dialektično pojmovanje politike. Središče te dialektike je protislovje med politiko kot dominacijo in politiko kot emancipacijo. Sodobna politična znanost, če naj sledi Marxu ter potrebam po socializaciji politike in ekonomije, mora še posebej sooblikovati spoznanja o prehodu države v asociativno skupnost, kar od nje zahteva temeljito zgodovinsko, teoretično in empirično raziskovanje političnih odnosov in institucij doma in po svetu (Bibič 1984, 427). Naglaševal je dialektično obravnavo interesov in politike, ker je v njej videl možnost, da politična znanost z razkrivanjem dejanske strukture interesov išče poti za njihovo demokratično udejanjanje. Še več: v dialektiki interesov in politike je videl možnost za boljše razumevanje različnih koncepcij demokracije. Kot že omenjeno mu je razmerje politike in interesov predstavljalo bogato izhodišče sodobne politične teorije in politične prakse, ker »če je na svetu kaj neločljivo povezano, potem so to interesi in politika« (Bibič 1981, 7). Problematika interesov je sotočje politične teorije in politične prakse, politične znanosti in politike, ki se stekata v politični proces. V recenziji knjige, ki je bila objavljena v Teoriji in praksi leta 1981, Rudi Rizman že uvodoma zapiše, da Bibičeva izbira problematike ni naključna: »Z njo avtor izpoveduje svojo privrženost demokratični alternativni socialističnega razvoja, ki v nasprotju z dogmatično samoumevnostjo identitete med substancjo države in interesi vladajočega razreda upošteva dialektično naravo razmerja med državo in družbo« (Rizman 1981, 1573). Interes je bil za Bibiča vir napredka, napredka k boljši in bolj demokratični družbi. »Pojmovanje interesov – poleg drugih dejavnikov – tudi na konstrukcijo političnega sistema socialistične družbe. Spoznanje, da je socialistična družba interesno heterogena, mora voditi k sklepu, da je tudi inherentno konfliktna« (Bibič 1981, 159). Veliko zanimanje za splošni interes in njegovo demokratično uveljavljanje, je vezano na delovanje družbeno političnih organizacij in pa neposredno na politični sistem. »Politični sistem mora razviti sredstva in metode, s katerimi se omejujejo ali onemogočajo interesi, ki so v nasprotju z legitimnimi interesi drugih skupin ali s splošnim interesom« (Bibič 1981, 178). Bibiča

trdne, otipljive, čutne zadeve, ki ima status mehanskega fakta, če se vanj zaletiš ti počí lobanja. Subjektivni interes pa je azil, v katerem ugotavljamo posamezniki ali skupine razliko v razmerju do objektivne realnosti oziroma do vladajočega političnega konsenza« (Lukšič 2002, 521).

zanima tak demokratični politični sistem⁷⁴, v katerih bi prihajali do izraza vsi posamezni interesi družbenih skupin, hkrati pa bi obstajala možnost konkretne politične sinteze, ki bi bila artikulirana skozi splošni interes. Splošni interes pojmuje kot stanje družbenih razmerij, ki pospešujejo razvoj človekovih sposobnosti in možnosti, da posameznik to sposobnost realizira v delu, ki nadalje zopet množi tako njegove potrebe kot sredstva. Prehajanje splošnih in posamičnih interesov, natančneje: njihovo konstruktivno spajanje ni v izključni domeni nobenega političnega subjekta, osrednjo odgovornost za oblikovanje splošnega interesa Bibič nalaga strateškemu političnemu subjektom v danem političnem sistemu. V sistemu socialističnega samoupravljanja so bile to družbeno politične organizacije, med katerimi je osrednje mesto zavzemala predvsem zveza komunistov. Te organizacije in različne interesne skupine, mu poleg države predstavljajo nosilce globalne politične integracije, ki morajo opravljati usmerjevalno vlogo pri konstituiranju splošnega interesa. »Neposredna udeležba v političnem sistemu zlasti tistih interesov, ki temelje na družbeni delitvi dela, je bistveni pogoj za ustrezno uveljavitev posebnih interesov, hkrati pa je konstitutivni faktor procesa, v katerem se oblikuje splošni interes« (Bibič 1981, 179). Skozi zgodovinska obdobja so različna družbena razmerja narekovala različne koncepcije interesa. Bibič razvije tri smeri: individualistično–liberalistično koncepcijo interesov, pluralistično–skupinsko pojmovanje interesov in marksistično interpretacijo. »Če je za individualistično-liberalistično teorijo značilno, da tako daleč absolutizira tako individualni interes, da niti teoretično niti institucionalno ne priznava organiziranega fenomena v politiki, je za pluralistično-skupinsko⁷⁵ pojmovanje značilno, da izhaja iz skupinsko organiziranih interesov kot temeljnega družbenega dejstva in kot temeljne enote analize« (Bibič 1981, 217). Za marksistično pojmovanje interesov je značilen poudarek na lastniškem interesu, ki igra ključno vlogo tako v družbenem kot političnem življenju, vendar je to zgolj groba ocena, ki ne zajame niti razlike, kaj šele celote koncepta. Marksistično pojmovanje se sicer v določeni meri naslanja na liberalno linijo razumevanja in klasično ekonomsko⁷⁶ misel, ker poudarja fuzijo interesa in

⁷⁴ Ko Bibič (1981, 177–178) razgalja razmerje med interesi in političnim sistemom socialističnega samoupravljanja zapiše: »Politični sistem mora temeljiti na takšnih odnosih, ki izražajo in podpirajo delovno in ustvarjalno strukturo družbe«.

⁷⁵ »Pluralistična teorija interesov je se posebej posredni izraz uveljavljanja delavstva in delavskih organizacij, ki dajejo politični sceni zunanjo podobo, ki se dokaj loči od klasičnega liberalizma, ki je celo z zakonom zapiral delavstvu udeležbo v političnem življenju« (Bibič 1981, 217).

⁷⁶ Tukaj mislimo predvsem na Adama Smitha in njegovo delo »Bogastvo narodov«, ki je vsaj poglobilo zavest o dualizmu med »homo economicus« in »homo politicus«. »Hegel in Marx – oba sta bila po svoje dolžnika temu velikanu 18. stoletja; oba sta bila tudi v kritičnem odnosu do njega: prvi je v tej kritiki ostal popolnoma v horizontih njegovih buržoaznih predpostavk, drugi pa je s posredovanjem Ricarda, utopičnih socialistov in samega Hegla, s kritiko trgovske družbe in politične države odprl novo perspektivo družbeni in politični misli« (Bibič 1981, 31).

lastnine kot generatorja družbenih in političnih konfliktov. »Interes pojmuje kot kompleks odnosov, ki se oblikuje v prvi vrsti v sferi, ki jo je Marx, za Heglom, imenoval civilna družba, torej v sferi materialne produkcije, v sferi ustvarjanja in prilaščanja presežne vrednosti, v odnosih prilaščanja tujega dela, na področju dela sploh« (Ibid., 219). Interes je vezan na produkcijske odnose, za katere je pod pravno navlako pravičnosti značilno, da so izkoriščevalski in delujejo na podlagi razmerij neenakosti in podrejenosti. »Proces ustvarjanja presežne vrednosti, ki implicira tudi odtujeno delo, tj. predvsem prilaščanje presežnega produkta po lastniku – monopolistu, je generativno jedro celotne problematike interesov« (Ibid.). Jedro problema interesov, kot ga podaja Marx je torej iskati v razmerju dela in kapitala, torej ni naključje, da je rešitev antagonizma presežnega dela vezana na emancipacijo delavskega razreda. Razumljiva je tudi nujnost, ki se vsiljuje znanosti in družbeni praksi, »da postane zgodovinski interes delavskega razreda temeljni vsebinski princip vse družbene in politične organizacije« (Bibič 1981, 222). Bibič v Marxovi koncepciji interesa vidi možnost socialne emancipacije in revolucijo tako v artikulaciji kot integraciji interesov. Strategija, ki jo razkriva marksistična teorija podpira pa praksa socialističnih revolucij, je sprva usmerjena v eliminacijo ekonomskega interesa vladajočega razreda in prevzem oblastnih pozicij, vendar kot pravi, tudi nova družba vsebuje interesna protislovja. Teorija interesnih skupin, z vsebinskega vidika poudarja prav organizacijo teh interesnih protislovij. V močni navezavi na pluralizem in civilno družbo Bibič ob interesnih skupinah izpostavi pogled na politiko in eno izmed njenih dejavnosti, ki naj bi bila razreševanje z različnimi interesi (splošni in posamični, nekateri med njimi pa spadajo tudi pod delitev legitimni in nelegitimni) motiviranih konfliktov. »Lahko bi celo rekli, da je temeljni problem politike ravno v tem, ali priznava in kako razrešuje konflikte interesov /.../« (Bibič 1997, 115). Problematika interesov, ki jo naglašata Bibič zajema temeljni konflikt civilne družbe in politične države in preseganje napetosti med partikularnimi in skupinskimi interesi v iskanju skupnih interesov, tako da bi kar v največji meri vsebovali legitimne interese posameznikov in njihov skupin oziroma asociacij. Razreševanje interesnih protislovij in predvsem mehanizmi za učinkovito delovanje v tej smeri so v resnici glavna naloga politične prakse, vendar se z njimi zelo natančno ukvarja tudi politična teorija. Postopno uveljavljanje teorije interesnih skupin, formulacij pluralizma in iskanja različnih oblik demokracije so nekatere smeri politično teoretičnega razvoja.

5. PLURALIZEM IN DEMOKRACIJA

Lahko rečemo, da koncepti kot so pluralizem, interesi, civilna družba, državljanstvo, strankarstvo in demokracija oziroma demokratičnost, v sklopu Bibičeve politične teorije predstavljajo nabor neposredno uporabnega znanja tudi danes. V svoji teoriji slikovito prikaže njihovo soodvisnost, pogojenost in medsebojno utemeljenost s tem, da jih povzdigne iz teoretičnih labirintov in jih utemelji v družbeni in politični realnosti. Tako razumemo tudi večkrat poudarjen dejavnik oziroma pomemben faktor, ki je utiral prehod v politično pluralistično družbo, ki je po Bibiču odnos nosilcev⁷⁷ prejšnje politične oblasti in do reform v smeri pluralizma. »Poseben pomen za ocenjevanje odnosa reformatorjev do novih demokratičnih iniciativ je treba videti v njihovem odnosu do problema civilne družbe« (Bibič 1997, 102). Medtem ko so nekateri konservativni krogi izrazito nasprotovali civilni družbi, so ji bili politični reformatorji⁷⁸ na drugi strani naklonjeni in so ji izkazali podporo. »Sodim, da je bila opredelitev reformatorjev za civilno družbo politično odločilnega pomena, saj je ne samo pomembno soustvarjala prostore politične legitimnosti za svobodo alternativnega in opozicijskega gibanja, marveč je tudi vplivala na kasnejšo politično orientacijo reformatorjev samih in na njihovo čedalje izrazitejše približevanje k političnemu pluralizmu« (Ibid., 103). Proces sprejetja pluralizma se je dogajala postopoma, kar Bibič pripiše tako načelnim kot taktičnim razlogom. »Pot k političnemu pluralizmu jih je nekako peljala od poudarjanja politične demokracije in človekovih pravic ter sprejema gesla civilne družbe in pravne države preko nestrankarskega političnega pluralizma (ta izraz je kot prehodna formula tudi pomembno politično vlogo), svobode organiziranja alternativnih političnih interesov do končne javne in izrecne opredelitve za politični pluralizem, ki vključuje politične stranke« (Ibid.).

O demokraciji je Bibič razmišljal tudi ob političnem sistemu socializma, katerega smoter je prepoznal v takšni ureditvi skupnosti, v kateri politična država in civilna družbe ne bi bili druga drugi odtujeni sili. Družba, v kateri bi prišlo do integracije političnega in družbenega je komunistična skupnost, vendar pa je na poti⁷⁹ od razredne do brezrazredne družbe realnost še

⁷⁷ Bibič se je tu omejeval predvsem na tisti del elite, ki jih imenuje politični reformatorji in ki jih je smatral za zaslužne pri preprečitvi nasilnega prehoda (Bibič 1997, 102).

⁷⁸ »Dokaz za to trditev vidim v čedalje bolj pogosti uporabi pojma civilna družba v vsakdanjem političnem jeziku reformatorjev (to tezo bi odkrila analiza medijev takratnega časa, zapisnikov s sej posameznih forumov, javnih govorov Milana Kučana, ki je dal ideji civilne družbe podporo kot vodja ZKS že vsaj v jeseni 1986« (Bibič 1997, 103). Kot pove so o pojmu civilna družba »začeli govoriti leta 1985, udomačen je bil oktobra 1986« (Ibid., 102).

⁷⁹ Gre za družbo prehodnega obdobja, ki je bila torej dejanska in politična realnost tedanjega časa.

vedno vpeta v družbo in državo, in tako je razmerje med njima še vedno aktualno vprašanje. »Demokracija v socializmu je bistveno odvisna od preobražanja razmerja med državo in družbo v taki smeri, ki zagotavlja, da ima družba ne samo vpliv na državo in nadzor nad njenim delovanjem, marveč tudi možnost, da dejansko sodeluje pri sprejemanju političnih odločitev. Glede sistema socializma, predvsem njegove stalinistične različice je kritično poudarjal, da se je koncepcija državnega in družbenega dualizma od socialističnih revolucij, ki so bile mimogrede samo začetek v razvoju socialističnih dežel; pa do sodobnosti nagnila bolj v prid krepitve politične funkcije države kot pa civilne družbe. In ne zgolj to, država je postajala ne samo pomemben, temveč edini subjekt političnega in družbenega razvoja in od tod tako lepo zveneča harmonija⁸⁰ posameznih, posebnih in splošnih interesov. Socialistična država v svoji vulgarni radikalizaciji ni bila konstruktivna na ekonomskem⁸¹, političnem⁸² in znanstveno⁸³ kulturnem področju. »Kolikor je država postajala ne samo pomemben, marveč tako rekoč edini subjekt razvoja socialistične družbe, toliko se je zdelo, da je izginila vsaka dialektika med državo in družbo« (Bibič 1981, 267). Dialektika med družbo in državo naj bi bila premagana in ne zgolj potisnjena v ozadje, kriterij demokratičnosti zahteva vključenost družbe v politično življenje, da bo le-ta lahko avtonomno in samoupravno artikulirala svoje interese in pobude. Bibičeva interpretacija političnega sistema socializma avtonomnost in samoupravnost družbe naglašata in zagovarjata, ker v tem vidi konstruktiven način preseganja dialektike, ki se razvija na relaciji med državo in družbo. Bibičeva zamisel idealnega političnega sistema ni bila idealistično romantična, demokratičnost je kriterij, za katerega je vselej in v vsakem političnem sistemu zahteval stabilnost. »Demokracija (s politiko vred) ima sončne in senčne strani, ima dostojanstveno in efektivno podobo /.../, ima institucionalno in vrednostno, pa tudi behavioralno resničnost (Bibič 1997, 10).

5.1. PLURALIZEM SAMOUPRAVNIH INTERESOV

⁸⁰ »...harmonična, brezkonfliktna koncepcija socializma kot celote je nujno morala povzročiti predstavo, ki je znikala ali podcenjevala problem razlike in protislovja znotraj same socialistične istosti« (Bibič 1981, 267)

⁸¹ »Na področju ekonomije se neposredni nosilci ekonomskega življenja niso razvijali v smeri, ki bi jim zagotavljala naravo ekonomskega subjekta, marveč so postali realizatorji do podrobnosti vnaprej predpisanih opravil« (Bibič 1981, 268).

⁸² »Na političnem področju se dejanska protislovna in heterogena struktura socialistične družbene baze ni mogla konstituirati v artikulirane izraze politične volje, marveč je bila v celoti podrejena višji direktivi« (Ibid.).

⁸³ »Na področju kulture in zlasti družbene znanosti so ustvarjalci in njihove institucije postajali bolj ali manj objekt administrativnega arbitriranja« (Ibid.).

Politična znanost in družbena misel nekdanje Jugoslavije, v katero je bil vpet Adolf Bibič sta imeli do ključnih protislovij socializma specifične poglede, vendar z izrazitim poslušom za interesno dialektiko in »nove oblike procesov med družbenoekonomsko in politično sfero« (Bibič 1981, 275) družbe prehodnega obdobja. »V tem kontekstu je bil vpeljan in priznan tudi samoupravni pluralizem ali pluralizem samoupravnih interesov za oznako političnega sistema družbe prehodnega obdobja, ki temelji na samoupravljanju« (Ibid., 275–276). Samoupravljanje je bilo na Slovenskem⁸⁴ v veliki meri vezano na pluralizem, »ideja samoupravnega pluralizma korenini v tradiciji naše revolucije, v njeni demokratični strukturi, v dejstvu, da je v njej sodeloval ne samo delavski razred, ki je bil vsekakor vodilna sila – marveč tudi drugi delovni sloji, zlasti kmetje in inteligenca in tudi pripadniki različnih svetovnih nazorov, ki pa jim je vsem šlo za enoten cilj nacionalne in socialne svobode« (Ibid., 276). Vzrok in razlog zakaj samoupravljanje, Bibič pojasni takole:

»Ker je samoupravljanje pomenilo radikalen spoprijem z bistvenimi razsežnostmi demokracije v socializmu, kolikor je po definiciji temeljilo na temeljni in neposredni pobudi in vlogi delavskega razreda in vseh delovnih ljudi, je od vsega začetka implicirano, da se v družbi prehodnega obdobja v kar največji meri neposredno izrazijo in uveljavijo mnogovrstni in različni individualni, parcialni, skupni interesi delovnih ljudi in občanov in da se splošni družbeni interes oblikuje kot aposteriorna in dialektično sintetična kategorija, ki vključuje konkretne interese socialne baze« (Bibič 1981, 276).

Samoupravljanje v družbeni in politični praksi spodbuja, da v veljavo stopijo mnogovrstni interesi socialističnih samoupravnih subjektov. Samoupravljanje je utemeljeno na stari liberalni ideji asociacije svobodnih proizvajalcev in vsebuje imanentno tendenco, da razkriva in uveljavlja konkretno strukturo interesov⁸⁵ in torej tudi vzpostavlja nov odnos med državo in družbo (Bibič 1981, 277–278). Zahteva samoupravljanja je vnovični premislek celotne strukture interesov, še posebej družbe prehodnega obdobja.

»Odločilen prispevek k osvetlitvi koncepcije specifičnega pluralizma je, kot je znano, dal Edvard Kardelj v svojem delu *Smeri razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja*, ki je uveljavilo termin demokratični pluralizem samoupravnih interesov

⁸⁴ »To je bila tista tradicija, na podlagi katere so se – v opori na izvršeno revolucionarna razlastitev razlaščevalcev – zavestne socialistične sile naše družbe opredelile leta 1950 za samoupravljanje« (Bibič 1981, 276).

⁸⁵ »Samoupravljanje ne samo dopušča dejanski obstoj različnih interesov, marveč spodbuja njihovo artikulacijo s tem, da ustvarja gosto institucionalno mrežo za izražanje, uveljavljanje in povezovanje interesov« (Ibid., 278).

(oz. samoupravni pluralizem, kot novo obliko demokratičnega političnega sistema« (Bibič 1981, 280). Pluralizem se ob jugoslovanskem političnem sistemu samoupravljanja sprva ni obnesel, ker je prevladovala predstava, da je pluralizem kategorija, ki ni primerna za družbo prehodnega obdobja in je namenjena predvsem »meščanskemu multipartijskemu sistemu«, vendar je »kljub nihanjem in zadržkom bila končno sprejeta oznaka pluralizem (v specifičnem pomenu) z izpeljankami ne samo v znanosti, marveč tudi v uradnih političnih dokumentih« (Ibid.). Za tako imenovani specifični⁸⁶ pluralizem, ki je pluralizem samoupravnih interesov, so se organizirane socialistične sile začele opredeljevati v začetku sedemdesetih let. Prvič je bila oznaka pluralizem zapisana v ustavi iz leta 1974, dodatno spodbudo pa je predstavljal tudi sprejem zakona o združenem delu in nadaljnji razvoj samoupravne demokracije. S Kardeljevim prispevkom je pluralizem postal sestavni del tako politične kot družbene realnosti. »Lahko rečemo, da je s tem pluralizem v svoji specifični varianti prvikrat postal ena izmed dominantnih legitimnih kategorij za označevanje vzpostavljenega političnega sistema prehodnega obdobja v neki socialistični deželi« (Ibid.). Ali kot pravi: »Faktična raznovrstnost interesov, ki obstoji v vsaki družbi prehodnega obdobja, je dobila tudi formalno terminološko priznanje« (Bibič 1981, 281). Bibič je v tem videl teoretično in politično pomembno dejanje, ki nakazuje namero, da se ob predpostavki raznovrstnosti interesov celotni politični sistem razvija v smeri neposrednega prevajanja konkretnih struktur družbenoekonomskih razmerij družbe v strukturo političnega sistema. »Pluralizem samoupravnih interesov posega v tisto temeljno razmerje, ki je eno izmed poglavitnih žarišč moderne – zlasti socialistične – politične znanosti in politične prakse: v razmerje med ekonomijo in politiko. Tu je kriterij, s katerim lahko merimo, koliko je neka koncepcija pluralizma dejansko – in potencialno – usmerjena k temu, da odpira nove možnosti za demokratično odločanje o bistvenih družbenih vprašanjih« (Bibič 1981, 282). V nadaljevanju Bibič pojasni, da ne gre zgolj za golo razmerje ekonomije in politike. »Razumljivo je, da se pluralizem samoupravnih interesov nikakor ne more reducirati samo na relacijo ekonomija – politika v klasičnem pomenu besede. Ta pluralizem nujno obsega tudi sfero javnih služb oziroma družbenih dejavnosti in vsa področja, kjer se artikulirajo in povezujejo razredni, delovni in življenjski interesi delavcev in delovnih ljudi« (Ibid., 283–284). Pluralizem vsebuje ultimativno zahtevo po preseganju politike kot klasične politične države temelječe na političnem predstavništvu ter je proti avtoritarizmu in

⁸⁶ Pri oznaki pluralizem samoupravnih interesov oziroma samoupravni pluralizem ne gre za neko novo koncepcijo v razvoju političnega sistema socialističnega samoupravljanja, marveč le za dosledno terminološko priznanje temeljne samoupravne usmeritve (Bibič 1981, 281). »Specifični pluralizem naše družbe se konstituira le v stabilni relaciji do socialističnega samoupravljanja, ki je substrat tega pluralizma, kot je pluralizem eden izmed bistvenih virov in manifestacij samoupravljanja« (Ibid., 282).

elitizmu. »Kritika politične države je in bo potrebna tako dolgo, dokler bo v družbi prehodnega obdobja odprto vprašanje razlik in protislovij med vladajočimi in vladanimi, upravljajočimi in upravljanimi« (Bibič 1981, 285). Bibičev interes, ki je prepleten z celotnim opusom njegovih idej, je bila predvsem demokratična družba, ki bo s konstruktivno naravnostjo sodelovala pri sprejemanju družbeni integraciji naklonjenih političnih odločitev.

Ob koncu osemdesetih in v začetku devetdesetih let je bil na Slovenskem uveljavljen politični pluralizem na strankarski osnovi, večstrankarski⁸⁷ osnovi. »Specifično za Slovenijo je bilo, da je v njej obstajal pluralizem samoupravnih interesov in s tem (za razliko od dežel Vzhodne Evrope) legitimiral pluralizem, kakorkoli je njegova obvezna institucionalizacija pomenila njegovo omejitev ne samo na socialni, marveč predvsem na politični ravni« (Bibič 1997, 105). Prvina pluralizacije in demokratizacije slovenske družbe so politične stranke, prav tako so pluralistične komponente vgrajene v formiranje in delovanje slovenskih predstavniških⁸⁸ institucij, prav tako je na socialnem in političnem pluralizmu zasnovana slovenska ustava.⁸⁹ »Na vsak način pa konstitucionalni pluralizem, politični pluralizem, korporativni pluralizem in oblike socialnega pluralizma, ki jih narekuje slovenska ustava odpirajo potencialno širok prostor pluralizacije slovenske družbe in države« (Ibid., 110). Tako poudarja vlogo državnega zbora kot osrednjega organa političnega predstavništva, za katerega pravi, da je neposredni izraz pluralizma. »Če se to ne vidi neposredno iz omenjanja političnih strank kot akterjev tega pluralizma, pa to normativno izhaja kot možnost iz dejstva, da sestava parlamenta temelji na kompetitivnih strankarskih volitvah in na dejanski igri političnih strank, kolikor – glede na večji ali manjši volilni uspeh – sodeluje v parlamentu kot pozicija in opozicija« (Bibič 1997, 109). Pluralizem samoupravnih interesov je hibrid tako v politični teoriji kot v družbeni in politični praksi. »Reprezentativni sistem, ki naj bi bil sposoben izraziti celotni mozaik heterogenih družbenih interesov, je za pluralistično skupinsko koncepcijo ideal, ki naj bi

⁸⁷ »Legitimacija tega pluralizma je imela za razvoj političnega pluralizma protislovno vlogo, ker je temeljila na predpostavki nestranskega pluralizma, ki je v neki točki celo istovetil enostrankarski in večstrankarski sistem, je na razmišljanje o večstrankarski alternativni delovala omejevalno; kolikor pa je priznavala in poudarjala pluralizem, je pospeševala toleranco do razlik in s tem krepila avtonomijo, na kateri se je lažje oblikoval postopni prehod v strankarski pluralizem« (Bibič 1997, 105).

⁸⁸ Državni svet je za razliko od Državnega zbora zamišljen kot telo, ki predstavlja konkretne, lokalne in funkcionalne interese in predstavlja posebno korporativno obliko pluralizma

⁸⁹ »Temeljno izhodišče za presojo tega problema je vsekakor treba iskati v razdelku o človekovih pravicah in temeljnih svoboščinah, zlasti v pravici do združevanja« (Ibid., 107). Prav tako je ena izmed prvin pluralizacije civilne družbe svoboda sindikalnega združevanja in pa pravica lokalne samouprave po povezovanja v širše lokalne skupnosti kot seveda načelo delitve oblasti in pravne države. Več 7. poglavje tretjega dela Politoloških presekov, 1997, 94–112.

zagotavljal ne samo uveljavljanje različnih interesov v družbi, marveč tudi – s posredovanjem interesnih združenj in političnih strank – njihovo optimalno integracijo» (Bibič 1981, 218). Konsolidacija politike je v prvi vrsti konsolidacija političnega sistema in nosilcev oblasti in javnih pooblastil. »V prid nadaljnji pluralizaciji slovenske družbe bi bilo, da bi bil ustavodajalec določil tudi splošno pozitivno vlogo političnih strank kot mediatorjev, med civilno družbo in državo in kot oblikoval vsakokratne vlade v novem slovenskem parlamentu« (Bibič 1997, 108). Bibič je ovire, s katerimi se bo strankarski pluralizem srečal videl v vprašanju politizacije oziroma depolitizacija konkretnih interesov v obliki strankarskega nelegitimnega polaščanja instanc civilne družbe. »Dilemo v zvezi z nadaljnjim razvojem strankarskega pluralizma vidim – kot rečeno – ravno v tem, ali se bo razvijal v smeri partitokracije ali pa se bo oblikoval ob hkratni rasti gostote avtonomnih asociacij civilne družbe« (Bibič 1997, 111).

Ko razlaga genezo in razvoj pluralističnega pristopa uvodoma pove, da je pluralizem potrebno razumeti tako implicitno kot eksplicitno. »Implicitni viri obsegajo vse tiste filozofsko-politične, teoretične in idejne poglede, ki se zavzemajo za to, da v družbenem in političnem življenju ljudje svobodno izražajo svoje interese in ideje, da se za uveljavitev teh interesov in idej združujejo v avtonomnih asociacijah in jih uresničujejo v javnem življenju« (Bibič 1997, 64). Eksplicitno razumevanje predvsem samo sebe razume kot pluralistično in tako tudi svoje poglede označuje⁹⁰ za pluralistične. Skladno s tem razlikovanjem v koncepciji se pojavljajo seveda različne interpretacije izvora in nastanka pojma. »Nekateri iščejo prve vsebinske nastavke za pluralistično⁹¹ filozofijo v daljni Antiki, pri Aristotelu, ki je – nasproti Platonovemu monizmu – poudarjal, da je polis po naravi množstvo« (Ibid.). Ne glede na eksplicitno in implicitno interpretacijo je moč trditi, da so misli dvajsetega stoletja, ki se je poimenovala in jo poznano kot pluralistično utirali pot misleci od Antike dalje: Aristotel, Althusius, Montesquie, Proudhon in Tocqueville. »Mnogi umesni avtorji od jakobincev, Hegla do številnih socialistov (ne samo Marxa, ampak tudi Rose Luxemburg in Gramscija), ostajajo, kar zadeva njihovo razmerje do pluralizma, še vedno predmet nešteti akademskih in političnih kontroverz in tudi, pač v odvisnosti od časa in kraja, predmet spremenljivih razumevanj« (Bibič 1997, 65). Poleg tega se različni implicitni ali eksplicitni pogledi na pluralizem izražajo tudi skozi izbiro različnih temeljnih enot proučevanja: »to so lahko

⁹⁰ »Eksplicitni pa so tisti viri pluralizma, ki ne samo priznavajo takšno ali podobno stanje stvari, ampak takšne svoje (ali tuje) poglede tudi izrecno označujejo kot pluralistične« (Bibič 1997, 64).

⁹¹ »Kot prvine predmodernega pluralizma (ki se seveda sam ni označeval kot pluralizem) naštevajo npr. družine, svobodne komune in gilde, za razliko od modernega demokratičnega pluralizma, ki pozna, poleg teh ali podobnih tradicionalnih sestavin predvsem partije, interesne skupine in velika podjetja« (Ibid.).

posebne družbe (Rousseau), skupine (Bentley), subsistemi (Easton) itd« (Ibid.). Ali pa teoretiki pluralizma, tako kot Bibič, v svoji interpretaciji pluralizma izhajajo iz asociacionizma⁹², ki »je družbeni pogoj in bistveni aspekt pluralizma« (Bibič 1997, 66). Asociacijo razume kot ključni termin in terminološki pripomoček moderne dobe saj se nanjo navezujejo številne tradicije, kot so liberalno-demokratska, nacionalno-liberalna in socialistična.

Veliko teoretično spodbudo je konceptu pluralizma prispevala šola političnega pluralizma, ki se je oblikovala v Veliki Britaniji v prvi četrtini dvajsetega stoletja, iz katere je izšel Harold Laski⁹³ (1893–1950), kot poglobilni predstavnik šole zgodnjega pluralizma. Teorija pluralizma se je razvijala tudi na drugi strani oceana, v ZDA. Avtor omenja Bentleya, Trumana, Madisona in na osrednje mesto med politologi, ki so prispevali k teoriji pluralizma, po drugi svetovni vojni, uvrsti Roberta A. Dahla.

5.2. KONCEPTUALIZACIJA INTERESNIH SKUPIN

Bibič z idejo pluralizma povezuje teorijo interesnih skupin s katero je prednjačil v politični znanosti v globalnem smislu. V recenziji *Interesov in politike* Rizman (1981, 1573–1577) omenja, da je Bibič kljub temu, da teorija o interesnih skupinah ni bila večinsko potrjena niti v politoloških krogih, kaj šele v znanosti, izdelal tipologijo interesnih skupin, kjer je razmejil družbene skupine na podlagi njihove organiziranosti in delovanja, upoštevajoč torej tako vsebinsko kot formalno plat. Tudi sam (Bibič 1981, 188) pravi, da v sodobni politični znanosti še ni izdelana terminologija, ki bi bila splošno sprejeta in splošno uporabna za označevanje skupin, ki delujejo v politiki. Specifika razmer v posameznih političnih sistemih in nerazvitost področja politične znanosti, ki bi se z delovanjem skupin v političnem procesu ukvarjalo, sta poleg vrednostnih razlik v samem pristopu proučevanja vlog družbenih skupin, okvirna razloga, zakaj Bibič v konceptualizaciji interesnih skupin orje ledino. V teoriji

⁹² Takole zapiše v petem poglavju *Politoloških presekov* za naslovom *Nekaj odprtih problemov pluralizma*: »V tem delu zagovarjamo tezo, da je za opisovanje zgodovine pluralizma in razumevanje njegovih razsežnosti in politično systemskega lociranja asociacija najprimernejši termin« (Bibič 1997, 65).

⁹³ »On je bil tisti, ki je 1915 v ZDA /.../ prenesel besedo pluralizem s filozofskega na družbeno – politično in politološko področje« (Bibič 1997, 71).

interesnih skupin je veliko vlogo odigrala ameriška politologija z Arthurom Bentleyem⁹⁴ na čelu. Specifična, politična interesna skupina, ki jo je opredelil Truman,⁹⁵ se zdi Bibiču uporaben in koristen terminološki instrument v analizi političnih procesov, vendar se v svojim interpretaciji bolj nagiba k natančnejši opredelitvi, ker ostane dejstvo, da v političnem življenju nastopa dvoje vrst interesnih skupin: enim je politična dejavnost le del njihove siceršnje skupinske aktivnosti (npr. sindikati), delovanje drugih pa se izčrpa v vplivanju na politične odločitve. S terminom politična interesna skupina razume le skupini, katerih edini *raison d'être* je vplivanje na politični proces in politične odločitve. V sklepnem delu poglavja razloži: »Politična interesna skupina je skupina, ki se ukvarja izključno s politično dejavnostjo«, medtem ko je »interesna skupina organizirana ali neorganizirana družbena skupina, ki posredno ali neposredno deluje na državne organe oziroma v političnem procesu« (Bibič 1981, 198). Poleg interesnih skupin izpostavi še skupine pritiska, lobije⁹⁶ in interesno združenje. Pri skupini pritiska gre za interesno skupino, ki uresničujev svojih zahtev izsiljuje s sankcijami; interesno združenje pa je interesna skupina, ki zgolj organizirano uveljavlja svoja stališča, interese.

»Za interesne skupine je praviloma značilno, da so predvsem usmerjene v artikulacijo nekih specifičnih interesov, ki se nanašajo na neko ožje področje družbene dejavnosti. Zavzemajo se zlasti za potrebe ožjih skupin, ki so sicer same v sebi tudi razčlenjene, vendar pomenijo glede na širše skupine (npr. glede na razred, narod, mednarodno skupnost) nekaj posebnega« (Bibič 1981, 205). Bibič nemudoma doda, da vseeno obstajajo tako imenovane promocijske skupine, ki so tudi interesne skupine in se zavzemajo za širši cilj. Obdobje nastanka tako interesnih skupin kot političnih strank je sicer pomembno dejstvo, a je pri pojasnjevanju razlike tudi nezadosten razlog. »Medtem ko so politične stranke tvorba meščanske družbenoekonomske formacije, so interesne skupine pojav, ki sega daleč nazaj v zgodovino in jih najdemo že v suženjstvu in v srednjem veku« (Bibič 1981, 205). Ko skuša Bibič najti razliko med

⁹⁴ »Genetično je ta pojem tesno povezan z očetom sodobne teorije interesnih skupin Arthurom Bentleyem, ki je s tem, da je pojmovno tesno povezal interes in skupino kot bazično enoto politološkega procesa in politične analize, usmeril pozornost na tako besedno zvezo« (Bibič 1981, 189).

⁹⁵ »David Truman, najpomembnejši predstavnik ameriške teorije interesnih skupin po II. svetovni vojni in glavni učenec Bentleya, je tudi odločilno pripomogel k uveljavitvi tega termina pri precejšnjem številu politologov v novejšem času« (Ibid.). Truman pri opredelitvi interesnih skupin izpostavi dva kriterija: skupna stališča in pa organizacija, ki omogoča delovanje ter postavljanje zahtev nasproti drugim skupinam v družbi. Zahteve so implicirane v skupnih stališčih in tako predstavljajo jedro organizacije in njenega delovanja.

⁹⁶ »Izraz lobby je težko sprejemljiv kot splošni znanstveni termin ne samo zaradi svoje negativne emocionalne obarvanosti, marveč predvsem zaradi specifično politično sistemske zveze« (Bibič 1981, 196). Ta specifična politična sistemska zveza je v izvajanju vpliva na zakonodajni organ, ki se je, tako ga je smatral Bibič, razširil na delovanje državnih organov sploh.

interesnimi skupinami in političnimi strankami ugotovi, da glavno merilo razlike ni le funkcija obeh vrst družbenih skupin, temveč šteje predvsem njun prvoten smoter. »Medtem ko je prvotni smoter političnih strank v njihovi klasični funkciji, da se borijo za pridobitev ali ohranitev politične oblasti in vsaj za delno participacijo v njej, je za interesne skupine značilno, da praviloma nimajo takih ambicij« (Ibid., 206). Prav tako od političnih strank razmeji politične interesne skupine, ki kljub izključno političnem delovanju ne apelirajo na politične funkcije in prevzem oblasti. Kljub temu, da so po svoji vlogi čisti politični subjekt se v razmerju do politične oblasti in ob političnih strankah smatrajo za parcialni interesne skupine.

Bibič v svojem pojmovanju interesnih skupin izhaja iz jasnega razlikovanja med državo in družbo. »Zato niti celotne države niti njenih posameznih delov (organov) ne štejemo za interesne skupine. Država se od drugih družbenih in tudi interesnih skupin razlikuje po tem, da ima monopol legitimnega prisiljevanja. Po vsebinski plati pa je za državo značilno, da v osnovi in praviloma izraža voljo ekonomsko dominantnega razreda« (Bibič 1981, 205). Zanikanje države v času, ko je njena vloga narasla v večini sodobnih političnih sistemih, bi bil nesmisel, če ne celo neumnost, za politologijo pa sploh. Država⁹⁷ postaja vse bolj avtonomna, in k tej avtonomnosti lahko prispevajo tudi interesne skupine, v kolikor so te zavezane skupnim in splošnim interesom. Pri raziskovanju interesnih skupin je torej potrebno postaviti omejitve. Bibič predlaga, da predmet naše pozornosti niso družbene skupine, ki jih imenujemo politične stranke, v prvi vrsti pa kot interesne skupine izloči tiste interesne grupacije, ki so neposredni nosilci državne oblasti, kot so državno uradništvo in pa vojska (Ibid., 206). Bibič izhaja iz prepričanja, da organiziranost interesne skupine ni konstitutivni element, poleg organiziranega delovanja na podlagi oblikovanih stališč, med pomembne elemente uvršča tudi delovanje določene skupine v razmerju do oblasti. Praviloma si interesne skupine prizadevajo vplivati na politične odločitve, vendar večinoma ne skušajo prevzeti vloge nosilcev politične moči.

»Stvarni problem političnih odnosov in politologije je tudi vprašanje, katere družbene sile so nosilec tistih družbenih odnosov, ki ne samo omogočajo relativno avtonomno delovanje različnih interesov, marveč zagotavljajo tudi demokratično oblikovanje integrirane družbe« (Bibič 1981, 188). Zato sta pomembni obe plati, pluralistična in monistična narava političnega

⁹⁷ Glede na konkretno razmerje sil med družbenimi razredi je država kljub svojemu ekonomskemu interesu, bolj ali manj avtonomna (Bibič 1981, 205).

sistema. Ena izmed odlik demokratičnega sistema je, da proučevanje interesnih družbenih skupin ne samo omogoča, temveč celo zahteva.

5.3. DEMOKRATIČNOST, KONSENZ IN DRŽAVLJANSTVO

Adolfa Bibiča je leta 1981, ko je izšla knjiga *Interesi in politika*, zanimala predstavniška (posredna–neposredna) demokracija v družbi prehodnega obdobja. Zavaljo ohlapnega⁹⁸ razumevanja in posledičnega enačenja neposredne in neorganizirane⁹⁹ demokracije je predlagal, da pojma neposredna demokracija ne smatramo samo v pomenu fizične neposrednosti, temveč tudi v pomenu družbeno–interesne neposrednosti (Bibič 1981, 379). Od vsebine neposredne in posredne demokracije je, kot naglašja Bibič, odvisna tudi narava njunega razmerja. Ko je interpretiral prispevek Norberta Bobbia *Kakšne alternative nasproti reprezentativni demokraciji?*, se je bolj nagibal k neposredni demokraciji kot alternativni predstavniški. Članku, ki je sredi sedemdesetih let precej odmeval v mednarodni politološki skupnosti, in v katerem italijanski¹⁰⁰ politični filozof razmišlja o vprašanju reprezentativne demokracije, je Bibič dodal:

»Če pa neposredno demokracijo razumemo tudi družbeno – interesno neposrednost, lahko rečemo, da neposredna demokracija je alternativa predstavniški, posebej še, če na njuno razmerje gledamo s stališča dolgoročnega razvoja socializma kot svetovnega procesa, ki ne zajema le demokratizacije klasičnega politično – predstavniškega področja, temveč hkrati, vzporedno s strukturalnim spreminjanjem predstavniških organizmov politične države, vsa najpomembnejša področja družbenega življenja, v prvi vrsti področje ekonomije in javnih služb« (Bibič 1981, 379).

Demokracija se v Bibičevo teorijo prikrade, ko razmišlja o civilni družbi, pluralizmu, državljanstvu, teoriji elit, interesih in ne nazadnje o strankarstvu in opoziciji. Za Bibiča je demokratičnost načelo, ki presega sam koncept demokracije. »Ni je resne razprave o demokraciji, ki ne bi hkrati razmišljala o svobodi, enakosti, človekovih pravicah, bratstvu (solidarnosti), v novejšem času pa še o okolju, blaginji in miru« (Bibič 1997, 11). Članek *Demokracija in civilna družba* vsebuje skoncentriran vpogled v demokracijo, historizacijo njenega opredeljevanja, hkrati pa je refleksija poplave teoretičnih aktualizacij koncepta

⁹⁸ Spraševal se je: »ali je zanjo bistvenega pomena, da predstavniki odločajo na podlagi splošnega političnega mandata (to je običajna vsebina tega pojma), ali pa gre za vsakovrstno odločanje, pri katerem ni fizične istovetnosti mandata in mandatarja« (Bibič 1981, 378–379).

⁹⁹ Nekateri avtorji politične teorije so namesto izraza neposredna demokracija predlagali izraz »demokracija od spodaj« (Ibid.).

¹⁰⁰ Norberto Bobbio (1909–2004) Italijanski politični filozof, ki je raziskoval zgodovino politične misli. Izjemen publicist, med drugim avtor knjige *Levica in Desnica*.

demokracije spričo novega¹⁰¹ vala demokratizacije. »V razpravah o demokraciji je v politični znanosti na delu močan realizem, ki skuša demokracijo razumeti tudi glede na njene zunanje pogoje in determinante, hkrati pa tudi opozarja na težave, protislovja in probleme, ki so povezani z institucionalnimi in vrednostnimi faktorji demokracije in demokratizacije (Bibič 1997, 9). Prisotnost realizma je morda tudi v zavedanju, da je politika immanentno konfliktno področje in politični sistem navadno določa načine razreševanja teh konfliktov. Tako je pomembna problematika, če že ne osrednja tema, sodobne politike in politične znanosti prav področje konfliktov in konsenza. »Vse ključne razsežnosti moderne politike, torej bistvena vprašanja javnega interesa ter javnih koristi, so povezane z različnostjo in pluralnostjo interesov in vrednot; spoznati to pluralnost in spore, ki izhajajo iz nje, je ena od glavnih značilnosti sodobne politične znanosti« (Bibič 1997, 90). Spori so po njegovem nujnost, ker ravno iz teh sporov lahko nastane novo soglasje ali sporazum. Še posebej je tovrstno gledanje pomembno za države nove demokracije Vzhodne in Srednje Evrope, kjer je doseganje demokratičnosti in utrjevanje demokratičnih sistemov visoko na politični agendi. »Ko so nove demokracije odprle vrata konfliktni stvarnosti, so se soočile tudi s problemom, kako pomiriti mnoge socialne in politične interese ter spore med njimi s konstruiranjem učinkovitega sistema za urejanje sporov, s katerimi bi lahko poravnale ne le lažje, pač pa tudi hude spore ter tako dosegale nov socialni in politični sporazum, ki bi bil odprt za aktualne in nove izzive domačega in mednarodnega okolja« (Bibič 1997, 90–91). Pomembna naloga politologije je tako v prvi vrsti identifikacija sprememb in novih okoliščin ter iskanje orodij, s katerimi bo politika učinkovito urejala nove razmere. »Problem je, kako stalno ustvarjati sporazume, iz katerih nastanejo odločitve, in takšno politiko, ki bo funkcionirala tako z vidika posebnih interesov kot tudi z vidika skupne koristi« (Ibid., 91). V temelju je dialektika spora in konsenza, ali pa konflikta in soglasja na drugi strani. Konsenza in soglasja pa se med drugim močno dotika tudi državljanstvo, še posebej je ta vez očitna v federalno urejenih državah. Bibič državljanstvo smatra kot pomembno ozadje, na katerem je moč v polni meri razumeti vprašanje konsenza in večinskega odločanja znotraj vsake skupine, države ali oblike sestavljenih držav (Bibič 1997, 38). Ko razmišlja o državljanstvu izpostavi osrednjo delitev, ki razlikuje med civilnim, političnim, socialnim in ekonomskim državljanstvom. Od odločilnega časa Francoske revolucije in sploh politične misli 18. stoletja, ko je državljanstvo kot ideja in »politična aspiracija« doseglo vrhunec. In se po koncu se je razcepilo v smer

¹⁰¹ »Novi val demokratizacije, ki se je začel sredi 70. let v Južni Evropi, nadaljeval v Latinski Ameriki, svoj vrhunec pa dosegel v letu 1989 in v začetku leta 1990 v Srednji in Vzhodni Evropi, je pred politično znanost ponovno postavil na dnevni red razpravo o demokraciji« (Bibič 1997, 7).

aktivnega in pasivnega ter se nadaljevalo v doktrini liberalizma (Bibič 1997, 43). V stoletjih, ki sta sledili se je državljanstvo razvijalo v več smereh, naraščal je pomen volilne pravice in trud reformističnih gibanj je bil usmerjen v dejansko priznanje univerzalne politične sposobnosti in predvsem v aktivno politično državljanstvo. V zgodovinskem pregledu nastanka državljanstva in državljanstev se dotakne tudi politične in družbene realnosti žensk. »Čedalje bolj se je zoževal lastniški cenzus, čedalje bolj je raslo število tistih, ki so sestavljali kot individui z volilno pravico ljudstvo kot vir suverene oblasti. Ta proces je trajal zelo dolgo, povezan je bil z močnimi socialnimi in demokratičnimi boji. Zlasti močno so se branili priznati aktivno politično državljanstvo ženskam, ki so jim celo genialni filozofi (Hegel) in sicer svobodnjaški liberalci (Kant, Constant) pripisovali predvsem prostor pred domačim ognjiščem in pri vzgoji otrok« (Bibič 1997, 43). Bibič je spadal v skupino tisti sodobnih družboslovcev, ki so ekonomske pravice smatrali enakovredne socialnim, civilnim in političnim; zato je v teoriji brez težav razvijal novo vrsto državljanstva – ekonomsko državljanstvo. Aktivno politično državljanstvo je ob pluralistični koncepciji politike in družbe postalo osrednja kategorija demokracije. »Uveljavljanje političnega državljanstva na volitvah in v drugih oblikah je vir legitimnosti politične oblasti, toda brez državljanstva kot aktivne sile, ki v razmerah močne civilne družbe angažirano in odgovorno opravlja vrsto javnih zadev (poleg volitev), ni popolnega demokratičnega državljanstva niti demokratične države« (Bibič 1997, 47). Prav tako je za moderno dobo smatral pomembno civilno državljanstvo, ker je vzajemno s političnim državljanstvom omogočalo avtonomijo in možnost kontrole. Z njim je razumel sklop pravic in svoboščin, ki omogočajo konstitucijo avtonomne sfere civilne družbe, ki se mu je v razmerju do politične države zdela demokratična nujnost. Posebno mesto med državljanstvi je odredil socialnemu državljanstvu. »Ne samo zaradi tega, ker se priznavanje socialnih in ekonomskih pravic šteje za civilizacijski dosežek, marveč predvsem (in v zvezi s tem) zaradi krize socialne države, ki se očituje ravno v krizi javnih služb« (Ibid.). Kot je bilo rečeno že na začetku tega razdelka, so konsenz, državljanstvo in politični sistem oziroma demokracija, povezani pojmi. Bibič je tezo argumentiral upoštevajoč politično državljanstvo in hkrati izpostavil načelo večine. Legitimnost določenega političnega sistema je tem večja, čim bolj je zasnovan na razsvetljeni volji kar največjega števila državljanov, ki ga aktivno podpirajo, ker menijo, da to zasluži oziramo glede tega vlada konsenz (Bibič 1997, 49). Ob iskanju konsenza svojo teorijo nadaljuje z načelom večine, za katerega pravi, da kaže resne meje, pomanjkljivosti, deficite, ki se reflektirajo v iskanju novih oblik demokracije.

Pluralizem in demokracija sta pojma, ki se navadno¹⁰² zadržujeta v bližini drug drugega, njuno razmerje je možno opazovati tudi skozi delovanje političnih strank, zato Bibič pravi, da je prvina pluralizacije in demokratizacije na Slovenskem strankarsko življenje, ki ga z osamosvojitvijo po petdesetletni odsotnosti stopilo vnovič pod žaromete. Glede strankarstva in sploh glede delovanja političnih strank je Bibič (1997, 107) izpostavil dva problema, prvi je bolezen partitokracije in drugi je pomanjkanje specifične strankarske in splošne politične kulture. Za partitokracijo pravi, da je bolezen, ki se strank hitro prime, sploh ob šibki in slabo artikulirani civilni družbi. Politične stranke se morajo v procesu demokratične konsolidacije sprva same konsolidirati in se samoomejiti, kar pomeni preseči v tranziciji pridobljeno prekomerno fragmentiranost. Pluralizem v Bibičevi politični teoriji močno področje, vezano tudi na koncept interesa. Z njim se je veliko ukvarjal in temu primeren je bil tudi njegov teoretični uvid. S pluralizmom je razumel več kot le oznako političnega sistema. Gre namreč za celoten pogled na družbo, državo in politiko, skratka na bivanje vsega in vseh. Zdi se, da je humanistična nota njegovega karakterja izkazana tudi v njegovem teoretičnem delu. Poleg liberalizacije, ki jo pluralizem vnaša v politično teorijo in prakso je naglaševal predvsem ekonomsko in politično participacijo. »Ker politični pluralizem poudarja pravico do različnosti, mora odkrivati tudi pot do skupnosti (problem razmerja med posebnimi interesi in skupnimi interesi)« (Bibič 1997, 63). Prav tako je Bibič izrazit in natančen v koncipiranju demokracije, predvsem njenih različnih oblik. Tako kot vselej, ko se loti novega koncepta, najprej opredeli genezo pojma in ga nato razvija v smeri določene ideje. S tega vidika Bibič tudi pri konceptualizaciji demokracije ne razočara. »Če govorimo o demokraciji moramo najprej opredeliti njen pojem« (Bibič 1997, 8). In potem se zgodi, da mu precizna in sistematična analiza ne dovoli zapisati definicije, temveč je dopuščeno zgolj argumentirano nakazati smeri, v katerih jo je vredno iskati. Vendar se tu ne izkazuje njegova narava, temveč narava stvari, predmeta–pojma raziskovanja. Ko je Bibič s prepričljivim argumentom zagovarjal sprva politično znanost, civilno družbo in v tranziciji pluralizem ter vse, o čemer je že tekla beseda, je vedel kaj dela – v politologiji in politiki končne rešitve ni. Politologija, tako kot vsaka družboslovna znanost lahko teoretično samo prehiti naravni red stvari, jih napove in morebiti ublaži posledice, sicer pa gre v družbeni in politični realnosti za logiko, ki ostaja na ravni dialektičnih resnic.

¹⁰² »Formula nestrankarska demokracija, ki je prevladovala pri nas v ideologiji in ki jo je sprejemal morda pretežni del družboslovja, se je izkazala za utopijo, kot se je pokazal za iluzijo nestrankarski politični pluralizem, kolikor je bil mišljen kot alternativa strankarskemu pluralizmu« (Bibič 1997, 96).

6. SKLEP

Adolf Bibič je politolog, znanstvenik in nestor politične znanosti na Slovenskem. Bibičeva odlika je analitična preciznost in neizmerna predanost politologiji, kot naboru znanja in vednosti tako o politični kot tudi o civilni družbi in skupnosti. Realizem in demokratični naboj sta samo dve lastnosti, ki sta razvidni v vsakem sestavku njegovega dela. Zaradi njegove samozavestne znanstvene drže je politologija tudi na Slovenskem samostojna politična znanost, ki v okvirih svoje institucionalizacije vzgaja nove generacije protagonistov sodobne politične misli. Adolf Bibič je nestor slovenske politologije v vseh naporih, ki jih je vložil v ubesedovanje slovenske, jugoslovanske in svetovne politične realnosti. Bibičeva pisana beseda je bogat znanstven vir in trden temelj slovenske politične teorije. Je darilo slovenski civilni, politični in znanstveni družbi – vsem tistim sredinam, ki jih zadeva splošni interes, tudi v posamičnosti svoje opredelitve. Bibičevo delo je neskončno, ker ostaja brez zaključka – ni povedal zadnje besede in še zdaleč ni postavil pike, ker zanj ni bilo končne določnosti, vse je *cilj v gibanju in gibanje k cilju*. Za slovensko politologijo je njegova politična misel pomembna, ker je z njo šele vzpostavlja. O slovenski politologiji pred Bibičem ne govorimo, ker je ni. Začetek njegovega znanstvenega obdobja je tudi začetek politične znanosti na Slovenskem in tako je njegovo prvo delo *Kaj je politična znanost?* temeljni kamen nove znanosti.

Smisel njegovega proučevanja je večplasten, tako kot je bilo večplastno njegovo delo – je teoretik in praktik, na tisti področjih, ki so nova, ki so pomembna za demokratičnost družbe in države. Domača in mednarodna znanstvena aktivnost tako v organizacijskem kot v vsebinskem smislu, ga ohranjata v spominu mnogih svetovnih politologov in politoloških organizacij. V enem izmed člankov uvodoma pove, da njegova zavzetost za tovrstno udejstvovanje sprva ni bila pretirana, zahtevala je precej časa, ki ga je sprva raje namenjal svojemu pedagoškemu delu na fakulteti. Sodelovanje na mednarodnih domačih politoloških združenjih je postalo avtomatizem po letu 1976, ko je bil izvoljen za člana izvršnega odbora IPSA. Delovanje na mednarodnih kongresih, simpozijih, konferencah je postalo stalen in pomemben del njegovega znanstvenega udejstvovanja. Sistematično umeščanje teoretičnih konceptov in vsakokratne analize pojmovne geneze, je bilo Bibiču naravno opravilo in pravilo. Nikoli ni razvijal teorije ne da bi predhodno podal natančen pregled nastanka in razvoja izbranega predmeta raziskovanja. Izhajajoč iz dialektičnega spoznanja, da so vir napredka vsake družbe prav njena notranja in tudi zunanja nasprotja, je skušal osvetliti jedro

in počelo teh nasprotij. Metodološko in terminološko orodje, ki mu je omogočalo zadostno stabilnost pri politološki razlagi družbene in politične realnosti je našel v konceptu interesa in posledično v ideji političnega pluralizma, v kateri je svoje izhodišče oprl na asociacije.

S svojim bogatim publicističnim opusom, naj zopet omenimo preko tristo bibliografskih enot, je zastavil trdne temelje politični znanosti na Slovenskem. Zato ga opravičeno imenujemo nestor slovenske politologije.

Bibič ni bil idealist, tudi ne materialist, zdi se da je z idealizmom opravil že v ranih letih, ko je zavoljo vojne vihre za več let zapustil rodno grudo, marksizem pa mu je nudil konkretno metodološko osnovo, iz katere je izhajal pri institucionalizaciji politične znanosti in pri opredeljevanju političnih fenomenov. Prej kot vse, bi lahko rekli, da je bil demokrat, prav tako bi lahko rekli, da je s koncepcijo pluralizma pokazal svojo liberalno naravo. Konec koncev se zdi, da mu je še najlažje prilepiti oznako socialist, pa vendar tudi tu ne gre enoznačno in konec koncev bi vsako umeščanje ne bilo po njegovi meri. Bibičeva teorija ni nikoli enostranska, še manj pristranska, vedno osvetli obe plati in po navadi kritično zaključi s preteklostjo in se podobno kot Gramsci, optimistično ozre v prihodnost. Politična znanost v njegovi koncepciji se odlikuje namreč tudi po svoji napovedovalni funkciji, skladno s prepričanjem, da je prihodnost zapisana že v preteklosti. In če se tudi mi ozremo nazaj, potem je jasno, da je Bibič vsebinski temelj svoje akademske poti začrtal že leta 1971 z naslovom doktorske disertacije. Iskanje ravnovesja med civilno družbo in politično državo, med svobodo in skupnostjo je za politično teorijo in politično prakso Adolfa Bibiča tisto, kar je skelet za telo. Nekaj zaradi česa stoji. Odgovore na svoja kardinalna vprašanja dolguje Heglu. Za Bibiča je bila njegova politična filozofija utemeljena na umu in svobodi, misel, ki je bila odsev meščanske epohe. Hegla je bral kot glasnika nove dobe, ki je, da jo je lahko postavil v izhodišče, sprva dialektiko civilne družbe in politične države tudi formuliral. Če je ne bi Hegel, bi jo Bibič. Tako se bere. Na drugi strani pa Marxu dolguje materialistično pojmovanje zgodovine, ki ga je Marx razvil ob študiju politične ekonomije. Študij, ki ga je Bibič posvetil Marxu je v prvi vrsti vezan na Kritiko Heglove filozofije državnega prava, a mu je hkrati priznaval tudi presežke, predvsem v metodoloških in teoretičnih formulacijah nove strukture sveta. Dialektično razmerje politične države in civilne družbe je raziskoval z metodološkim aparatom, ki ga je hkrati ustvarjal in nenehno dopolnjeval. Zavzemal se je za sintezo teoretičnih in empiričnih politoloških raziskav, ker se je le tako lahko približal dinamiki objektivnega in subjektivnega, ki jo je odkrival pri raziskovanju političnega, političnih pojmov, političnih pojavov in fenomenov.

Koncepcija socializma Bibiča bolj nagiba k Marxovi revolucionarnosti kot pa k Heglovi spravljlivosti, vendar se kljub temu naj ne zdi predrzno, če rečemo, da včasih raje dvakrat vpraša kot enkrat zatrdi. Zaradi narave stvari pa si dopuščamo trditev, da je Bibič v svojem znanstvenem delu bolj natančen kot previden. Politologija, še posebej analitična, ne dopušča in celo ne prenese, zaključka v smislu zadnje besede in pike. Politologija je živa tako kot je živ njen predmet raziskovanja, tako kot je živa družba in z njo politika.

Adolf Bibič je s svojim znanstvenim delom ne samo ustvarjal politično znanost, temveč vzgajal politološko, znanstveno, politično in civilno skupnost. Potrditev najdemo v vseh generacijah politologov, ki jih je vzgojil; v bogatem znanstvenem prispevku, s katerim je ne samo kardinalno prispeval k domači politični teoriji, temveč obogatil tudi svetovno politično misel, in ne nazadnje v njegovi prevajalski dejavnosti, s katero je obogatil slovensko besedo. Družbeno noto je svojemu akademskemu delovanju nedvomno pridal z aktivno participacijo v Slovenskem politološkem društvu in mednarodnem združenju politologov IPSA, kjer je prevzemal odgovornost na številnih funkcijah; prav tako je izrazito prispeval k delovanju revije *Teorija in praksa*. In že večkrat omenjeno, pa vendar naj ne bo odveč, zavidljiva publicistična dejavnost in pisana beseda, je tisto, zaradi česar Bibiču ni potrebno postavljati spomenika – on si ga je spisal sam. Njegova izbira konceptualne problematike je dobro premišljen odsev prostora in časa in tako poleg teorije nudi historični uvid določene dobe – Bibičeve dobe.

Bibič je svojo elaboracijo politične teorije, v kateri je teoretične pristope kombiniral z empiričnimi analizami, vztrajno povezoval z utemeljevanjem teorije pluralizma, posebno pozornost pa je od začetka svoje intelektualne dejavnosti, zlasti v 70. in 80. letih in vse do zadnjih dni, posvečal razmerju med civilno družbo in politično državo, teoriji interesov in različnim sistemom družbene ureditve. Od znanstvenika, ki je svoje ustvarjalno obdobje v celoti posvetil politični znanosti in politiki, enoznačnega odgovora na vprašanje, kaj je politika ne gre pričakovati – vendar je skozi prelet njegovega dela razvidno vsaj to, da je Bibičeva politična teorija usmeritev k svobodnejši in k boljši družbi. Dobra družba je bila zanj večji ideal kot dober političen sistem, vendar je kot zaveden državljani svetovne skupnosti vedel, da časa za umik politične države ni in morda ga nikoli ne bo.. Bibičevo politično teorijo odlikuje dober argument. Kot že omenjeno, doktoriral je na pravni fakulteti in se kasneje v celoti posvetil politični znanosti. Smatrali bi lahko, da je temu tako prav zaradi pravne podlage. Pa vendar si dovolimo reči, da njegov argument ne odlikuje samo koncizna formuliranost, temveč je vsebinsko bolj izraz globoke civilnosti kot pa zgolj naučene

pravičnosti. Pravi razlogi za njegov humanizem so predvidoma kompleksnejši in bi jih bilo potrebno iskati v njegovih drugih izkušnjah in ne samo v pravniškem znanju. Bibič je vseskozi naklonjen pluralizmu, še posebej na močnih asociacijah utemeljenemu povezovanju, tako v teoriji kot v svojem upoštevanju svobode. O individualizmu ne piše in po pričevanjih sodeč tudi takšnega karakterja ni bil. Altruistično predanost v prvi vrsti stroki in širši skupnosti razberemo in upravičeno sklepamo ob besedah tistih, ki so ga poznali. Na temo posameznosti je še najbolj zgovoren v stihih. Eno izmed svojih liričnih izpovedi dialektično zaokroži takole: »Vsi ljudje iščemo srečo. Vsak jo išče sam«.

Srečamo se s težavo, ko skušamo opredeliti, kaj vse Adolf Bibič je. Lažje nam gre, če povemo kaj vse ni, pa bi moral biti ali moral storiti. Prvič: obvezno branje za vsakega politologa in vsakega civiliziranega državljana. Smoter vidimo v temeljnih tako vsebinskih kot metodoloških izhodiščih politične znanosti, ki bi jih naj vsaj politologi dobro poznali. Drugič: pogrešamo njegovo sintezo lastne politične misli, ki jo je po arhivskih zapiskih sodeč, pripravljajal za svoje zrelo obdobje. In tretjič: slovenska politologija bi z objavo Bibičeve poezije pridobila izvirno podobo in literarno dimenzijo.

Bibič je politolog in kritični analitik, ki več besede in lucidnih misli pripoveduje politično in družbeno realnost svoje dobe, ali pa, in tako ga lahko beremo danes, vsebinsko in institucionalno postavlja temelje novi politični znanosti. Politična misel Adolfa Bibiča je rojstni list slovenske politične znanosti.

7. LITERATURA

- Adolf, Bibič. 1969. *Kaj je politična znanost?* Ljubljana: Komunist.
- --- 1972. *Zasebnštvo in skupnost: »civilna družba« in država pri Heglu in Marxu.* Ljubljana: Mladinska knjiga.
- --- 1978. *Politična znanost, ideologija, politika.* Ljubljana: Komunist.
- --- 1981. *Interesi in politika: od kritike socialistične države k samoupravnemu socializmu.* Ljubljana: Delavska enotnost.
- --- 1981a. *Moč ljudskih množic: Kardeljeva koncepcija socialistične demokracije.* Ljubljana: Komunist.
- --- 1981b. Politična znanost – rezultati neizpolnjene naloge. *Teorija in praksa* 18 (4–5): 510–516.
- --- 1986. Civilna družba v Socializmu? *Teorija in praksa* 23 (11): 1203–1212.
- --- 1986a. Civilna družba je samoupravljanje. *Delo*, 287 (28. november).
- --- 1986b. Civilna družba in samoupravljanje. Enačaj je treba popraviti. *Delo*, 283 (6. december).
- --- 1988. Civilna družba in država pri Gramsciju. *Teorija in praksa* 25 (6): 880–887.
- --- 1988a. Med pluralizmom in globalizmom v sodobni politologiji. *Teorija in praksa* 25 (11–12): 1595–1598.
- --- 1990. *Civilno društvo i politički pluralizam.* Zagreb: Cekade.
- --- 1993. Civilna družba in demokracija. V *Problemi konsolidacije demokracije: zbornik referatov*, ur. Fink–Hafner Danica in Berni Strmčnik, 1–18. Ljubljana: Slovensko politološko društvo.
- --- 1995. Politika – še vedno umazana pesem? *Teorija in praksa* 32 (3–4): 220–227.
- --- 1997. *Kaj je politika?: kompendij sodobnih teorij politike.* Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- --- 1997a. *Politološki preseki: civilna družba in politični pluralizem.* Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- --- 1997b. Evropeizacija politične družbe in civilne družbe: nekateri aspekti slovenskega primera. *Teorija in praksa* 34 (1): 56–60.
- Bibič, Adolf in Pavle Novosel. 1971. *Hrestomatija političke znanosti.* Zagreb: Naprijed.
- Bibič, Adolf in Gigi Graziano, ur. 1994. *Civil society, political society, democracy.* Ljubljana: Slovenian Political Science Association.

- Della Porta, Donatella, ur. 2008. *Approaches and methodologies in the social sciences: a pluralist perspective*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Eccleshall, Robert. 2003. *Political Ideologies: an introduction*. London, New York: Routledge.
- Garner, Robert, Peter Ferdinand, Stephanie Lawson. 2009. *Introduction to politics*. New York: Oxford University Press Inc.
- Gramsci, Antonio. 1987. *Gramsci, civilna družba in država: izbor Gramscijevih besedil in zapisov o njem*. Ljubljana: Komunist.
- Graziano, Gigi. 1997. Adolf Bibič (1933–1996): in memoriam. *Teorija in praksa* 34 (1): 53–55.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1998. *Fenomenologija duha*. Ljubljana: Analecta.
- Johnson, Janet Buttolph. 2008. *Political Science Research Methods*. Washington: CQ Press.
- Lukšič, Igor. 1990. K razpravi o civilni družbi v Jugoslaviji: sprejem Gramscija v Jugoslaviji. *Časopis za kritiko znanosti* (130–131): 105–130.
- --- 1991. Ne kritika veljavnih razmerij, marveč socialističnih iluzij: civilna družba in politični pluralizem. *Delo* 61 (14. marec).
- --- 1994. Socialno partnerstvo – kako naprej? *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* XXII (168–169): 11–24.
- --- 1996. In memoriam prof. dr. Adolf Bibič (1933–1996). *Teorija in praksa* 33 (6): 873–875.
- --- 1996a. Prof. dr. Adolf Bibič. *Delo*, 277 (30.11. 1996).
- --- 2002. Interes: konceptualizacija pojmov. *Teorija in praksa* 39 (4): 509–522.
- --- 2004. Teorija in praksa: presek ob štiridesetletnici. *Teorija in praksa* 41 (1–2): 6–83.
- --- 2006. *Politična kultura: političnost morale*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Lukšič, Igor in Jernej Pikalo. 2007. *Uvod v zgodovino političnih idej*. Ljubljana: Sophia.
- Luxemburg, Rosa. 1977. *Izbrani spisi*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Marsh, David and Gerry Stoker, ur. 2002. *Theory and Methods of Political Science*. Houndmills Basingstoke, Hampshire, New York: Palgrave Macmillan.
- Marx, Karl. 1969. Prispevek h kritiki Heglove pravne filozofije. MEID I. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Pikalo, Jernej. 2009. Not breaks, but evolutions: Political theory in Slovenia since 1990. Dostopno: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=72897 januar 2010.

- Rizman, Rudi. 1981. Adolf Bibič: Interesi in politika. *Teorija in praksa* 18 (12): 1573–1577.